

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**GALATA SİCİLLERİ'NE GÖRE XVII. YÜZYILIN
İKİNCİ YARISINDA KÖLELİK**

Zühal DUMAN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Mustafa ALKAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TARİH ANABİLİM DALI

YENİÇAĞ TARİHİ BİLİMDALİ

EKİM 2024

**GALATA SİCİLLERİ'NE GÖRE XVII. YÜZYILIN İKİNCİ
YARISINDA KÖLELİK**

Zühal DUMAN

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİMDALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİMDALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

EKİM 2024

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tümbilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Zühal DUMAN

23.10.2024

TEZ ONAY SAYFASI

**Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih
Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Programı öğrencisi Zühal DUMAN tarafından
hazırlanan “Galata Sicilleri’ne Göre XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kölelik”
başlıklı tez çalışması 23/10/2024 tarih ve 13.30 saatinde yapılan tez savunma
sınavında aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile YÜKSEK LİSANS TEZİ
olarak KABUL edilmiştir.**

	Kabul	Ret
Başkan(Unvan/Ad-Soyad/Kurum):	☒	☐
Prof. Dr. Yasemin DEMİRCAN		
Gazi Üniversitesi		
Üye(Unvan/Ad-Soyad/Kurum):	☒	☐
Prof. Dr. Süleyman POLAT		
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi		
Üye(Unvan/Ad-Soyad/Kurum):	☒	☐
Prof. Dr. Mustafa ALKAN		
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi		

GALATA SİCİLLERİ'NE GÖRE XVII. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA KÖLELİK
(Yüksek Lisans Tezi)

Zühal DUMAN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Ekim 2024

ÖZET

Kölelik sistemi geçmiş medeniyetlerden itibaren varlığını sürdüren bir uygulama olmuştur. Osmanlı Devleti kölelik sistemini kendi dini ve hukuki kurallarına göre şekillendirip, bu kurallar çerçevesinde sosyal ve ekonomik çerçevede uygulamıştır. Çalışmanın temel bölgesi olan Galata, aynı zamanda farklı inanç ve kültürlerin iç içe yaşadığı, bu nedenle kölelik sisteminin sınırlarını ve işleyişini daha net gözlemlemeye olanak sağlayan bir yerleşim bölgesi olarak seçilmiştir. Galata sicillerine bağlı kalınarak hazırlanan bu çalışma, XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren 1641-1692 yıllarını kapsayan, Galata özelinde köleler ve kölelerin içinde bulundukları davalar çalışılmıştır. Ana kaynak olarak 65/90/114/126/150 numaralı Galata şer'iyye sicilleri kullanılmıştır Sicil kayıtlarındaki davalardan yola çıkılarak hazırlanan bu çalışma, kölelerin toplumsal yaşamda üstlendikleri rolleri, azat edilme süreçlerini ve sahiplerinin kimlikleri gibi konulara değinmektedir. Mevcut belgelerden yola çıkılarak hazırlanan çalışmada köle sayısı, köle sahipliğindeki kadın erkek oranını gibi istatistikî verilere de ulaşılmıştır. Çalışma bizlere Osmanlı Devleti'nin kölelik uygulamalarının hem toplumsal hem de kültürel yansımalarını anlamamıza olanak sağlamaktadır. Kölelik, Galata'da sadece bir dönem uygulaması değil, aynı zamanda insan ilişkilerinin ve toplum yapısının nasıl değiştiğini anlamamızı sağlayan bir yansımadır.

Bilim Kodu : 117514
Anahtar Kelimeler :Galata, Köle, Azat Davası, Şer'iyye Sicilleri
Sayfa Adedi : 123
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mustafa ALKAN

SLAVERY IN THE SECOND HALF OF THE 17TH CENTURY ACCORDING TO THE
GALATA COURT RECORDS

(M. Sc. Thesis)

Zühal DUMAN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

October 2024

ABSTRACT

Slavery has been a practice that has existed since ancient civilizations. The Ottoman Empire shaped the institution of slavery according to its own religious and legal principles and implemented it within a social and economic framework defined by these rules. Galata, the primary region of this study, was chosen as a settlement where diverse faiths and cultures coexisted, offering a clearer perspective on the boundaries and functioning of the slavery system. This study, prepared based on the Galata court records, examines slaves and the cases involving them during the period from 1641 to 1692, specifically focusing on Galata in the second half of the 17th century. The primary sources include Galata court registers numbered 65, 90, 114, 126, and 150. By analyzing the cases recorded in these court registers, the study delves into topics such as the roles slaves assumed in social life, the processes of manumission, and the identities of slave owners. Additionally, statistical data such as the number of slaves and the gender ratio among slave owners have been derived from the available documents. This research enables us to understand both the social and cultural reflections of the Ottoman Empire's slavery practices. In Galata, slavery was not merely a historical practice but also a reflection that helps us comprehend how human relationships and the structure of society evolved over time.

ScienceCode : 117514
KeyWords : Galata, Slave, Manumission Cases, Şer'iyyeRegisters
PageNumber : 123
Supervisor : Prof. Dr. Mustafa ALKAN

TEŞEKKÜR

Tez yazmak lisansüstü eğitim alan bir öğrenci için uzun ve meşakkatli bir yoldur. Bu yol okumanın ve üretmenin size sunduğu uzun ve aynı zamanda sonuca ulaştığınızda sizi mutlu eden bir armağandır. Bu yolda sizinle beraber olan, sizi yalnız bırakmayan herkes çok önemlidir.

Tez yazım sürecine başladığım o yolda, her aşamasında bilgilerini, desteğini ve her şeyden önemlisi anlayışını benden esirgemeyen danışmanım sayın Prof. Dr. Mustafa Alkan'a çok teşekkür ederim. Yüksek Lisansımın ders döneminde Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve sosyal tarihini anlamamda, fikirlerimin olgunlaşıp, yerine oturmasında katkısı bulunan sayın hocalarımdan hepsine ayrı ayrı çok teşekkür ederim.

Hayatımın her anında çocukluktan beri arkadaşlarım olan, bilgi ve birikimlerini benimle her zaman paylaşan Sevgi Tiktaş'a, ve Beyza Tüfek'e bu yolda beni yalnız bırakmadıkları için çok teşekkür ederim.

Son olarak hayatım boyunca attığım her adımda, aldığım her kararda bana olan sonsuz güvenleri ve sevgileri ile yanımda olan aileme çok teşekkür ederim.

Zühal DUMAN

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLoların LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR	xi
1. GİRİŞ	1
2. KÖLELİĞİN TARİHİ KÖKLERİ	11
2.1. Eskiçağ Uygarlıklarında Kölelik	11
2.2. Roma’da Kölelik	14
2.3. İslâmiyet Öncesi Türk Toplumunda Kölelik.....	16
2.3.1. Türk İslâm Devletlerinde Kölelik	19
2.4. İki İnanç Sisteminde Kölelik: Yahudilik ve Hristiyanlık.....	21
2.5. İslâm Hukuku ve Kölelik	22
2.6. Osmanlı Devleti’nde Kölelik Kurumu	28
2.6.1. Osmanlı’da Bizans İzleri	31
2.6.2. Osmanlı Köle Kaynakları ve Ticareti.....	32
2.6.3. Osmanlı Devleti’nde Köleliğin Sonu	40
3. GALATA’NIN TARİHİ	43
3.1. İstanbul’un Fethinden Önce Galata	43
3.2. İstanbul’un Fethinden Sonra Galata	45
4. GALATA ŞER’İYYE SİCİLLERİ’NDE RASTLANAN KÖLE DAVALARININ TASNİFİ	51
4.1. Karşılıksız Azat Davaları	52
4.1.1. Mükâtebe Usulü Azat.....	53

4.1.2. Ümm-i Veled Davaları	56
4.1.3. Tedbir Usulü Azat	58
4.1.4. Vasiyet Yolu ile Azat	59
4.2. Köle Alış-Veriş Davaları	67
4.2.1. Kiralık Köle	67
4.2.2. Vekil Aracılığı ile Gerçekleşen Satışlar	68
4.2.3. Takas Edilen Köle Davası	68
4.2.4. Köle Anlaşmazlıkları	69
4.2.5. Borç Karşılığında Köle Satışı	71
4.3. Diğer Davalar	73
4.3.1. Hibe	73
4.3.2. Kaza ve Tazminat: Osmanlı’da Kölelik Hukuku	76
4.3.3. Miras Davası	78
4.3.4. Azat Edildikleri Halde Köle Olarak Kullanılmak İstenen Kişiler	80
4.3.5. Kaçak Köle (Abd-i Abık)	81
5. GALATA VE İSTANBUL’DA KÖLELİĞİN SOSYAL VE EKONOMİK YANSIMALARI	85
5.1. Galata’da Sosyal ve Ekonomik Hayat	86
5.2. Sicil Kayıtlarındaki Kölelerin İsimleri: Abdullah ile Anılmak	86
5.3. Köle ve Sahibi Arasındaki Bağ: Velâ Bağı	88
5.4. Dış Görünüş ve Kölelik Algısı	90
5.5. Köle Sahipleri ve Sahip Oldukları Unvanlar	95
5.5.1. Erkek Köle Sahipleri	96
5.5.2. Kadın Köle Sahipleri	96
5.6. Zimmîlerin Köle Satın Alması	99
5.7. Galata’da Bulunan Kölelerin Milliyetleri	100
5.8. Galata’daki Kölelerin Ekonomik Hayatları	103

5.8.1. Galata'daki Kölelerin Ekonomik Değeri.....	104
5.9. Muhallefât Kayıtlarına Göre Köleler ve Çalışma Alanları	107
6. SONUÇ	109
KAYNAKLAR	113
EKLER.....	121
EK-1. Azat Davası, Mahmiye-i Galata'da yaşayan Mustafa Efendi'nin uzun boylu, açık kaşlı, sarışın ela gözlü Rus asıllı kölesi Şahin b. Abdullah'ı azat etmesi.....	121
EK-2. Galata'da Alaca Mescid mahallesinde ikamet eden el-Hac Mustafa'nın orta boylu, gök gözlü Rus asıllı kölesi olan Melayim'in özgür olduğunu ispat etme davası.....	122
ÖZGEÇMİŞ	123

TABLoların LİSTESİ

Tablo	Sayfa
Tablo 4.1. Köle ve Cariye Azad Kayıtları.....	66
Tablo 5.1. Cariyelerin İsimleri ve Dış Görünüşleri.....	92
Tablo 5.2. Kölelerin İsimleri ve Dış Görünüşleri	94
Tablo 5.3. XVII. yüzyıl Galata Sicil Kayıtlarında Tespit Edilen Kölelerin Cinsiyetleri	94
Tablo 5.4. XVII. yüzyıl Galata Sicil Kayıtlarında Tespit Edilen Köle Sahiplerinin Cinsiyetleri	94
Tablo 5.5. Köle Sahiplerinin Unvanları ve Lakapları	97
Tablo 5.6. Zimmî Köle Sahipleri ve Köleleri	100
Tablo 5.7. Galata Şer’iyye Sicillerinde Geçen Kölelerin Milliyetleri	102
Tablo 5.8. Devamı.....	103

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

A.g.e

A.g.m

A.g.t

C.

Çev.

Ed.

GŞS

H.

Haz.

M.

TDVİA

Açıklamalar

Adı geçen eser

Adı geçen makale

Adı geçen tez

Cilt numarası

Çeviren

Editör

Galata Şer'iyye Sicili

Hicrî

Hazırlayan

Milâdî

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihinde ilk uygarlıklardan beri var olan kölelik, eski bir anlayış, gelenek hatta bir kurum olarak kabul görmüş sosyal bir kurumdur. Bu durum savaşların çoğalması, toplum yapısındaki değişim ve dönüşümlerle birlikte paralel bir şekilde artmıştır. Varlığını modern çağlara kadar sürdürmüştür. Medeniyetlerin temeli insandır. Bir medeniyetin inşası da insan gücüne dayanır. Bu gücü elde etmek içinde kölelik yaratılmıştır. Kelime anlamı olarak özgürlüğünden yoksun olan, bir başka şahsın egemenliği altında olan, para karşılığında alınan satılan, yeri geldiğinde değerli, yeri geldiğinde değersiz olarak kabul edilen kişilere köle denmektedir.¹

İlk uygarlıklarından itibaren görülen kölelik, toplumların hem iktisadi hem de sosyal yapılarından birini oluşturmuştur. Kölelik, eski Mısır, Yunan ve Roma medeniyetlerinde toplumsal katmanlarından birini oluşturan bir sistemdir. Bu sistemde kullanılan usul ve esaslar hemen her devirde sürmüştür. Köleleştirilmeler, baskınlarında kaçırılarak, savaşlarda esir düşerek veya bazı ailelerin borçları karşılığında çocuklarını satmalarıyla kişiler köleleştirilmiştir.²

İnsanlık tarihinde görülen nüfus artışlarıyla, milletler arasında büyük savaşlar yapılmıştır. Bu savaşlarda esir düşenler köleleştirilmiştir. Bu esirler saraylara veya zenginlere satılmışlardır.³ Ayrıca antik çağlarda sınıfsal farklılıktan dolayı ya da ekonomik zaruretler kölelik kurumunu nesiller boyu yaşatmıştır.⁴

Kölelik kavramı terminolojisi ise, Antik Devirlerde yaşayan toplumlarda köle anlamına gelecek birçok sözcük mevcuttur. Her devlet kendi ifadesini kullanmış ve kölelere çeşitli sıfatlar vermiştir. Eski Yunan Medeniyetinde köle olan kişilere “*doulos*”, veya “*pais*”,denilmiştir. Roma Devleti’nde ise “*servus*” veya “*puer*” şeklinde isimlendirilmiştir. Roma İmparatorluğu’ndaköle, sahibinin hanesinde doğuyor ise bu köle çocuklara “*verna*”, satın alınmasından kısa bir süre geçmiş kendisine yüklenen misyona henüz alışamamış acemi kölelere “*novicius*”, satın alındığından beri üzerinden epey zaman geçen ve bu anlamda tecrübeli olan yani

¹ Pakalın, M. Z. (1982). *Osmanlı Tarih Deyimler ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1982, s.314.

² Akaydın, M. A., Hamidullah, M. (2002) “Köle”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 26, s.237.

³ Sak, İ. (1987). “16. ve 17. Yüzyıllarda Konya’da Kölelik Müessesesi”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Konya, s.2.

⁴ Çelik, E. U., Üreten, H. (2020). “Eski Batı’da (Hellas) Kölelik” *Anasay*, 12, s.1.

deneyimli olan kölelere de “veterator” denilmiştir.⁵ Farsça’da erkek köleler için “bende”, “gulâm” kadın köle için kullanılan kelime “kenîz” şeklinde ifade edilmiştir.⁶

İslâmiyet öncesi Türk devletlerinde kölelik kavramının var olduğunu Çin kaynaklarından edinilen bilgilerden öğrenmekteyiz. Hun Devleti’nden itibaren Türklerde köle kullanımının yaygın olduğu belirtilmektedir. Köle kelimesi karşımıza ilk olarak Orhun Kitabeleri’nde çıkmaktadır. Kitabelerde “kul” ve “cariye” ya da “kün”, “küng” şeklinde adlandırılmışlardır.⁷ Göktürk Devleti’nde köle için “bulun”, “bilun” kelimesi savaş esiri, tutsak, tabi olan anlamına gelmiştir.⁸ Orta Asya hayat sahasında bulunan bir diğer Türk devleti olan Uygurlarda köle için bulunan sözcük ise “küngüz” yani kadın cariye manasında olduğu görülmektedir.⁹

Kaşgarlı Mahmud tarafından kaleme alınan, Dîvânü Lugati’t-Türk adlı eserde köleler için kadın ve erkek ayrımı olmadan “karabaş” adının verildiği görülmektedir. Ancak İbrahim Kafesoğlu, burada kullanılan “köle” kelimesinin gerçek anlamıyla düşünülmediğini belirtmektedir. Gerekçe olarak ise Tabgaçlarda ve İç Asya Uygurlarında yer alan kölelik ile ilgili kelimelerin aslında aslî Türk bölgelerinde değil, Çin ve İç Asya bölgesinde görülmekte olduğuna dikkat çekmiştir. Ona göre Türk halkının köle olması bahis konusu bile değildir. Kitabelerde geçen kelimelerin aslında mülkten ya da hürriyetindeki haklarından mahrum kimseler olarak değil de siyasi ve medeni haklarından mahrum kalındığını düşünmektedir.¹⁰ Arapça’da köle için kullanılan ifadeler şu şekildedir; “abd”, “rakik”, “memlûk”, “kinn”, “gulâm”, “rakabe”, “vasîf”, “milkü’l-yemîn” ve kadın köleler için ise ayrı kelimeler mevcuttur. Bunlar; “memlûke”, “vasîfe”, “câriye”, “eme” ve “gurre” kelimeleri şeklinde ifade edilmiştir.¹¹ Köle ve Cariye kavramlarının Kur’an’da yer verilen karşılıkları ise “abd” ve “eme” şeklinde yer almıştır. “Feta”, “memlûk,”

⁵ Karakulak, C. (2020). “Tarihi Süreç İçerisinde Anadolu Selçuklu Devleti’nde Kölelik Kurumu”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, s.6.

⁶ Akaydın, Hamidullah., a.g.m, 2002, s.237.

⁷ Parlâtır, İ. (2010). “Türk Sosyal Hayatında Kölelik”, *Belleten*, s.808., bkz. Çağatay S.Ş.,(1963). *Türk Lehçeleri Örnekleri VIII. Yüzyıldan XVII. Yüzyıla Kadar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s.8. “Türk budunug anca kondurtumuz, anca itdimiz ol ödkü kul kullugbolmuş ar’ıti, küng künglüg bolmuş.” bkz. Tokyürek, H.(2021). “Eski Türkçede Kölelik”, “tavgaç bodunka beglik urı ogilin kul boltı eşilik kız ogilin küñ boltı” haz. Karaayak T.,Uzunkaya, U., *Esengü Bitig*, Kesit Yayınları İstanbul, s.757.

⁸ Tokyürek, a.g.m., 2021, s.758.

⁹ Karakulak, a.g.t., 2020, s.7.

¹⁰ Kafesoğlu, İ. (2015). *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, s.230-231.

¹¹ Akaydın, Hamidullah, a.g.m., 2002, s.237.

“*mameleketeym anuküm*”, “*rakabe*”, “*mevla*”, “*rakîk*” ve “*ıtk*” kelimeleri de bu manada kullanılan diğer tabirlerdir.¹²

Osmanlı’da kullanılan köle terimleri ise daha başka farklılık göstermektedir. Osmanlı belgelerinde renklerine göre köle isimleri de değişmektedir. Siyah köleler için genellikle kelimenin başına *zenci* (Arapça *zanci*) kullanılırdı. Beyaz köleler için tercih edilen isim ise genellikle etnik kökenlerine göre şekillenmiştir. Türk, Çerkes, Gürcü şeklinde ifade edilmiştir. Hadımlar, “*tevaî*” ya da “*gulam*” olarak adlandırılmıştır.¹³

Cariye kelimesi genellikle savaşlarda esir edilen veya para ile satın alınıp köle konumuna düşmüş kadın köle demektir. Cariyeyi satın alan sahip, cariyesi üzerinde dilediği şekilde mutlak kullanım hakkına sahiptir. İsteddiği şekilde iş yaptırabilir yatak içi münasebet (*istifraş*) ederse dahi onu tekrardan satabilirdi. Saray içinde yer alan cariyeler arasında da bir grup vardı bunlara “*gedikli cariye*” denilmiştir.¹⁴ Köleliğin kaldırılması girişimi tüm dünyada olduğu gibi Osmanlıda da gündeme geldi. Bu sürece “*sedd-i bâb-ı rikkiyyet*” denmiştir. Manası, kölelik kapısının kapatmak, önüne duvar örülmesi anlamını taşımaktadır.¹⁵

Peki, kölelik bir kurum mudur? Bu sorunun cevabı evet olacaktır, çünkü eğer insanın kendi düşünceleri ve iradesiyle birlikte oluşturduğu, kurallara, ilkelere, düzenlere sahip yapılar “kurum” olarak tanımlanıyorsa, kölelik de bu tanıma uymaktadır.¹⁶

Savaşların artması, yeni yerlerin keşfedilmesi ile birlikte kölelik sosyal yaşamın vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. XIX. yüzyılda uluslararası bir çağrının sonucunda, kölelik kaldırılmıştır. Ancak başlangıçta çoğu devletin ekonomisi kölelik üzerine inşa edildiği için, XIX. yüzyıla kadar, devletler köleliği kaldırmayı tercih etmemiştir. Kaldırmayı tercih etmeyen devletlerin arasında, Osmanlı Devleti’ de vardır.

¹² Duman, M. Z. (2011). “İslam’ın Köle ve Cariye Sorununa Yaklaşımı”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29 (1), s.5.

¹³ Toledano, E. R. (1994). *Osmanlı Köle Ticareti 1840-1890*, çev. Y Hakan Erdem, Tarih Vakfı Yurt Yayınları İstanbul, s.xii-xiii.

¹⁴ Sertoğlu, M. (1986). *Osmanlı Tarihi Lûgatı*, Enderun Kitabevi Yayınları, İstanbul, s.120-121.

¹⁵ Erdem, H. (2004). *Osmanlıda Köleliğin Sonu (1800-1909)*, çev. Bahadır Tırnakçı, Kitap Yayınevi, İstanbul, s.11.

¹⁶ Çelik, Üreten, a.g.m., 2020, s.4.

XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren incelediğimiz Galata şer'iyye sicilleri 1641-1692 yıllarını kapsamaktadır. Kölelik konusu tıpkı Osmanlı Devleti'nin her bir birimi gibi yıllar içerisinde değişim, gelişim ve dönüşüm olgusundan ayrı düşmeyerek, yıllar geçtikçe olumlu veya olumsuz değişim göstermiştir. Buradan yola çıkılarak XVII. yüzyıldaki sicil kayıtlarından bu değişimin köleler üzerindeki yansımaları, kölelerin yer aldığı davalar üzerinden örneklendirilecektir. Merkezinde Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'da yer alan Galata Kazası olacaktır. Köleliğin profili çizilecek ve zaman aralığı olarak XVII. yüzyılın ikinci yarısı çalışılacaktır. Osmanlı Devleti'nde kölelik sistemi ne zaman ve ne şekilde oryaya çıkmıştır? Osmanlı Devleti'nde kölelik sisteminin işleyişi nasıldı? Osmanlı köle ticaretinin yoğun olduğu dönem ve getirilen kölelerin hangi topluluktan temin ediyordu? Osmanlı'da kölelerin toplumsal konumları ve sosyal statüleri nasıldı? Osmanlı hukuk sisteminde köleler hangi haklara sahipti ve hangi şartlar altında özgür olabiliyorlardı? Osmanlı'da köle sahiplerinin kölelerine karşı sorumlulukları nelerdi ve bu sorumlulukları yerine getirebiliyorlar mıydı? Tüm bu sorulara ve daha fazlasına elimizdeki kaynaklar ile yanıtlar bulunmaya çalışılacaktır.

Osmanlı Devleti'nin sosyal düzeni içerisinde yer alan kölelik konusu, tarih alanındaki mikro konular arasında yer almaktadır. Köle olan kimseler başta askeri yapı içerisinde yer almak üzere saray görevlisi olma, tarım işçisi olma, ev işlerinde yardımcı kişi görevi görme gibi çeşitli alanlarda yer alarak sosyal düzen içerisinde yer almışlardır. Çalışma, Galata Şer'iyye Sicili kayıtlarında bahsi geçen davalardaki kölelerin hayat içinde oynadıkları rolleri anlatmaktır. Kayıtlardan yola çıkarak genel bir durum tespiti yapmak mümkün olabilir.

Araştırmanın sonucunda on yedinci yüzyılın ikinci yarısında Galata'da yaşayan kölelerin sosyal ve ekonomik hayatları tespit edilecektir. Tespit edilen veriler doğrultusunda, kölelerin hangi haklara sahip oldukları ve sicil kayıtlarında yer aldıkları davaların içerikleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Giriş kısmında, çalışmış olduğumuz konu hakkındaki amaç, köle terminolojisi ve kullanılacak defterler hakkında bilgilerden bahsedilmiştir. İkinci kısımda kölelik tarihini daha anlaşılır kılmak adına, ilk uygarlıklardan başlayarak köleliğin tarihi köklerinin gelişimini ele alan bir tarihsel arka plan sunulmuştur.

Çalışmamızın odak noktası olarak ele alınan Osmanlı Devleti'ndeki kölelik daha geniş çerçevede incelenmiştir. Osmanlı Devleti'nin hem kendi kuralları hem de içinde bulunduğu inanç sisteminin getirdiği düzenlemeler çerçevesinde şekillenen kölelik sistemi, çalışmamızın üçüncübölümünde İstanbul Galata Kazası merkezinde ele alınmıştır. Galata'daki dava kayıtlarından yola çıkılarak köle davaları incelenmiş, bu kayıtlar üzerinden kölelerin bulundukları toplumda, karşılaştıkları süreçler analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise, Galata'da yaşayan köleler ile köle sahiplerinin sosyal ve ekonomik hayatları, muhallefât kayıtları temel alınarak incelenmiştir. Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin köleliğe, İslâm hukuku ve kendi iç düzenlemeleri doğrultusunda nasıl yaklaştığı incelenecek ve bir sonuca varılacaktır.

Galata şer'iyye sicillerinden faydalanılarak kölelik konusunun arka planını anlamak için başvurulacak araştırmalar neticesinde ana kaynaklar birinci ve ikincil kaynaklar olacaktır. Bu çalışmada temelde üç sicil kaydı, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) tarafından İstanbul 2010 Kültür Başkenti Ajansı işbirliği ile gerçekleştirilen kırk ciltten oluşan neşriyat dizisinin parçasına aittir. Üç sicil kaydı, İSAM tarafından yeni harflere aktarılmıştır. Sondaj metoduyla belirlediğimiz iki defter de tarafımızca çevrilmiş ve araştırmamızda kullanılmıştır. Çalışmanın temel kaynaklarından biri olan, Galata Mahkemesi'ne ait 65 Numaralı Şer'iyye Sicilidir. H.1051-1053/M.1641-1644 yıllarına ait olup toplamda 88 varaktan oluşmaktadır. Defterin yazı türü ta'lik ve ta'lik kırmasıdır. Bu defter bir kassâm defteri olup, ilk kayıta kâtibin adı İbrahim eş-şehîrbi- Şuaybzâde el- Kassâmü'l askerî olarak geçmektedir. Defterin ilk 24 kaydı, 12 Cemâziyelevvet 1051 tarihine kadar Ebû Said Efendi döneminde yapılmış olup, bu tarihten itibaren kayıtlar Kadı Ahmed Efendi zamanında tutulmuştur. Defterde toplam 312 kayıt bulunmakta, bunların çoğunluğu Arapça olarak yazılmıştır. 65 Numaralı defterde, yetimler ile ilgili vasi tayinlerini, veraset davalarını, nafaka tayinlerini, mehir borçlarını, vakfedilen mülklerini ve vasiyet yolu ile azat edilmiş 33 köle kaydına erişmek mümkündür. Muhallefât kayıtların ise çok ayrıntı verilerek listelendikleri görülmektedir. Muhallefâtların içerisinde köle ve cariyelerin olduğu görülmektedir.¹⁷

¹⁷ İstanbul Galata Mahkemesi 65 Numaralı Şer'iyye Sicili (H. 1058-1053/M.1641-1644), (Ed. Coşkun Yılmaz), İSAM Yay., İstanbul 2012. (Bu defter bundan sonra GŞS No:65 şeklinde kısaltılacaktır), s.19-20

Galata Mahkemesi'ne ait olan 90 Numaralı Şer'iyye Sicili H.1073-1074/M.1663 yıllarına ait olup toplam 546 hüküm bulunmaktadır. Defterin yazımı genel manada kırma ta'lik şeklindedir. Galata kadılığı görevinde bulunan ve Şem'îzâde lakabıyla tanınan Seyyid Mehmed Efendi'ye dair olan defterin, 20 Receb 1073 tarihine kadar olan kısmı incelendiğinde, 48 numaralı kayıta yer alan bir fermanla Şâban 1073 tarihinde Şem'îzade'nin yerine Mekke-i Mükerrreme pâyesiyile Yenişehir kadısı olarak Yahya Efendi'nin atandığı görülmektedir. Bu fermanın sonra, 49 numaralı kayıta da 5 Şâban 1073 tarihinden itibaren Yahya Efendi dönemine ait hükümlerin yer aldığı belirtilmiştir. Defterin içeriğinde genel manada konular, vakfiyeler, alım-satım, köle azadı, veraset, alacak-borç, muhâlea, ticaret gibi konular yer almaktadır. Defterin önemli içeriklerinden olan, esirler için ödenen fidye bedelleri üzerinden gelişen alacak ve borç davalarının sık sık yer almasıdır.¹⁸

Galata Mahkemesi'ne ait olan 114 Numaralı Şer'iyye Sicili H.1083-1085/M.1672-1674 yıllarına ait olup toplamda 673 hüküm bulunmaktadır. Sicil kaydında davaların çoğunluğu Müslümanların doğrudan taraf oldukları kayıtlardır. Davaların içerikleri genellikle şu şekildedir; Borç, alış-veriş, alacak-verecek, vasi tayini, varis anlaşmazlıkları, miras, tereke kayıtları, kimsesi olmayan çocuklar için nafaka tayinleri ve kölelerin azat ve satış işlemleri gibi konular yer almaktadır. Sicil kaydında özellikle tereke kayıtlarının fazlalığıdır. Bu terekelerin içerisinde özellikle çokça esir kaydedilmiştir.¹⁹

Galata Mahkemesi 126 Numaralı Şer'iyye Sicili H.1091-1093/M.1681-1682 yıllarını kapsamaktadır. Toplam 220 sayfadan oluşmaktadır. Sicil kaydında davaların içerikleri, miras, evlilik boşanma, arazi satışı, veraset, vefat, vasi tayinleri, varisliğin ispatı ticari anlaşmazlıklar, vakfiyeler, vasi tayini, köle azadı, gibi konular yer almaktadır.²⁰

Galata Mahkemesi 150 Numaralı Şer'iyye Sicili H.1098-1103/M.1686-1692 yıllarını kapsamaktadır. Toplam 185 sayfadan oluşmaktadır. Sicil kaydında davaların

¹⁸ İstanbul Galata Mahkemesi 90 Numaralı Şer'iyye Sicili H.1073-1074/M.1663, (Proje Yön. Mehmet Akif Aydın), (Ed. Coşkun Yılmaz), İSAM Yay., İstanbul 2012. (Bu defter bundan sonra GŞS No:90 şeklinde kısaltılacaktır), s.19-20.

¹⁹ İstanbul Galata Mahkemesi 114 Numaralı Şer'iyye Sicili H.1083-1085/M.1672-1674, İSAM, (Proje Yön. Mehmet Akif Aydın), (Ed. Coşkun Yılmaz), İSAM Yay., İstanbul, 2019. (Bu defter bundan sonra GŞS No:114 şeklinde kısaltılacaktır), s.20-21.

²⁰ İstanbul Galata Mahkemesi 126 Numaralı Şer'iyye Sicili H.1091-1093/M.1681-1682, Bu defter bundan sonra GŞS No:126 şeklinde kısaltılacaktır)

içerikleri, miras, evlilik, boşanma, nafaka, veraset, vasiyetname, alış-veriş davaları, vefat, ticari anlaşmazlıklar, ev, mülk vakfiyeler, arazi satışları, vasi tayini, köle azadı, kölelerin hakları, kölelerin alım satımı, köle sahibi ile olan anlaşmazlıklar gibi konular yer almaktadır.²¹

Galata Sicilleri dışında birinci el kaynak eserler, kronikler ve seyahatnamelerden faydalanılacaktır. Çalışmanın derinleşmesi için kölelik ile ilgili ikinci el kaynak olarak, kitaplar, tezler, makaleler ve ansiklopedi maddelerinden faydalanılacaktır.

Osmanlı dönemi için *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*²², *Naima Tarihi*²³ gibi dönemsel kitabî kaynaklar kullanılmaya çalışılacaktır. Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihini günümüze taşıyan, önemli bir seyahatname olan Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*²⁴ isimli eserden faydalanılacaktır. Katip Çelebi'nin Orhan Şaik Gökyay tarafından hazırlanan eseri *Tuhfetü'l-Kibar fî Esfari'l-Bihar*²⁵ dan fayda sağlanacaktır.

16. ve 17. Yüzyıllarda Konya'da Kölelik Müessesesi²⁶ ve Şer'iyye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler²⁷ isimli çalışmaları ile İzzet Sak, Konya özelinde ve siciller yolu ile köleler hakkında geniş bir çalışma yapmıştır. Ehud R. Toledano'nun *Osmanlı Köle ticareti 1840-1890*²⁸ ve *Suskun ve Yokmuşçasına İslâm Ortadoğusu'nda Kölelik Bağları*²⁹ adlı eserleri ile kölelerin yaşamlarına dair bilgiler vermiştir. Halil Sahillioğlu'nun *On beşinci Yüzyılın Sonu ile On Altıncı Yüzyılın Başında Bursa'da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri*³⁰ ve *On beşinci*

²¹İstanbul Mahkemesi 150 Numaralı Şer'iyye Sicili H.1098-1103/M.1686-1692,Bu defter bundan sonra

GŞS No:150 şeklinde kısaltılacaktır)

²² Aşıkpaşazade, (2016). *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, haz. Hüseyin Nihal Atsız, Ötüken Neşriyat, İstanbul

²³Na'imâ Mustafa Efendi,(2014). *Târih-i Na'imâ (Ravzatü'l-Hüseyn F'i Hulâsati Ahb'ari'l-Hâfikayn)*, haz. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu, Ankara

²⁴ Evliyâ Çelebi, (1985). *Seyahatnâme*, Üçdal Belde Neşriyat, İstanbul.

²⁵ Katip Çelebi,(2007). *Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan (Tuhfetü'l-Kibar fî Esfari'l-Bihar)*, haz. Orhan Şaik Gökyay, Kabalcı Yayınevi, İstanbul

²⁶ Sak, İ. (1987). “16. Ve 17. Yüzyıllarda Konya'da Kölelik Müessesesi”, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü *Yüksek Lisans Tezi*, Konya.

²⁷ Sak, İ. (1992). “Şer'iyye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler (17. Ve 18. Yüzyıllar)”, , Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü *Doktora Tezi*, Konya.

²⁸ Toledano, E. R. (1994). *Osmanlı Köle ticareti 1840-1890*, çev., Y. Hakan Erdem, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

²⁹ Toledano, E. R. (2010). *Suskun ve Yokmuşçasına İslâm Ortadoğusu'nda Kölelik Bağları*, çev., Y. Hakan Erdem, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

³⁰ Sahillioğlu, H. (1979-1980). “Onbeşinci Yüzyılın Sonu ile On Altıncı Yüzyılın Başında Bursa'da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*(özel sayı)

*Yüzyıl Sonunda Bursa’da Dokumacı Köleler*³¹ isimli yazıları ile Bursa özelinde köleliği incelemiştir. Hakan Erdem’in *Osmanlıda Köleliğin Sonu 1800-1909*³² adlı eseri ile köleliğin başlangıcından sonuna değin yaşanan değişimi ve dönüşümü anlatmaktadır. Sosyo-ekonomik çalışmaları ile birçok konuya aydınlık getiren Halil İnalçık’ın *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi-1*³³ ve *Osmanlı İmparatorluğu’nda Köle Emeği*³⁴ adlı eserleri ile kölelerin sosyal yaşamdaki konumlarını anlamak adına başvuru kaynaklarıdır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı’nın *Osmanlı Teşkilatında Kapıkulu Ocakları*³⁵, adlı eserinde Osmanlı’nın devşirme sistemine geçiş sürecindeki esirlerin rolünü askeri anlamda bizlere anlatmaktadır. Nihat Engin’in *Osmanlı’da Kölelik*³⁶, adlı ansiklopedi maddesi, Osmanlı köleliğinin detaylarını ve diğer milletlerde görülen kölelik kurumunun Osmanlı nezdinde farklılıklarını ele almıştır. TDV İslâm Ansiklopedisindeki “Köle”³⁷ ve “Devşirme”³⁸ isimli ansiklopedi maddeleri, Osmanlı kölelik sistemi için bize kaynak teşkil edecektir. M. Çağatay Uluçay *Harem*³⁹, Madeline C. Zilfi *Osmanlı İmparatorluğu’nda Kölelik ve Kadınlar (1700-1840)*⁴⁰, Günnaz Çaşkurlu *Osmanlı Sarayında Sanatçı Cariyeler IV. Mehmed Dönemi 1677-1687*⁴¹ gibi isimler harem ve kadın üzerinden köleliği anlatmışlardır. Hasan Tahsin Fendoğlu *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Kölelik ve Cariyelik*⁴², Ahmet Akgündüz’ün *Tüm Yönleriyle Osmanlı’da Harem*⁴³ gibi eserler köleliği daha çok cariyeler ve saraya alınan harem kadınları üzerine yoğunlaşanlar olmuştur. Bu çalışmaların yanı sıra Ömer Şen’in *Osmanlı’da*

³¹ Sahillioğlu, H. (1983). *Onbeşinci Yüzyıl Sonunda Bursa’da Dokumacı Köleler*, Atatürk Yıllık Konferansları VIII(1975-1976), Türk Tarih Kurumu, Ankara.

³² Erdem, Y. H. (2004). *Osmanlıda Köleliğin Sonu 1800-1909*, Kitap Yayınevi, İstanbul.

³³ İnalçık, H.(2020). *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi-1*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

³⁴ İnalçık, H.(2008). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Köle Emeği”, *Doğu Batı Makaleler II*, Doğu Batı Yayınları, Ankara.

³⁵ Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Teşkilatında Kapıkulu Ocakları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

³⁶ Engin, N. (2002). “Osmanlı’da Kölelik”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 26, Ankara.

³⁷ Akaydın, M. A., Hamidullah, M. (2002). “Köle”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 26, Ankara.

³⁸ Özcan, A. (1994). “Devşirme”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 9, İstanbul.

³⁹ Uluçay, M.Ç. (2017). *Harem*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

⁴⁰ Zilfi, M. C. (2020). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Kölelik ve Kadınlar (1700-1840)*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

⁴¹ Çaşkurlu, G. (2020). *Osmanlı Sarayında Sanatçı Cariyeler IV. Mehmed Dönemi 1677-1687*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

⁴² Fendoğlu, H. T. (1996). *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Kölelik ve Cariyelik*, Beyan Yayınları, İstanbul.

⁴³ Akgündüz, A. (2007). *Tüm Yönleriyle Osmanlı’da Harem*, Timaş Yayınları, İstanbul.

*Köle Olmak*⁴⁴, adlı eserinde Osmanlı köleliğinin tanımını yapmış ve özellikle Osmanlı köle ticaretinin nasıl geniş bir alana yayıldığını ve endüstrileşme yaşadığını anlatmaktadır. Araştırmamızda önemli kaynaklardan biri de terimler için kullanılacak sözlüklerdir. Bunun için M. Zeki Pakalın'ın kaleme aldığı *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*⁴⁵ araştırma için faydalanılmıştır. Zübeyde Güneş Yağcı ve Fırat Yaşa'nın editörlüğünde hazırlanan, birçok tarihçinin bir araya gelip kölelik ile ilgili makalelerinden oluşan, *Osmanlı Devleti'nde Kölelik Ticaret, Esaret, Yaşam*⁴⁶ isimli kitapta, kölelerin sosyal yaşamdaki tüm yönleri ele alınmıştır. Nida Nebahat Nalçacı'nın özellikle Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihine yoğunlaşan Nalçacı bu anlamda köleliğin sosyal yapısını incelemiştir. Onun *Sultanın Kulları Erken Modern Dönem İstanbul'da Savaş Esirleri ve Zorunlu İstihdam*⁴⁷ isimli çalışması savaş esirleri üzerinden Osmanlı iş gücünde kullanılan esirlerin durumları konusu ile Osmanlı köleliğine farklı bakış açıları getirmişlerdir.

⁴⁴ Şen, Ö. (2007). *Osmanlı'da Köle Olmak*, Kapı Yayınları, İstanbul.

⁴⁵ Pakalın, M. Z. (1982). *Osmanlı Tarih Deyimler ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

⁴⁶ Yağcı, Z. B., Yaşa, F. (2017). *Osmanlı Devleti'nde Kölelik Ticaret, Esaret, Yaşam*, Tezkire Yayınları, İstanbul.

⁴⁷ Nalçacı, N. N. (2015). *Sultanın Kulları Erken Modern İstanbul'unda Savaş Esirleri ve Zorunlu İstihdam*, Verita Yayınları, İstanbul.

2. KÖLELİĞİN TARİHİ KÖKLERİ

İnsanlık tarihinde kölelik, ilk insanların yerleşik hayata geçmesiyle, tarım ve hayvancılığın başlaması, ilk şehir devletlerinin ortaya çıkması ve sosyal tabakaların oluşmasıyla birlikte ortaya çıkmıştır.⁴⁸ Bundan sonraki süreçlerde kölelik müessesesi, çoğu millet ve devletin sosyal ve ekonomik hayatında her zaman yeri olmuştur.⁴⁹ Eskiçağ toplumlarında kölelik, değişen düzenin bir sonucu olarak kaçınılmaz olmuştur. Çünkü devletlerarası mücadeleler, ekonomik ve dini hayatta yaşanan sosyal değişim, kölelik kavramının ortaya çıkmasına ve ihtiyaç duyulmasına sebep olmuştur. Sonuçta “*Beşerin kalkınmasını yine beşer sağlar*” mantığı antik devirlerden günümüze kadar gelmiş oldu.⁵⁰

Köleliğin var olduğuna dair ilk izler antik yazıtlarda karşımıza çıkmaktadır. Sümerler, Babil, Eski Mısır⁵¹, Akatlar, Asurlar,⁵² Hintliler, Çinliler,⁵³ eski Yunan ve Roma⁵⁴ gibi eskiçağ medeniyetlerinde, İslâm’dan önce “cahiliye devri” Araplarında⁵⁵ hayli yaygın olduğu gibi Bozkırın atlı göçebe medeniyetinin temsilcisi Türklerde⁵⁶ sınırlı olsa da varlığı bilinmektedir.

2.1.Eskiçağ Uygarlıklarında Kölelik

Mezopotamya’da ilk şehir devletlerini kuran Sümerlilerde kölelikle ilk hukuki düzenlemelerin olduğu görülür. Bunu *Urukagina Kanunlarında* görmekteyiz.⁵⁷ Kölelik ilk Sümer tabletlerinde net bir şekilde yansımıştır. Bu tabletlerde kölelerin sosyal anlamda konumları, azat edilmelerine dair toplu olmasa da dağınık bir biçimde bilgiler yer almıştır. Sümerlerde köle kaynağının çoğunu yine savaşlar oluşturmaktadır. Savaşların yansıması borç ödememek de bir suç ve kölelik nedeni olmuştur. Bu suçun karşılığı olarak, borcunu ödemeyen kimse eşini ya da çocuğunu

⁴⁸ Çelik, Üreten, a.g.m., 2020, s.2-3.

⁴⁹ Sak, İ. (1992). “Şer’iyye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler (17.ve 18. Yüzyıllar)”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi*, Konya, s.7.

⁵⁰ Çelik, Üreten, a.g.m., 2020, s.4.

⁵¹ Lewis, B. (2006). *Ortadoğu’da Irk ve Kölelik*, Truva Yayınları, İstanbul, s.12.

⁵² Bozkurt, G. (1981). “Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 38, (1), s.73-79.

⁵³ Bozkurt, a.g.m., 1981, s.67.

⁵⁴ Freeman, C. (2003). *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*, Dost Kitabevi, Ankara, s.13.

⁵⁵ Akgündüz, A. (2007). *Tüm Yönleriyle Osmanlı’da Harem*, Tımas Yayınları, İstanbul, s.57.

⁵⁶ Eberhard, W. (1996). *Çin’in Şimal Komşuları*, çev. Nimet Uluğtuğ, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s.19.

⁵⁷ Aslan, C. (2023). “Eski Mezopotamya Kanunlarına Göre Kadın Köleler”, *History Studies*, 15 (2), s.328.

üç yıl köle kalmak şartı ile alacaklı kişiye verirdi. Bu süre daha fazla olamazdı. Buradan anlaşılıyor ki Sümerlerde özgür olan kimseler dahi hukuk kuralların uymadıkları takdirde köle konumuna düşebilirlerdi. Kölelerde mülk edinme ve bunları kullanma hakkına sahiplerdi. Birikimlerini yaparak kendi hürriyetlerini sahiplerinden satın alabilirlerdi ve böylece özgür kalabilirlerdi. Köle olan kimse, bir başka köle ile evlenebilir ya da köle, hür biri ile de evlenebilirdi. Bu durumdan doğan çocuklar ise özgür bir birey oluyorlardı. Verilen bu hak ile birlikte mirastan, diğer hür eşten olan çocuklar gibi mirastan pay alabiliyorlardı. Sahip oldukları bu hakların yansıra elbette onlar birer köle idi ve bir mal olarak kabul görüyorlardı. Bu sebeple her türlü kullanım hakkına sahip oldukları için kölelilerini dövebiliyor, kırbaçlayabiliyor, damgalayabiliyorlardı.⁵⁸

Kölelik müessesini Mezopotamya'da yaşamış olan uygarlıklardan biri olan Akadlarda görüyoruz. Sümerlilere benzer bir kölelik statüleri mevcut idi. Ancak bazı keskin farklılıklar söz konusudur. Örneğin Akad uygarlığında da tıpkı Sümerlilerde olduğu gibi borç yolu ile köle olunabiliyordu. Ancak buradaki fark, bir kişi borcu yüzünden köle oluyorsa sadece kendisi değil ailesi de köle olmuş oluyordu. Buna eş ve çocuklarda dâhil oluyordu. Kölelere verilen cezalar oldukça ağırdı. Örneğin, bir köle, başka bir kölenin canına kast edip onu öldürürse, öldüren köle ceza olarak idam edilirdi.⁵⁹

Mezopotamya uygarlıklarından Babillerde kölelik, Hammurabi Kanunları ile düzenlenmiştir. Toplum, üst sınıf (devlet adamları, din adamları, zenginler), orta sınıf (eğitimciler, tüccarlar, emekçiler) ve en alt sınıf olan köleler “*wardum*” şeklinde üçe ayrılmıştır. Hammurabi Kanunları'nda kölelikle ilgili cezalar oldukça ağırdır. Örneğin, bir kölenin çalınması durumunda hırsız ölümle cezalandırılır. Kaçan bir köleyi saklayan kişi de ölüm cezasıyla karşılaşır. Ancak kayıp bir köleyi bulan ve sahibine haber veren kişiye gümüş ödülü verilir.⁶⁰ Bir kadın köleye cariye denir. Sahibi, cariyeden çocuğu olmazsa onu satabilir. Cariye çocuk doğurursa statüsü değişmez, ancak evde saygınlık kazanabilir. Sahibin hem cariyeden hem de özgür

⁵⁸ Bozkurt, a.g.m., 1981, s.70-73.

⁵⁹ Bozkurt, a.g.m., 1981, s.73-74.

⁶⁰ Aslan, a.g.m., 2023, s.333-335.

eşinden çocukları varsa, miras her iki tarafın çocuklarına eşit paylaşılır.⁶¹ Bu şekilde kölelerin hakları kanunlarla belirlenmiştir.

Mezopotamya’da Hammurabi Kanunları, Asur Kanunları ile devam etmiştir. Asur toplumu, özgür insanlar ve köleler olarak iki sınıfa ayrılmıştır. Halkın çoğu yoksul olup tüccarlara borçlanıyordu. Borçlarını ödeyemeyenler ya da aile üyeleri köle statüsüne düşebiliyordu. Borç karşılığında erkek veya kız çocukları köle yapılabiliyordu.⁶² Asur’da köleliğin temel nedeni ekonomik yoksunluktur ve toplumun alt tabakasını köleler oluşturmuştur. Savaşlar da köleliğin bir diğer kaynağıdır. Köle anne babadan doğanlar, özgürken köle olanlardan daha kötü durumdaydı. Özgürken köleliğe düşenlere tanıklık gibi bazı haklar tanınmış, cezalarda da farklılık yapılmıştır.⁶³ Asur’da kaçan kölelere ağır cezalar verilerek köle sahibinin ekonomik hakları korunmuştur. Kanunlar, kadınların örtü kullanmasını şart koşturmuştur. Evli, dul ya da köle kadınlar, sahipleriyle dışarı çıktıklarında başlarını örtmek zorundaydı. Örtü, bir kadının bir adama bağlı olduğunu simgeliyordu. Bu kurala uymayanlar ağır fiziksel cezalara çarptırılıyordu.⁶⁴

Eski Mısır’da kölelik, askerî, idarî ve sosyal alanlarda etkili bir kurum olarak gelişmiş, saraylar ve piramitler köle iş gücüyle inşa edilmiştir. Tüm köleler devlet malı sayılmış, devletin her biriminde kullanılmıştır.⁶⁵ Mısır toplumunda yarı köle köylüler ve hiçbir hakka sahip olmayan serfler olmak üzere iki tip kölelik vardı. Köleler savaşlar ve ticaret yoluyla temin edilip alınıp satılıyordu. Kaçak kölelerin çokluğu, kölelere kötü davranıldığını göstermektedir.⁶⁶ Ancak bu durum zaman içinde daha yumuşama göstermiştir. Kölelere yapılan uygulamalar kanunlarında değişiklik yapılarak kölelere çeşitli haklar verilerek değişikliğe gidilmiştir. Hukuklarında bir kölenin öldürmenin cezasının idam olduğu belirtilmiştir.⁶⁷ İlerleyen dönemlerde Mısır Osmanlı idaresine geçtiği zaman saray için önemli bir köle temin merkezi haline gelecektir.

⁶¹ Aslan, a.g.m., 2023, s.336-337.

⁶² Dinçer, M. (2017). “Çivi Yazılı Kanun Metinlerinde ‘Borç Köleliği’ Olgusu”, *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), s.31-32.

⁶³ Bozkurt, a.g.m.,1981, s.79.

⁶⁴ Kılıç, Y., Mutlu, S. A. (2013). “Çivi Yazılı Hukukta Kölelere Verilen Cezalar”, *Journal of Turkish Studies*, 8 (7), s.287-288.

⁶⁵ Özer, S. (2007). “19. Yüzyılda Mısır’da Kölelik ve Köle Ticareti”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 5 (1), s.70-71.

⁶⁶ Bozkurt, a.g.m., 1981, s.80.

⁶⁷ Karakulak, a.g.t., 2020, s.15.

Antik Yunan’da kölelik, filozoflar tarafından “var olması gereken” bir sınıf olarak görülmüştür. Sosyal sınıflar vatandaşlar, yabancılar ve köleler olarak ayrılmıştır.⁶⁸Köleler taşınır mal gibi muamele görmüş, haklardan tamamen yoksun bırakılmış ve özgürlüklerini ancak sahiplerinin insafıyla kazanabilmişlerdir.⁶⁹Bir köle biçimi ise taşınır mülk köleliğidir. Bu statüdeki kölelerin azat olup özgür kalma durumları devlete değil efendisine aittir. Bu da kimi zaman ölünceye kadar sürmektedir. Taşınır mülk köleliği, köle olmanın daha barbar bir şeklidir. Kölenin vücuduna fiziksel şiddet uygulanabilir. Bu da köleyi aşağılamak için uygulanan bir yöntemdir.⁷⁰Drakon Yasaları, borcunu ödeyemeyen borçlunun köleleştirilmesini yasal kılmış, alacaklılar borçlunun ailesini bile köle olarak alabilmiştir.⁷¹Ancak Solon Yasaları, borçtan dolayı köleleştirilmeyi sonradan yasaklamıştır.⁷²

Köle pazarları “*agora*” adı verilen şehir merkezlerinde kurulur ve burada alım satım işlemleri yapıyordu. Satışa çıkarılan köleleri tanıtan bir levha bulundurulması gerekiyordu. Levha kuralını Aulus Gellius getirmiştir. Bu levhaların içeriğinde kölenin kişisel özellikleri yazıyordu. Genellikle fiziksel özellikleri, hasta olup olmadığı, bir kusuru bulunup bulunmadığı ya da kadın köle ise doğurgan olup olmadığına dair bilgileri yazıyordu. Böylece köleyi satın alacak kişi kölesini alırken, iyi bir köle aldığına emin olmuş olacaktı.⁷³ Kölelerin ayaklanmalarını önlemek için farklı ırk ve kültürlerden getirilmeleri sağlanmış, böylece dayanışmaları engellenmiştir. Köle sayısının vatandaşlardan fazla olduğu yerleşimlerde bile büyük isyanlar yaşanmamıştır.⁷⁴

2.2. Roma’da Kölelik

Roma’da kölelik, toplumun yükünü taşıyan bir sınıf olarak 19. yüzyıla kadar süregelmiştir. Kölelik, genellikle doğuştan veya sonradan köleleştirme yoluyla gerçekleşmiştir. Cumhuriyet dönemindeki savaşlar, çok sayıda savaş esirinin köleleştirilmesine yol açmış, bu köleler tarım, denizcilik ve hizmet sektörlerinde

⁶⁸ Bozkurt: a.g.m., 1981, s.88.

⁶⁹ Gözlü, A., Yılmazcan, D. (2017).“Antik Yunan’da Kölelik: Atina ve Sparta Örneği”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (2), s.119.

⁷⁰ Bakırezer, G.(2008). “Antik Yunan Düşüncesinde Kölelik”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63 (01), s.18-19.

⁷¹ Öztürk, E. A. (2018) “Solon ve Tarafsızlık Karşısı Yasası” *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (30), s.90.

⁷² Öztürk, a.g.m., 2018, s.92.

⁷³ Gözlü, Yılmazcan, a.g.m., 2017, s.123-124.

⁷⁴ Bozkurt, a.g.m., 1981, s.91.

çalıştırılmıştır. Kölelerin sert cezalarla kontrol edildiği Roma’da,⁷⁵ köleler ekonomik düzeninin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Sicilya’da bulunan bağ ve zeytin tarlalarında köleler, kaba kuvvetiyle çalıştırılmışlardır.⁷⁶ Tarım işçisi köleler zincirlenmiş, çalışmadıkları zamanlarda hapisanelerde tutulmuştur.⁷⁷ Bir dönem köleleri hür insanlardan ayırt edebilmek için özel bir kıyafet giydirilmesi düşünülmüş ancak daha sonra bu fıkirden vazgeçilmiştir. Bunun nedeni kölelerin hem kıyafetlerinden birbirini tanıyacak olmaları hem de kölelerin sayılarının da ortaya çıkması halinde bir tehlike yaratacağı düşüncesinden dolayı, kıyafet ayırımından vazgeçilmiştir. Kölelerin fiyatları yeteneklerine göre belirleniyor ve artış gösteriyordu. Yapılacak herhangi bir iş için, işçi kiralamak yerine köle satın almak daha karlı oluyordu.⁷⁸ Tarımdan sekreterliğe, öğretmenlikten berberliğe kadar farklı görevlerde çalıştırılmışlardır.⁷⁹ Savaş esiri köleler genellikle intikam düşüncesiyle isyanlara öncülük etmiş,⁸⁰ bunların en büyüğü Spartacus’un 70.000 köleyle başlattığı ayaklanmadır.⁸¹ Bu isyanlar Roma’da daha sert yasalar getirilmesine neden olmuştur.⁸²

Roma hukukuna göre evliliklerde, evdeki eş çocuklar ve köleler babanın egemenliği altındadır.⁸³ Roma’da köleler evlenme hakkına sahip değildi ve mal statüsünde görülüyorlardı.⁸⁴ Ancak azat edilen köleler, özgürlüklerine kavuştuklarında bile tam eşitlik elde edemiyorlardı. Roma hukukunda azat edilen köleler, birkaç kuşak sonra özgür insanlarla eşit duruma gelebiliyordu.⁸⁵ Yunan toplumunda bu ayırım süregelmiştir. Köleler azat edilmek için ya sahiplerinin rızasını kazanmalı ya da

⁷⁵ Blanck, H. (1999). *Eski Yunan ve Roma’da Yaşam*, çev. İslam Tanrıcut, Arion Yayınevi, İstanbul, s.208.

⁷⁶ Çelebican, Ö. (1993). “Roma Egemenliği: Yurttaşlık ve Kölelik”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 43 (1), s.308.

⁷⁷ Freeman, a.g.e., 2003, s.530.

⁷⁸ Gibbon, E. (2023). *Roma İmparatorluğu’nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi Cilt I*, çev. Asım Baltacıgil, Burcu Okay, Liberus Kitap, İstanbul, s.44-45.

⁷⁹ Blanck, a.g.e., 1999, s.209.

⁸⁰ Gibbon, a.g.e., 2023, s.43.

⁸¹ Freeman, a.g.e., 2003, s.529.

⁸² Bozkurt: a.g.m., 1981, s.94.

⁸³ Yıldız S. (2020). “Roma Hukukunda Evlenme Engelleri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 69 (2), s.881.

⁸⁴ Yıldız a.g.m., 2020, s.885-886.

⁸⁵ Gibbon, a.g.e., 2023, s.444.

biriktirdikleri parayla özgürlüklerini satın almalıydılar.⁸⁶ Kölelik zamanla eleştirilmiş, Justinianus Hukuku'yla köleler yarı özgür statüsüne yaklaşmıştır.⁸⁷

Bir kişi yeterli ekonomik koşullara sahip değilse, fiziksel olarak kendisine yapılan muameleye karşı koyamıyorsa kölelik kaçınılmaz oluyordu.⁸⁸ Antik Çağ boyunca canlı eşya statüsünde, efendilerinin emri altında yaşamlarını sürdürmüş, ekonomik, fiziksel ve sosyal güçten yoksun oldukları için bu durumdan kaçamamışlardır.⁸⁹

2.3. İslâmiyet Öncesi Türk Toplumunda Kölelik

Türklerin İslâm'ı kabulünden önce, Hüküm süren Türk devletlerinde de kölelik kurumunun izlerinin varlığı kaynaklara yansımıştır. Orta Asya Türk devletlerinde sınırlı sayıda olsa da köleliğin varlığı bilinmektedir.⁹⁰ Bu durum ilk Türklerin sosyal, ekonomik ve kültürel hayatlarına yansıdığı Çin kaynaklarından erişebiliyoruz. Çin kaynaklarına bakıldığında zaman Çin'in kuzeyinde yaşamlarını sürdüren Moğolların ve Türklerin kölelik müessesine varlığına işaret eder.⁹¹ Bu işreti Türk kavimlerinden olan Kora Kavim gruplarından Cav-h'yen⁹² Gav-Li de⁹³ ve Vu-Cü'ler de kölelik görülmektedir. Bu kavimlerden edindiğimiz bilgilerden kölelerinin evlendirilmediğini ve vergi olarak kadınları esir verdikleri görülmektedir.⁹⁴ Sair Şimal kavimlerinden olan Dzu-Lu'lar ise Hyunğ-nuların geçmiş dönem köleleridir. Dzuaynı zamanda köle demektir.⁹⁵ Aynı Sair Şimal'den olan Tu-Ho-Duan'ların ataları da Vu-Huan'ların zamanında köle konumunda idiler.⁹⁶ Bütün bu eski Türk kavimlerinden elde edilen bilgilerden Türklerin de kölelik müessesesi ile ilişkisinin olduğu tespitini yapmak doğru olacaktır.

Köleliğin varlığına ilişkin durumu öğrenebilmemiz için en sağlam kaynaklar elbette birinci el kaynaklardır. Bu konuda bize en doğru kanıtı sunacak belge ise Moğolistan'da bulunan Orhon Yazıtlarıdır. Bu yazıtlarda “*kul*” “*cariye*” kelimeleri

⁸⁶ Freeman, *a.g.e.*, 2003, s.531.

⁸⁷ Bozkurt, *a.g.m.*, 1981, s.96.

⁸⁸ Dinçer, *a.g.m.*, 2017, s.37.

⁸⁹ Aslan, *a.g.m.*, 2023, s.342.

⁹⁰ Doğan, O., Erdoğan, A. (2016). “XIX. Yüzyılda Türkistan (Orta Asya) Türk Topluluklarında Kölelik ve Köle Ticareti”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15 (3), s.972-973.

⁹¹ Bozkurt, *a.g.m.*, 1981, s.97.

⁹² Eberhard, *a.g.e.*, 1996, s.15.

⁹³ Eberhard, *a.g.e.*, 1996 s.19.

⁹⁴ Eberhard, *a.g.e.*, 1996, s.25.

⁹⁵ Eberhard, *a.g.e.*, 1996, s.99.

⁹⁶ Eberhard, *a.g.e.*, 1996, s.102.

geçmektedir. Ancak yine de sosyal hayat içerisinde varlıklarına dair yeterli bilgiye erişilememektedir.⁹⁷ Ulaşılan bu kavramların yanına Uygur metinlerinden “*küngüz*” kelimesi de eklenebilir. Anlam olarak cariyeye manasında kullanıştır.⁹⁸

Türklerin bilinen en büyük atalarından olan Hunlarda köleliğe rastlamak mümkündür. Ancak Hun Devletinde yaşayan halkın kendisi köle değildir. Özgürlükleri bağımsızlıkları için savaştan bir toplumdur.⁹⁹ Ancak her devlette olduğu gibi Hunlara bağlı olan kavimlerden bazı türden vergiler tahsil edilmektedir. Örneğin Moğollardan çeşitli hayvanların vergisi isteniyordu ödememeleri halinde kadınları ve çocukları köle olarak alınıyor ve Hun devletine getiriliyorlardı.¹⁰⁰ Aynı şekilde Hunların en fazla mücadele ettiği Çin ile yapılan savaşlar sonrasında yağma ile birlikte köleler, alınıyordu. Alınan esirleri iş gücünde kullanıyorlardı.¹⁰¹ Kölelerin çoğunluğu ev işlerinde, tarlalarda ya da ekonomik anlamda bir önemleri olmadığı için en fazla hayvanların bakımını üstlenen çoban olarak kullanılıyorlardı.¹⁰² Diğer devletlerde olduğu gibi Hunlarda özgürlüğünün karşılığını para ile satın alma usulü vardı. Parasını ödeyen kimse kölelikten kurtulabiliyordu ve Hunlarda bu bedeli alabilmek adına savaşlardan elde ettikleri esirleri köle olarak ellerinde tutuyorlardı.¹⁰³

Göktürk Devleti’nin bırakmış olduğu önemli belgelerde “*kul*” kelimesi tam 14 yerde geçmektedir.¹⁰⁴ Kölelik ve esirliği sosyal alandaki hukukta farklıdır. Gök Türkçe metinlerde köle kelimesi geçmemektedir. Göçebe bir toplum olan Göktürklerde tarımsal faaliyetin çok az yer tutmasından kaynaklanan sebeplerden dolayı halk içinde toprak köleliği söz konusu değildir.¹⁰⁵

Savaşçı bir devlet olan Göktürklerde en büyük mücadeleleri tıpkı Hunlar gibi Çinliler ile vermişlerdir. Yapılan bu mücadeleler ile çok fazla yağma ve canlı esir elde ettikleri bilinir. Yaptıkları akınlarla büyük komutanları esir etmişlerdir ya da savaş alanlarında esir aldıklarını öldürmüşlerdir.¹⁰⁶ Siyasi olaylar çerçevesinde Göktürk

⁹⁷ Parlatır, a.g.m., 2010, s.808.

⁹⁸ Parlatır, a.g.m., 2010, s.809.

⁹⁹ Ögel, B. (2019). *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi Cilt I*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s.355.

¹⁰⁰ Ögel, a.g.e., 2019, s.181.

¹⁰¹ Ögel, a.g.e., 2019, s.354.

¹⁰² Parlatır, a.g.m., 2010, s.808.

¹⁰³ Bozkurt, a.g.m.,1981, s.98.

¹⁰⁴ Kafesoğlu, a.g.e., 2015, s.230.

¹⁰⁵ Taşağıl, A. (2017). *Bilge Kağan’ın Vasiyeti*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, s.41-42.

¹⁰⁶ Ögel, B. (1995). “Uygur Devletinin Teşekkülü ve Yükseliş Devri”, *Belleten*, 19 (75), s.345-347.

Devleti hükümdarı Bumin kuvvetlendiğini düşündüğü zaman Avar (Juan-Juan) hükümdarının kızını istemeye bir elçi gönderdi. Karşılığında ise kendisine köle denilerek hakaret edildi.¹⁰⁷ Bu bilgiden yola çıkarak siyasi arenada bir güç sahibi değilseniz Göktürklerde bir başka kavim ya da devlet tarafından küçük görülme olarak köle olarak nitelendirilmiş oluyorlardı.

Yazıtlarda sık tekrar eden *Tegin* kelimesi köle anlamına gelmektedir. *Alp Tegin*'in manası ise güçlü köle anlamı taşımaktadır. Uğurlu anlamındaki köleye de KutluğTegin denmiştir. Ancak zamanla bu kelimeler gerçek manadaki köle manasından çıkmıştır. Bunun sebebi aile üyelerinin karşılıklarına çıktıkları vakit, kendilerini onlardan daha aşağı göstermek amacıyla onlara olan saygılarından, büyüklerinin yanında kendilerine Tegin demişlerdir. Zamanla bu kelime önemli şahıslar için kullanılmaya başlandı.¹⁰⁸

Uygurların sosyal hayatlarındaki iktisadi ve hukuki hayatlarının içerisinde yer alan kölelik müessesini bırakmış oldukları yazılı belgelerden anlıyoruz. Bu belgelerin içerisinde kölelerini azat ettiklerine dair mukavelenamelerden bahsedilmektedir.¹⁰⁹ Köleler sahiplerinin kendilerine izin vermesi ile evlenebiliyorlardı. Buna örnek olarak bir esir azatlama mukavelenamesinde demirci ustası ile dokumacı *karabaş*¹¹⁰ izinsiz evlenmiş buna karşılık sahip bu evliliğe karşı çıkmamış ve davacı olmamıştır. Köle evliliklerini yasal saymışlardır. Davacı olmama karşılığında esir ücreti almıştır. Buradan kölelerin özgürlüklerini para karşılığında satın aldıkları ve efendilerinin köleleri ayırmama hoşgörüsüne sahip oldukları sonucuna varılmaktadır.¹¹¹ Kölelerinin kaynakları savaşlar yoluyla elde ettikleri esirlerdir. Bu kölelerin üzerinde kesin haklara sahiplerdi onları satabilir ya da kendinden sonra gelecek nesillere miras bırakabilirlerdi. Uygur devletin de sayıca köle az olduğu için hem değerlidir oluyorlar hem de fiyatları oldukça yüksektir.¹¹²

¹⁰⁷ Taşağıl, A. (2018). *Göktürkler Cilt I*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s.2.

¹⁰⁸ Kaşgarlı Mahmut, (2005). *Divan-ı Lüğati't Türk*, haz. Seçkin Erdi, Serap Tuğba Yurteser, Kabalcı Yayınları, İstanbul, s.546.

¹⁰⁹ Arsal, S. M. (2020). *Türk Tarihi ve Hukuk*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s.75.

¹¹⁰ Eski Türkçe'de “cariye, köle kız” anlamına gelir.

¹¹¹ Arsal, a.g.e., 2020, s.81.

¹¹² Bozkurt, a.g.m., 1981, s.99.

2.3.1. Türk İslâm Devletlerinde Kölelik

İslâm, X. yüzyıldan itibaren Türk yurtlarında yayılmaya başlamış ve kabul süreciyle birlikte kölelik kurumu yeni bir anlam kazanarak daha insani bir yapıya kavuşmuştur.¹¹³ Köleliğin resmi olarak kabul edilmesi, “*Gulam*” sistemi ile gerçekleşmiştir. İlk dönem İslâm devletlerinde ortaya çıkan Gulam sistemi, Emeviler ve Abbasiler zamanında aktif şekilde kullanılmıştır. Kurulan bütün İslâm inançlı devletlerde bu sistem benimsenmiş yaygın hale getirilmiş özellikle devletlerin temel yapısını oluşturan askeriyenin ve idari teşkilatın ana unsuru olmuştur.¹¹⁴

Türk devletlerinde Uygurlardan sonra Harzemşahlar, Gazneliler, Karahanlılar ve Selçuklular döneminde de kölelik yaygındı. Örneğin, Harzemşah hükümdarı Anuş Tigin, Selçuklu emirlerinden Bilgi Tigin’in kölesiydi ve devlet kademelerinde yükselmişti.¹¹⁵ Gazne hükümdarı Alptegin, kızıyla kölesi Sebüktegin’i evlendirmiştir.¹¹⁶

Kölelik uygulaması Selçuklu Devleti’nde yaygın bir şekilde kullanılmıştır. İslâm inancı, köle ticaretini onaylamasa da, Selçuklular gibi İslâm hukukunun geçerli olduğu toplumlarda köle ticareti yapıyordu. Köle fiyatlarının tam olarak neye karşılık geldiği farklı kaynaklar çeşitli bilgiler sunmaktadır.¹¹⁷ Köle ticareti savaşlarla artmış, kölelerin kökeni Akdeniz ve Kıpçak bölgelerine dayanmıştır. Toplum içinde kölelerin ayırt edilebilmesi için kulaklarına halka takılır, saçları kazınırdı. Bunun amacı, kölenin sahibinden kaçması durumunda toplum içinde tanınarak sahibine geri teslim edilebilmesini sağlamaktır.¹¹⁸ Örneğin, Sultan Alparslan, Gürcistan seferinde esir bir emir olan Bîşkîn’in kulağına, köleliği simgeleyen bir küpe takmıştır.¹¹⁹

¹¹³ Parlatır, a.g.m. 2010 s.811.

¹¹⁴ Göksu, E. (2011). “Alptegin: Köle Pazarından Gazne Tahtına”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 96 (191), s.98.

¹¹⁵ Parlatır, a.g.m. 2010, s.810.

¹¹⁶ Nuhoğlu, G. (2013). “Gaznelilerde Evlilikler ve Evlilik Âdetleri”, *İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası*, (23), s.94.

¹¹⁷ Altunsoy, N. (2019). “Selçuklu Anadolu’sunda Kölelik”, *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (3), s.340.

¹¹⁸ Gordlevski, V. (1988). *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev. Azer Yaran, Onur Yayınları, Ankara, s.166-167.

¹¹⁹ Hamdullâh Müstevfi-i Kazvîni. (2015). *Târîh-i Güzide (Zîkr-i Pâdişâhân-i Selçukiyan)*, ed. Erkan Göksu, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, s.34.

Kölelik, Selçuklu toplumunun işleyişinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Birçok köle tarımsal işlerde, ev içi hizmetlerde kullanılıyordu. Ancak çoğunluğu ordu ve devlet idaresi görevinde hizmet sağlıyordu. Köleleştirilmiş bireylerin sosyal hiyerarşinin en alt basamağında olmalarına rağmen verilen eğitimle birlikte, önemli devlet görevlisi konumuna gelerek, devlet içindeki siyasi güç dinamiğinde kendileri de pay sahibi oluyorlardı. Kölelik sistemi, Selçuklu ekonomisinin zenginleşmesine katkı sağlamıştır. Selçuklu ülkesinde de köle sahibi olmak her dönem olduğu gibi savaşlar yoluyla gerçekleşiyordu. Savaş sonrası elde edilen esirler kabiliyetlerine göre devletin çeşitli kademelerinde kullanılması amacıyla yetiştiriliyor ve bu sisteme de “*Gulam Sistemi*” denmiştir.¹²⁰ Gulamlar İslâm Hukuku gereği sahibine aittir. Ve bir mal mirası nasıl oluyorsa, sahip olunan Gulam da aynı şekilde sahibinin vefatından sonra mirasçısına bırakılabiliyordu. Bu durum Selçuklu hükümdarları içinde geçerlidir. Yeni bir hükümdar tahta geçtiği vakit, kendinden önceki sultanın gulamları yeni hükümdara miras olarak kalıyordu.¹²¹

Gulam Sistemi, Selçuklu Devleti’nin idari ve askeri yapısında önemli bir rol oynamış, ordu ve yönetim için vazgeçilmez bir unsura dönüşmüştür. 1040’taki Dandanakan Savaşı sonrası Gaznelilerden ilham alınarak uygulamaya konan bu sistem, bürokrasi ve ordu içinde kullanılmaya başlanmış, küçük yaşta alınan çocuklar iyi bir eğitimle devletin önemli kademelerinde görev alacak komutanlar ve devlet adamları yetiştirilmiştir.¹²² Gulam Sistemi, Selçuklu fetihlerinde disiplinli bir savaş gücü sağladı ve hükümdarlara güvenilir, yetenekli askerler kazandırdı. Sultan Alâeddin Keykubat, Şam seferinde bazı emirleri öldürürken bazı köle ve emirlere iktâ vermiştir.¹²³ Çok sayıda asker ve idari personel, verilen iktâlar sayesinde sağlanmıştır. Gulamların yaşı, alacakları eğitim için önemlidir. Küçük yaşta olan gulamlar, “*gulâmhâne*” adı verilen yerlerde, efendileri veya “*babayân*” adı verilen öğretmenlerden eğitim alırlardı.¹²⁴ Mezun oldukları zaman “*itâka*” ismi verilen belge ile hür bir şekilde yer alacakları görevlere başlıyorlardı.¹²⁵

¹²⁰ Kesik, M. (2021). *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, s.134-135.

¹²¹ Kesik, a.g.e., 2021, s.133.

¹²² Köymen, M. A. (1993). *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s.15.

¹²³ *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*. (2014). çev. Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşguner, Atıf Yayınları, Ankara, s.42.

¹²⁴ Göksu, E. (2007). “Türkiye Selçuklu Devletinde Gulâm Eğitimi ve Gulâmhâneler”, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 7 (24), s.66.

¹²⁵ Kesik, a.g.e., 2021, s.137.

Bazı gulamlar, askeri ve idari görevlerin dışında sarayda da görev alırlardı. Genç, güzel ve yetenekli olanlar, sarayda misafirlere sâkî sunup yiyecekleriyle ilgilenir, onlara sunumlar yaparlardı.¹²⁶ Selçuklular, yeni kazandıkları topraklarda tam hâkimiyet sağlamak istiyordu ve bunun en büyük yardımı halkın desteğiyle elde edilebilirdi. Bu durumu bilen Kutalmışoğlu Süleyman Şah, Anadolu'daki toprak kölelerini azat etti ve bu hareket halk arasında büyük takdir topladı. Kölelerin azat edilmesi, Anadolu'da İslâm'a geçişi hızlandırdı.¹²⁷

2.4. İki İnanç Sisteminde Kölelik: Yahudilik ve Hristiyanlık

Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâmiyet gibi semavi dinler, insan yaşamına dair sosyal statüleri belirlerken köleliği de kabul etmiştir. Hem Eski Ahit hem de Yeni Ahit, kölelik hakkında bilgi vermektedir. Bu dinlerin hâkim olduğu toplumlarda da tıpkı diğer toplumlar gibi sınıf ayrımları bulunmuştur.

Tevrat'ta köleliğe dair hükümler ve kölelerin haklarıyla ilgili bilgiler bulunmaktadır. İbrani halkının birbirlerini köle olarak alması yasaklanmış olsa da, bazı durumlarda bu kısıtlama aşılmıştır. Yahudiler, kendi dindaşlarını köle edinmişler, ancak bu duruma bazı sınırlamalar getirilmiştir. Yahudilikte kölelik, diğer toplumlarda olduğu gibi ya satın alma yolu ile ya da savaşlar sonucunda esir alınarak elde edilen bir durumdur.¹²⁸ Tevrat'ta, bir kişinin borcunu ödemek amacıyla kendisini köle olarak satması, borçlu kişinin vefat etmesi durumunda borcunu ödeyemeyen kişinin çocuklarının köle olarak alınması gibi durumlar belirtilmektedir. Ayrıca, hırsızlık yapan bir kişi, çaldığı malın sahibine köle olarak verilebileceği ifade edilmiştir. Kölelerin hürriyetlerine kavuşmalarına dair de çeşitli koşullar yer almaktadır; örneğin, bir kölenin dişinin kırılması gibi sembolik bir işaretle özgürlüğüne kavuşabileceği anlatılmaktadır.¹²⁹ Tevrat'a göre, İbrani kölelerinin kölelik süresi altı yıl olarak belirlenmiştir ve bu süre boyunca kölelerin belirli hakları vardır. Eğer bir köle evli olarak efendisinin hizmetine girmişse, altı yılın sonunda hem köle hem de eşi özgürlüğüne kavuşur. Ancak, efendisi tarafından evlendirilen bir köle yalnızca kendisi özgür olur, eşi ve çocukları ise efendisinin mülkiyetinde kalır. Ayrıca, köleler

¹²⁶ Gordlevski, *a.g.e.*, 1988, s.168.

¹²⁷ Gordlevski, *a.g.e.*, 1988, s.170.

¹²⁸ Çambay, K. (2018). "Emevî Abbâsî İdaresinde Kölelik", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü *Yüksek Lisans Tezi*, Elazığ, s.25.

¹²⁹ Akaydn, Hamidullah, *a.g.m.*, 2002, s.237.

arasında statü farkları bulunur; örneğin, ailesi tarafından cariye olarak satılan bir genç kız, diğer kölelere göre daha fazla ve farklı haklara sahip olabilir.¹³⁰

İncil, kölelik ve efendilik arasındaki ilişkide dengeyi vurgulamış ve adaletli olmanın önemini savunmuştur. Köle ticaretinin yasa dışı olduğunu belirterek, köleliğin gönüllü bir iş gücü ile sürdürülebileceğini ifade etmiştir. Kısacası, İncil'in köleliğe bakışı, sadece gönüllü bir hizmet şekli olarak kabul edilmesidir.¹³¹ İncil'de, kölelerin azat olabileceğine dair doğrudan bir bilgi bulunmamaktadır. Avrupa'nın en güçlü kurumu olan Kilise, köle edinimini bir sorun olarak görmemiştir. Dönemin toprak sahipleri olan feodal beyler, topraklarında çalıştırmak amacıyla sadece yerel halkı değil, aynı zamanda pek çok köleyi de kullanmışlardır. Bu durum, Kilise'nin köleliği meşru görmesine yol açmıştır.¹³² Kölelerin, görevlerini içtenlikle yerine getirmeleri gerektiği, İncil'de Tanrı için değerli olacakları vurgusu ile açıklanmıştır. Bu şekilde, kölelere dini bir motivasyon verilerek, yaşadıkları sosyal sınıf ayrımı inançla ilişkilendirilmiştir.¹³³

2.5. İslâm Hukuku ve Kölelik

İslâmiyet'in kabulünden önce Cahiliye devrinde Mekke'de Araplar arasında kölelik yaygındır. Sosyal statüleri bakımından özgür insanlar ile köleler arasında kesin bir ayrım söz konusudur.¹³⁴ Toplum kendi içinde özgür insanlar, mevâlî¹³⁵ ve köle şeklinde sınıflara ayrılıyordu. Köle konumunda olanların ve cariyelerin sahip oldukları herhangi bir hak mevcut değildir. Pazarlarda alınıp satılır, satın alındıktan sonra miras olarak bırakılabilir ve gündelik işlerde kullanımları söz konusudur. Bir cariye ya da köle özgürlüğüne kavuşsa bile özgür bir insan ile evlenmeleri söz konusu değildir.¹³⁶ Cahiliye devrinde köleler, içlerinde bulundukları toplumun baskısı ve onlara dayatılan kurallar çerçevesinde yaşamlarını sürdürüyorlardı.

¹³⁰ Kuş, C. (2012). “Tevrat, İncil ve Kur’ân-ı Kerîm’deki Kölelik Kavramı Üzerine Bazı Düşünceler”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 8 (1), s.6-7.

¹³¹ Kuş, a.g.m., 2012, s.26.

¹³² Kalender, S. (2018). “Şer’iyye Sicillerine Göre Ankara’da Kölelik Müessesesi (1724-1751)”, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, Nevşehir, s.27.

¹³³ İnce, R. S. (2010). “Kur’ân-ı Kerim’de Kölelik Konusu”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, s.49.

¹³⁴ Akaydın, Hamidullah, a.g.m., 2002, s.238.

¹³⁵ Mevâlî, İslam tarihinde cahiliye döneminde azat edilen kölelere verilen isimdir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Yiğit, İ. (2004). “Mevâlî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 29, s.424-426.

¹³⁶ Bölükbaşı, M. (2020). “Cahiliye Devrinde Araplarda Sosyal ve İktisadi Hayat”, *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (13), s.91.

Köleler bireysel ve sosyal hakların herhangi birisine sahip değillerdi. Karşılaştıkları bir sorunda, haksızlıklarda haklarını arayacakları bir kurum yoktu.¹³⁷

Arap toplumlarında köle kaynağı, odönemde yapılan savaşlar idi. Kur'an-ı Kerim'de çeşitli bağlamlarda ve hükümlerde kölelik yer almıştır ancak savaşlar yoluyla esir düşen insanlar için kesin olarak onların köle yapılmasını anlatan kesin ve tam bir hüküm söz konusu değildir.¹³⁸ Savaş esirlerinin köle yapılmasının yanı sıra, korsanlık faaliyetleri ve kaçırma yoluyla da köle temin ediliyordu. Köle konumuna gelmenin diğer yolları ise bir kimseyi öldürmek suretiyle kasten cinayet işlemek, hırsızlık yapmak ya da zina suçunu işleyen özgür insanlar, işledikleri suçların karşılığında köle yapılıyorlardı. Bahsettiğimiz diğer uygarlıklarda olduğu gibi bazı aileler çocuklarını satıp, köle yapıyorlardı. Bir kişi köle anneden doğduğu vakit onun konumu da köle oluyordu.¹³⁹

İslâmiyet dünya tarihinde milyonlarca inanca sahip kitlelere hitap eden, derin bir tarihi geçmişi olan, dünya tarihinde önemli bir rol oynamıştır. İslâm inancı sosyal, kültürel ve dini açıdan her anlamda derin izler bırakmıştır. Bu etkenlerden biri de köleliktir. İslâmiyet öncesinde var olan kölelik İslâm inancının benimsemeye başlayan toplumlarda varlığını sürdürmüştür. İslâm'ın kabul gördüğü devletlerde ve dönemlerde farklı şekillerde yorumlanmıştır. İslâmiyet, kölelik kurumunu tamamen yasaklatmamış, ortadan kaldırmamıştır. Yalnızca köleliği hafifletecek daha insani şekilde olacak bir konuma getirtip, kişinin köle konumundan azat olmasını sağlayacak yollara zemin hazırlamıştır. Ancak kölelik ile ilgili temel esasları ve bilgileri Kur'an-ı Kerimden yola çıkarak uygulamaya konmuştur.¹⁴⁰ Kuran'ın-ı Kerim ve İslâmiyet'in kölelik konusuna daha insancıl ve yapıcı baktığına değinmiştik. Netice itibarıyla özgür insanlardan farklı konumlarda olsalar dahi köleler birer insandır. Kur'an'da köle tanımı, bir başkasının hükmü altında olup, fakir, özgür olmayan, herhangi bir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan özgür kimselerce denk olmayan bir kimse şeklinde betimlenmiştir.¹⁴¹

¹³⁷ Duman, a.g.m., 2011, s.11.

¹³⁸ Hatalmış, A. (2012). *İslâm Toplumunda Kölelik ve Cariyelik*, Araştırma Yayınları, Ankara, s.63.

¹³⁹ Şensoy, A. (2007). “Fıkhi Hükümlerde Hür-Köle Ayrımının Temelleri”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü *Yüksek Lisans Tezi*, Kayseri, s.22.

¹⁴⁰ Akaydın, Hamidullah, a.g.m., 2002, s.237.

¹⁴¹ Hatalmış, a.g.e., 2012, s.41.

İslâm hukuku, köleliğin kaldırılmasını hedefleyen çeşitli yöntemler belirlemiş ve bu yöntemlerin uygulanmasını teşvik etmiştir. İslâma göre, kölelerin hürriyetine kavuşması neredeyse bir ibadet olarak kabul edilmiştir.¹⁴² Arabistan coğrafyasında köleliğin temel kaynağını savaşlar oluşturmuştur. Savaşta esir olan bir kimse ile ilgili verilecek kararı Kur'an çözüm getirmiştir. Bir savaş esiri istenilirse öldürülür, istenilirse köle yapılır ya da bedeli ödetilerek serbest bırakılabilir. Hz. Muhammed döneminde bu seçeneklerin hepsinin örnekleri olduğu görülmektedir.¹⁴³ Köle olarak kalacak bir kimsenin Müslüman olmaması gerekmektedir. Savaşta esir olan ve ardından köle olacak bir kimse ancak gayrimüslim ise köle konumunda olabilirdi.¹⁴⁴

İslâm inancında köleliğin bir diğer yolu, köle olarak doğmaktır. Köle doğmak, özgür bir babadan ve köle bir anneden doğan çocuğun köle olmasının doğal bir sonucudur. Ancak, tam tersi durumda, özgür bir anne ve köle bir babadan doğan çocuk, genel kurala göre özgür bir birey olarak yaşamına devam eder.¹⁴⁵ Kur'an- Kerim de kölelik konusu daha insancıdır. Bir takım haklar tanırken aynı zamanda yavaş yavaş kaldırılması ve köle olan kimselerin özgürlüklerini kazanmaları için içerisinde çeşitli hükümler barındırmaktadır. Müslüman bir kimse sahibi olduğu köleyi azat ederse sevap işleyeceği düşüncesi ile pek çok kişi kölelerini azat etmiştir. İslâm inancında bir kölenin azat edebilmek için bu kölenin dini hükümlere uyan bir kimse olması gerekmektedir.¹⁴⁶

Cahiliye devrine yeniden bakılacak olursa bu dönemde bir köle azat edilirse ona, “*İtk Mevlası*” denilirdi. Bir köle sahibi tarafından önemli bir görev verilir ve onu yerine getirirse azat edilir. Köle, sahibinin artık “*Mevlası*” kabul edilir. Köle bu andan itibaren mirasa tabii olmaz. Köle olan kişinin velası¹⁴⁷ azat edenin olur. Ancak velanın satışı ve hibe edilmesi yasaklanarak bazı farklar ile sürmüştür. İslamın kabul etmediği bir diğer uygulama ise “*saibe*”dir. Saibe, bir kölenin, velâ hakkı hiçbir kişiye ait olmamak şartıyla azat edilmesi durumunda verilen isimdir. Ancak bu şekilde yapılan bir azat edilmeye, köle malını istediği yere koyabilirdi. Bu sebeple

¹⁴² Fendoğlu, H. T. (1996). *İslam ve Osmanlı Hukukunda Kölelik ve Cariyelik*, Beyan Yayınları, İstanbul, s.196

¹⁴³ Şensoy, a.g.t., 2007, s.10.

¹⁴⁴ Akaydın, Hamidullah, a.g.m., 2002, s.240.

¹⁴⁵ Akaydın, Hamidullah, a.g.m., 2002, s.239.

¹⁴⁶ Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Değimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, MEB Yayınları, İstanbul, s.302.

¹⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: Özen, Ş. (2013). “Velâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.29, s.11-15.

İslâm saibe uygulamasını kullanmamış, kaldırmıştır.¹⁴⁸ Köle azat edilmesi özellikle Hz Muhammed'in teşvik edici cümleleri ile sıklığını artırmıştır. Şu şekilde ifade etmiştir: “*Hangi mü'min, bir köleyi azat ederse, Allah da o azat ettiği kölenin her bir organına karşılık bir organını cehennem ateşinden azat eder.*” “*Kim bir mü'min köle azat ederse, bu onun için cehennemden kurtuluş fidyesi olur.*”¹⁴⁹ Cümleleri manevi anlamda kazanım sağlamak, dinip açıdan sevap kazanma düşüncesi ile köleleri azat etmek Arap toplumunda ve İslâmiyet'i kabul eden bütün Müslüman Türk devletlerinde dahi motive edici olmuş ve köle azat etme sıklıkla uygulanmıştır.

Hiz. Muhammed'in kölelere olan yaklaşımı ise, onları hür insandan ayırmayıp aynı yemeği yedirmeli, giydiklerinden giydirmeli ve kölelere azap edilmemesi, onlara kaldırılabileceklerinden fazla iş yükü verilmemesi konusunda telkinlerde bulunmuştur.¹⁵⁰ Hiz. Muhammed döneminde ayrıca kayda geçen savaşlarda, ne de seriyyelerde esirler köle yapılmamıştır. Bir gerekçe gösterilerek serbest bırakılmışlardır. Yani özgür bir kimseyi köle yaptığına dair bir bilgi tarihte mevcut değildir. Hiz. Muhammedin hayatında iki köleden söz edilir, biri Zeyd b. Harise isimli bir küçük çocuk bir diğeri ise Ümmü Eymen adında kadındır. Ancak her ikisi de, Hiz. Muhammed peygamber olmadan önce cahiliye devrinde köle olmuşlardır. Onun döneminde köle olanların özgürlüklerini almaları sağlanmıştır.¹⁵¹

Köle sayısının arttığı dönem özellikle Hulefâ-yi Raşidin dönemidir. Bu dönemde yapılan savaşlar artmıştır. Ve ele geçirilen esirlerin sayısı da epey fazla olmuştur. Çokluk sebebi ile satışları toplu şekilde birkaç ayda gerçekleşmiştir.¹⁵² Fethettikleri yerlerdeki insanlarla anlaşmışlar, savaşız teslim olmaları ve sözlerini tutmaları halinde esir ve köle yapılmamışlardır. Esir olan bir kimse, fidyesi ödenip serbest kalıncaya kadar, her türlü kişisel ihtiyaçları Müslümanlar tarafından karşılanmıştır. Hiz. Muhammed döneminde esirler, bir yere kapatılmaksızın bir kamp alanında toplu bir şekilde sahabelerin sorumlu olacağı şekilde, gözlerinin önünde olması amacıyla

¹⁴⁸ Ateş, A. O. (1996). *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*, Beyan Yayınları, İstanbul, s.411-412.

¹⁴⁹ Hatalmış, a.g.e., 2012, s.52.

¹⁵⁰ Sağlam, a.g.t., 2010, s.199-200.

¹⁵¹ Aktan, H. (2001). “Hiz. Peygamber Döneminde Kölelik Olgusu ve İnsan Özgürlüğüne Kur'ani Yaklaşımı” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (16), s.73-74.

¹⁵² Pakalın, a.g.e., 1993, s.302.

yanlarına verilir ya da Mescidi Nebevi’de tutulurlardı.¹⁵³ Raşit halifeler dönemi de Hz. Muhammed’in sünnetine uygun davranmışlardır. Öldürme ve köleleştirme yoluna başvurmamış hoşgörü ile yaklaşmışlardır. Hz. Ömer’in halifeliği döneminde, eğitim öğretim faaliyetleri sürdürülürken altı yaşındaki kız ve erkek çocukların ekonomik durumlarına, özgür ya da köle olmalarına bakılmaksızın eğitim almaları sağlanmıştır.¹⁵⁴

Harp sırasında esir edilen veya para ile satın alınan kadın ve kız kölelere “cariye” denir. Bir mala sahip olan kişi nasıl o mala ait tüm haklara sahipse, cariyeye sahipleri de aynı haklara sahipti. Cariyeler, ev hizmetinde kullanılabilir, odalık olarak görevlendirilebilir ya da istendiğinde tekrar satılabilirlerdi.¹⁵⁵ İslâm’da kölelerin sosyal yaşamda yer bulmalarına ve topluma karışmalarına engel teşkil eden bir kural yoktur; dolayısıyla kölelerin evlenmesi mümkündür. Ancak kadın ya da erkek fark etmeksizin evlenecek olan köle öncelikle sahibinin rızasını almalıdır. Öncelikle bu kural erkek köleler için daha sıkı uygulanmıştır. Evliliğin getireceği mali yükten ötürü, kölenin sahibinin zarara uğramaması içindir. Buradaki esas mesele mehir konusundan kaynaklanmaktadır. Köle efendisine yük olmamalıdır. Bu sebeple köle evliliklerinde sahibin kabul edip rıza vermesi şartı mevcuttur.¹⁵⁶ Kur’an’da “İçinizden bekârları, köleleriniz ve câriyelerinizdensâlih olanları evlendiriniz. Eğer onlar yoksul iseler Allah onları lütfu ile yoksulluktan kurtaracaktır. Allah alîmdir, genişlik verendir”¹⁵⁷ ayeti ile özgür kişilerin köle ya da cariyelerle evlenebileceği durumu açıklanmıştır.

Köle sahibi cariyesini evlendirme hazırlığı içinde olacağı vakitte, evlendireceği kimsede eğer köle ise onların yuvalarının hazırlanmasında katkı sağlamak zorundadır. Bunun sebebi ise kendi evladı gibi ona sahip çıkmalı ve konu korumalıdır. Özgür bir erkeğin, hür bir kadın ile evliyken onun üzerine cariyeye getirerek evlenmesi İslâmiyet’te hoş karşılanmamaktır. Ancak cariyeye ile evliyken, özgür bir kadın ile evlenmesinde bir sorun görülmemiştir. Özgür erkeklerin cariyeye kadınlarla evlenmeleri, özgür kadınlarla evlenmeye yetecek ekonomik imkân ve

¹⁵³Yılmaz, İ. (2023).“İslam ve Modern Hukuk Ekseninde Savaş Esirleri”, *Kırıkkale Hukuk Mecmuası*, 3 (2), s.490.

¹⁵⁴ Fayda, M. (2018). *Hulefa-Yı Raşidin Devri- Dört Halife Dönemi*, Kubbealtı Yayınevi, İstanbul, s.339-341.

¹⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz; Pakalın, a.g.e., 1982, s. 259.

¹⁵⁶Akaydın, Hamidullah, a.g.m., 2002, s.240.

¹⁵⁷ Nûr 24/32

koşullara sahip olmadıkları anlarda izin verilmiştir. Bu sebeple denk evlilikler teşvik edilmiştir. Ekonomik koşulu ve imkânı yetenlerin, köle veya cariyelerle evlenmeleri toplum içinde hoş görülmemiştir.¹⁵⁸

Birden fazla evlilik gerçekleştirilmesinde kuralların olmasının sebebi eşler arasında adaletin doğru sağlanmasının öneminden kaynaklanmaktadır. Çok eşli olup eşler arasında ayırım gözetmek, onlara zulmetmektense, tek bir eşin olması daha hayırlı olarak görülmüştür.¹⁵⁹ Ayrıca Müslüman olmayan bir kadınla evlenmektense, Müslüman bir cariye ile evlenmek daha hayırlı kabul görmüş ve ayetlerle bu durum tasdik edilmiştir.¹⁶⁰ Bahsi geçen ayette “*İman etmedikleri sürece Allah’a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Allah’a ortak koşan kadın hoşunuza gitse de, mü’min bir cariye Allah’a ortak koşan bir kadından daha hayırlıdır. İman etmedikleri sürece Allah’a ortak koşan erkeklerle, kadınlarınızı evlendirmeyin. Allah’a ortak koşan hür erkek hoşunuza gitse de; iman eden bir köle, Allah’a ortak koşan bir erkekten daha hayırlıdır*”¹⁶¹ yazmaktadır. İslâmiyet inancının vermiş olduğu haklardan yola çıkılarak sanılanın aksine sınırsız sayıda cariye ile evliliği teşvik etmemiş, bir sınırlama belli ahlaki kurallar getirmiş ve uygulanması için çabalanmıştır.

İki köle evlendikleri vakit onlardan doğacak çocuklar, cariyenin sahibine aittir. Bunun sebebi kölelerin kendi içlerinde yaptıkları evlilikten doğan çocukları köle kabul edilmesidir. Cariye ve sahibinden dünyaya gelen çocuk yine cariyenin sahibine aittir ve özgür evlat sayılır. Doğan bu çocuktan sonra cariyenin konumu “Ümm-i Veled” konumu olur. Cariyenin sahibi hayatını kaybettikten sonra ümm-i veled yani özgür bir kadın olur. Özgürlüğünü kazanan kadın bir başkasına bir daha satılamaz.¹⁶² Hukuken ve sosyal hayatta diğer kölelerden farklı bir konuma gelmiş olur.

İslâm inancı kişinin doğuştan ya da dışarıdan kazandığı statüler yerine bireyin kendi çabası ve gayreti ile kazandıklarının vurgusunu yapar. Bir bireyin istediği noktaya ulaşabilmesi için potansiyele dayalı eşitlik ilkesini savunmuş ve önemsemiştir. Hz. Muhammed döneminde kölelikten gelen kimseler işlerinin ehli ise çeşitli konumlara gelmişlerdir. İslâm inancında yönetici pozisyonuna atanan birinin, kökeni

¹⁵⁸ Şensoy, a.g.t., 2007, s.59.

¹⁵⁹ Çelik, H. (2011). “Kur’anı- Kerim’de Cariyelerle Evlilik Meselesi”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (18) s.152.

¹⁶⁰ Çelik, a.g.m., 2011, s.165.

¹⁶¹ Bakara suresi 221. Ayet.

¹⁶² Şensoy, a.g.t. 2007, s.68.

ne olursa olsun, hatta Habeşli bir köle dahi olsa itaatin gösterilmesini önermiştir. Zamanında kölelikten gelmiş olan kimseleri İslâm ordusunun başında kumandan olarak görmekteyiz. Buna zamanında köle olan Zeydb. Hârise¹⁶³ örneği verilebilir.¹⁶⁴ Azat edilmiş kölelerin idari yöneticilik konumunda yer aldıkları bilinmektedir. Bunda sahiplerinin içinde bulundukları konumda önem arz etmektedir. Onların yükselen konumları ile paralel şekilde azatlı kölelerinin konumu, devlet idari işlerinde pozisyonları artmaktadır.¹⁶⁵ Kurulan bütün İslâm inançlı devletlerde, kölelerin devlet kadrolarında istihdam edildikleri görülmektedir. Birçok köleden âlim, komutan, devlet yöneticisi oldukları bilinmektedir. Emevilerin son dönemlerinde ve Abbasiler döneminde, cariyelerin çocukları, hilafet makamına kadar yükselmişlerdir. Saray içerisinde cariyelerin etkinlikleri ve sayıları artmış, önemli bir güç haline gelmişlerdir.¹⁶⁶

2.6. Osmanlı Devleti'nde Kölelik Kurumu

Bütün kurumlarda olduğu gibi kölelik de ilk Türk ve İslâm devletlerindeki uygulamalar, Bizans (Doğu Roma) hinterlandında Osmanlı Devleti'nde sürmüştür. Osmanlıların kurulduğu topraklarda kendinden evvel varlığını sürdürmüş olan Roma, Bizans ve Selçuklu Devletlerinde kölelik yaygın bir uygulamaydı.¹⁶⁷ Bu sebeple Osmanlı sosyal, kültürel ve ekonomik alanda kendinden evvel uygulamaya konulan oluşumları kendi inanç çerçevesi içerisinde şekillendirmiştir.

Osmanlı Beyliği'nin henüz kuruluş aşamasında olduğu dönemlerde, temel hedeflerinden biri sınırlarını genişletmektir. Bu amaç doğrultusunda, hem Anadolu'da hem de Rumeli'de fetih ve akın hareketlerine hız verildi. Bu stratejik yaklaşım, ilerleyen süreçte esir sayısında belirgin bir artış yaşanmasına neden oldu.¹⁶⁸ İslâm inancını benimseyen Osmanlı Devleti, İslâm Hukuku kuralları gereğince, kölelik ile

¹⁶³ Ayrıntılı bilgi için bkz: Erul, B. (2013). “Zeyd b. Hârise”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 44, s.319-320.

¹⁶⁴ Hatalmış, A. (2013). “İslâm'ın İlk Dönemlerinde İdari Hayatta Köle ve Mevali”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (2), s.153.

¹⁶⁵ Hatalmış, a.g.e., 2012, s.89.

¹⁶⁶ Sak, a.g.t., 1992, s.13.

¹⁶⁷ Olpak, M. (2013). “Osmanlı İmparatorluğu'nda Köle, Türkiye Cumhuriyeti'nde Evlatlık: Afro-Türkler”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68 (01), s.123.

¹⁶⁸ Parlatur, a.g.m., 2010, s.814.

ilgili kararlarını Şer'i hukuk kurallarına bağlı kalarak sürdürmüştür.¹⁶⁹ İnancına göre kararlarını uygulayan Osmanlı, doğuştan özgür ve Müslüman olan kimseleri köle yapılmasına izin vermemiştir.¹⁷⁰

Osmanlı için kölelik meselesi de tıpkı devletin her biriminde olduğu gibi yıllar içerisinde “değişim ve dönüşüm” yaşadığı gibi kölelik olgusundan da ayrı düşmeyerek, yıllar geçtikçe olumlu veya olumsuz farklılaşma göstermiştir. Kuruluş döneminde kölelik, hem yasal anlamda hem de toplumsal açıdan çeşitlilik gösteriyordu. İlk dönem uyguladıklarını yüzyıllar sonra aynı şekilde devam ettirip, uygulaması beklenemezdi ve nitekim öylede olmamıştır. Devletin merkeziyetçi yapısı güç kazandıkça, kölelik kurumu da bu merkeziyetçilikten etkilendi. Ekonomik ve hukuki temellere dayalı olarak kendine özgü bir yapıya büründü, bu da Osmanlı kölelik sistemini ortaya çıkarmış oldu.¹⁷¹ Osmanlı Devleti'nin kurulduğu ilk dönem, Osman Bey ve Orhan Bey dönemlerinde kölelik müessesinden bahsetmek mümkün değildir. Yapılan mücadelelerde elde edilen esirler köleleştirilmedikleri bilinmektedir. Osman Bey'in, Yarhisar beyinin kızını esir alıp cârîye olarak kullanmak yerine oğlu Orhan ile evlendirmesi, bu geleneğin tipik bir örneğidir. Orhan Bey döneminde, İznik ve Bursa'nın fetih olunmasının ardından, bu yerlerde yaşayan kimselerden, isteyenlerin bu şehirlerden ayrılabilceği bildirilmiş, ancak çoğu kişi evlerini terk etmemiş yaşamlarına kaldıkları yerden devam etmişlerdir. Dul kadınlar, kendilerine ve çocuklarına bakacak kimseleri olmadığını belirtince, Orhan Bey askerlerinden isteyenlerin bu kadınlarla evlenmelerini teşvik etmiş ve evlenenlerin İznik'te muhafız olarak kalacağını duyurmuştur.¹⁷² Aşıkpaşaoğlu Tarihi'nde bu olay şu şekilde ifade edilerek geçmektedir:

“... Bilhassa kadınlar çok geldiler. Orhan Gazi: “Bunların erkekleri hani?” diye sordu. ‘Kırıldılar, kimi savaşta kimi açlıktan’ diye cevap verdiler. Aralarında pek güzel olanları çoktu. Orhan Gazi bunları gazilere paylaştırdı. Emretti ‘Bu dul kadınları nikâh edin, alın’ dedi. Öyle yaptılar. Şehrin mamur

¹⁶⁹ Akyılmaz, G. (2004). “Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Ermesi ile İlgili Düzenlemeler ve Tanzimat Fermanı'nın İlanından Sonra Kölelik Müessesesi” *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9 (1-2), s.216.

¹⁷⁰ Tahiroğlu, B. (1981). “Osmanlı İmparatorluğunda Kölelik”, *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 45 (1-4), s.663.

¹⁷¹ Öksüz, Y. (2020). “Osmanlı Erken Döneminde Kölelik”, Bahçeşehir Üniversitesin Sosyal Bilimler Enstitüsü *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, s.3.

¹⁷² Engin, N. (2002). “Osmanlılarda Kölelik”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 26, s.246.

evleri vardı. Evlenen gazilere verdiler. Hazır kadın ve evler ola. Kim kabul etmeye ?”¹⁷³

Osmanlı Devleti'nde esirlerin alınması, I. Murad döneminde Rumeli fetihleri esnasında başlamış ve uzun bir süre boyunca esirlik sistemi savaşlardan beslenmiştir. Esirlerin alınmasının ana nedeni, ileride düşman olarak tekrar karşılarına çıkmamalarını sağlamaktı. I. Murad döneminde “*Acemi Ocağı*”¹⁷⁴ kurulmuş ve bu ocak, savaşlarda ve akınlarda ele geçirilen esirlerin beşte birinin devlet tarafından alınmasıyla oluşturulmuştur. Ayrıca, Osmanlı topraklarında yaşayan Hristiyan ailelerin çocukları da bu ocakta yer almıştır. Devletin bu beşte birlik payına “*pençik*”¹⁷⁵ denilmekte olup, bu konuda düzenleyici kanunlar da çıkarılmıştır. Acemi Ocağı'na kabul edilip yeniçeri olanlar arasında, köle kökenli olup zamanla yükselerek devletin önemli kademelerine, vezirlik ve sadrazamlığa kadar ulaşan pek çok devlet adamı bulunmaktadır.¹⁷⁶ Saray düzeninin en üst basamaklarına kadar çıkmayı başaranlar olmuştur. Kabiliyetleri ve dikkat çekme hünerleri onları nerelere taşıyabilirse o kadar yükseliyorlardı. Aslında, Osmanlı'nın sadrazam ve kaptan-ı derya listeleri, kölelikten güç ve otoriteye erişmiş bu kişilerle doludur.¹⁷⁷

Uzun bir süre boyunca kölelik sisteminin tek kaynağı savaşlar olmuştur. Savaşlar bitince, gaziler kendileri arasında savaş esirlerini ganimet olarak pay ederler. Esirlerini ya satar ya da kendi hizmetlerinde kullanırlardı. Bu konuda tasarruf hakkı esirin sahibine aittir.¹⁷⁸ Sonuç olarak kölelik ve esirlik sistemi yapılan fetihlerle birlikte Osmanlı sınırlarının büyüüp genişlemesine paralel şekilde ilerleme kaydetmiş ve köleler Osmanlı toplumunun ve Osmanlı askeri, idari ve sosyal yaşamın önemli bir parçası haline gelmiştir.¹⁷⁹ Devletin üst mevkiine yükselen erkek kölelerin yanında, saraydaki hareme satılan cariyelerde haremın en yüksek mevkii olan Valide sultanlığa kadar yükselmişlerdir. I. Süleyman'ın nikâhlı eşi

¹⁷³ Aşıkpaşazade, (2016). *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, haz. Hüseyin Nihal Atsız, Ötüken Neşriyat, İstanbul, s.50

¹⁷⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: İlgürel, M. (1988). “Acemi Oğlanı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1, Ankara, s.324-325.

¹⁷⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: Özcan, A. (2007). “Pençik”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 34, s.226-228; Ayrıca bkz. Uzunçarşılı, a.g.e., 1988, s.6-9.

¹⁷⁶ Sak, a.g.t., 1992, s.15.

¹⁷⁷ Zilfi, M. C. (2020). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kölelik ve Kadınlar (1700-1840)*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s.121

¹⁷⁸ Engin, a.g.m., 2002, s.246.

¹⁷⁹ Engin, a.g.m., 2002, s.247-248.

Hürrem, I. Ahmet'in nikâhlı eşi Mahpeyker gibi simge sultanlar başlangıçta cariyeye olup sonradan valide sultanlığa kadar yükselebilmişlerdir.¹⁸⁰

1402 Ankara Savaşı neticesinde Osmanlı Devleti için Fetret Devri (Fasıla-ı Saltanat) başlamış oldu. Osmanlı Devleti'nin toparlanma dönemine girdiği zamanlarında, Balkanlar üzerinden istenen savaşlar gerçekleştirilemediği için çok sayıda esir elde edilememiş, dolayısıyla ordu için gerekli asker ihtiyacı karşılanamamıştı. Bu durumun sonucunda, Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslim ailelerin erkek çocuklarından, sadece bir tanesinin seçilip asker olarak yetiştirilmesi uygulaması başlatıldı. Bu uygulamayı düzenlemek amacıyla II. Murat döneminde “*Devşirme Kanunu*” hayata geçirildi.¹⁸¹ Osmanlı Devletinin fetih politikası neticesinde genişleyen sınırlarla birlikte köle sayısında da artış olmaya başlanmıştır. Ancak Osmanlıda köle temini yalnızca savaşlar yoluyla temin edilmiyordu. Kaçırma, yağma, ticaret, ailenin çocuğunu köle olarak satması ya da devletlerden gelen hediye köleler şeklinde de gerçekleşebiliyordu.¹⁸²

2.6.1.Osmanlı’da Bizans İzleri

Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu’nda kölelik, Roma İmparatorluğu’nun geleneklerine göre sürdürülmüştür. Bizans’ta köle pazarları kurulmuş, bu pazarlara Kafkasya, Balkanlar ve Akdeniz havzalarından köleler getirilmiştir. Bu köleler hem iç pazarda satılmış hem de dışarıya ihraç edilmiştir. Köle ticareti, Bizans ekonomisine ciddi bir katkı sağlamıştır.¹⁸³ Ayrıca, Bizans’ta köle fiyatları üzerinde narh uygulanmıştır. Köleler, genellikle evlerde hizmetkâr ve tarım alanında işçi olarak çalıştırılmışlardır.¹⁸⁴

Bizans köleliğinde Iustinianos dönemi önemli bir yere sahiptir. Bunun nedeni ise aile hukuku konusunda yaptığı değişikliktir. Kölelerin durumundaki zor koşulları hafifletmek ve azat edilmelerine dair bir kolaylaştırma söz konusudur. Kölelerin sadece ziraatta kullanıldığı bir ortam söz konusu olduğu için köle işçiliği sosyal hayatta ikinci derece bir rol üstlenmiştir. Kölelerin bu rollerinin yerini “*colon*” adı

¹⁸⁰ Sak, a.g.t. 1992, s.15.

¹⁸¹ Uzunçarşılı, a.g.e., 1988, s.13.

¹⁸² Bagatur, S. (2011). “Osmanlı’da Kölelik”, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü *Yüksek Lisans Tezi*, Kırıkkale, s.8.

¹⁸³ Ostrogorsky, G. (2017). *Bizans Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s.68.

¹⁸⁴ Bamyacı, M. E. (2017). “Bizans İmparatorluğunda Ticaret (VIII-X. Yüzyıllar)”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü *Doktora Tezi*, Elazığ, s.232.

verilen toprağa karşı sorumluluğu olan yarı özgür insan olan, colonlar bir nevi yarı kölelik hayatı yaşıyorlardı.¹⁸⁵

Bizans'tan, köle pazarları, köle ticareti ve haremelerde kullanılan siyah hadım ağaları Osmanlı İmparatorluğu'na geçmiştir. Örneğin, E. Oberhummer 1917 yılında yayımlanan *Die Türken und das Osmanische Reich* adlı eserinde, Osmanlı sarayında önemli bir nüfuza sahip olan bu ağaların, Bizans'taki “*tavâşîler*” olduğunu belirtmektedir. Bizans'ta bu hadım ağalarının denk konumu ise “*archieunuchos*”lardır. E. Oberhummer'in bir başka iddiası, Osmanlı dönemi köle ticaretinin de Bizans'tan devamlılık gösterdiğidir. Ancak, Fuat Köprülü'ye göre bu doğru değildir. Köprülü, Osmanlı köle ticaretinin Bizans taklidi olmadığını, aksine Dârüssâde ağalığının Memlükler ya da Anadolu Selçukluları'ndan kalma bir kurum olduğunu savunmuştur. Ayrıca, Köprülü, bunun bir taklit olmadığını, harem nüfuzunun giderek artması ve harem idaresinin düzenli hale gelmesi için ortaya çıkan zaruri bir sonuç olduğunu belirtmiştir. Sonuç olarak tavâşîler, Osmanlıdan önce varlığını sürdürmüş olan devletlerde mevcut olması ve Osmanlı İstanbul'un fethinden sonra bu kurumu hayata geçirmiş olsaydı işte o zaman Bizans etkisi söz konusu olmuştur denilebilirdi.¹⁸⁶

2.6.2. Osmanlı Köle Kaynakları ve Ticareti

Devletler doğal sınırlarına ulaştıkları vakit sefer sayılarında da azalma meydana gelir. Osmanlı uzun yıllar ilerleyişini savaşlar ile sürdürürken, aldığı esirler ile köle ihtiyacını karşılayabiliyordu. Ancak seferlerden elde edilen esirler giderek azalmaya başlamıştır. Bu durumda Osmanlı köle ticaretinin artış göstermesine neden olmuştur. XIX. yüzyıla kadar köle ticareti sürdürülmüştür.¹⁸⁷

XVII. yüzyıl Osmanlı toplumunda kölelik, yalnızca sosyal yaşamda değil, aynı zamanda ekonomik ve askeri yapıda da derin bir etkiye sahipti. Özellikle Osmanlı donanmasında, kürekçilerden oluşan büyük bir iş gücüne duyulan ihtiyaç, devletin hem savaş hem de ticaret alanında rekabet gücünü korumasını sağlıyordu. Köle emeği, bu bağlamda stratejik bir öneme sahipti; zira kürekçilerin eksikliği, donanmanın etkinliğini doğrudan etkiliyordu. Kâtip Çelebi'nin ifadelerinden

¹⁸⁵ Ostrogorsky, a.g.e., 2017, s.70.

¹⁸⁶ Köprülü, F. (2009). *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, Kaynak Yayınları, İstanbul, s.62-66.

¹⁸⁷ Engin, a.g.m., 2002, s.247.

hareketle, XVII. yüzyılın ortalarında Osmanlı kadırgalarında kürekçiye olan ihtiyacın arttığı, bunun da yeni bir kürek sistemi kullanmaya başladıklarını gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu durum, dönemin donanma yapısında yaşanan köklü bir dönüşümün habercisiydi. Yeni kürek sistemi, Osmanlı kadırgalarının hızını ve manevra kabiliyetini artırmayı hedeflerken, aynı zamanda köle emeğine olan talebi de yükseltti. Özgür iş gücünün kıtlığı ve devletin kölelere dayalı çalışma sistemine duyduğu ihtiyaç, kölelerin donanmadaki varlığını kaçınılmaz hale getirdi.¹⁸⁸ Bu bağlamda, Osmanlı'nın köle sistemine olan bağlılığı yalnızca ekonomik bir zorunluluk değil, aynı zamanda askeri bir mecburiyetti. Kadırgalarda kullanılan köleler, savaşlarda devlete hizmet eden önemli birer stratejik kaynak haline gelmişti. Osmanlı Devleti, savaşlar ve akınlar sırasında ele geçirilen esirlere özenli bir yaklaşım sergileyerek onlara iyi davrandı. Esirlerin karınları doyuruluyor, tıraş edilmeleri sağlanıyor ve onlara temiz, güzel kıyafetler giydiriliyordu. “*Dil*” olarak adlandırılan bu esirlerin bir kısmı, casusluk amacıyla kullanılarak, ait oldukları ülkeler ve ordular hakkında bilgi edinilmesinde önemli bir rol oynadı.¹⁸⁹ Naima Tarihi, kara savaşlarında esir alınan düşman askerlerinin hem bilgi kaynağı hem de stratejik bir unsur olarak kullanıldığını gösterir. Esirlerin askeri istihbarat sağlama ve ordunun moralini yükseltme gibi çeşitli stratejik işlevleri bulunmaktaydı. Örnek olarak Selanik Beyi Abdullah Paşa'nın (Hacı Key) düşman hakkında bilgi almak için esirlerin ifadesinden faydalanmıştır. Esirlerin orduya moral aracı olması ise, düşman askerlerinin moralini yükseltmesi ve bu durumun ordu için bir güç kaynağı olmasıdır.¹⁹⁰

Osmanlı Devleti'nde köle ticareti yalnızca Müslüman esir tacirleri tarafından yapılmasına izin verilmiştir. Gayri Müslümlerin esir ticareti yapmalarına tedbir konulmuş ayrıca Müslüman olan bir köleye sahip olmaları da yasaklanmıştır.¹⁹¹ Kamu düzeni sağlamak adına bu tarz düzenlemelere gidilmiştir. Osmanlı Devleti'nin en bilinen Şeyhü'l İslâmı Ebu's-Suud Efendi'nin kendisine yöneltilen suale verdiği cevap ile bu durum tasdik edilmiştir. Konu şu şekilde fetvada geçmektedir:

¹⁸⁸Kâtip Çelebi, (2007). *Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan (Tuhfetü'l-Kibar fî Esfari'l-Bihar)*, haz. Orhan Şaik Gökyay, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, s.183.

¹⁸⁹ Engin, a.g.m., 2002, s.246.

¹⁹⁰Na'imâ Mustafa Efendi, (2014). *Târih-i Na'imâ(Ravzatü'l-Hüseyn F'i Hulâsati Ahb'ari'l-Hâfıkayn)*, C.II, haz. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s.462.

¹⁹¹Akkaya, M. (2011). “XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar'da Köle Ticareti, Kölelerin Ticaretle Uğraşması”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (25), s.206.

“Mes’ele: Zimmîler kul ve câriye kullanmasınlar deyüemr-i şerîf var iken kullanmalarına ne lâzım olur?

*El Cevab: Ta’zîr-i şedîdhabs-i medîd lâzım olur.”*¹⁹²

1569 yılında yayımlanan bir fermanla, Yahudilerin ve diğer gayrimüslimlerin elindeki kölelerin tespit edilmesi ve bu kölelerin ellerinden alınması emredilmiştir. Yahudilerin köle çalıştırmasına özellikle sert bir şekilde karşı çıkmıştır. Bunun nedeni, Yahudilerin ya İslâmiyet’i küçümsemek amacıyla Müslüman köleler kullanmaları ya da İslamiyet’i benimsemek isteyen kölelere baskı ve eziyet uygulamalarıdır.¹⁹³ 1593’te köle sahibi olan gayrimüslimler, İstanbul Gümrüğü’nün yetki alanındaki İstanbul, Galata, Üsküdar, Eyüp, Haslar, Tekirdağ, Gelibolu, İzmit, Bursa, Mudanya ve Mihaliç gibi kadılık bölgelerinde ikamet eden Yahudi, Ermeni, Rum, Karamanlı ve diğer gayrimüslim tebaa, belirli bir vergilendirme sistemine tabi tutulurdu. Bu sistem kapsamında, himayelerinde bulunan ve hizmetlerinde çalışan her bir köle ve cariye için yıllık 180 akçe istihdam ücreti ile 20 akçe hizmet bedeli olmak üzere toplamda 200 akçe ödeme yaparlardı. Köle ve cariye sayıları her yıl cemaat temsilcileri, hahamlar, papazlar ve köy kethüdalarının beyanları doğrultusunda kadıların gözetiminde tespit edilir, ardından bu bilgiler gümrük emniyetinin defterlerine kaydedilirdi.¹⁹⁴

Tarih 1759 yılına gelindiğinde payitahtta yaşanan bir olay ile bu durum iyice tasdik edilmiştir. Bir Rum vatandaş evinde Müslüman cariye bulundurması nedeniyle ölüm emri verilip idam edilmiştir. Bu olay sonrası Osmanlı tebaasında yaşayan gayrimüslim halk kendilerine ait ne kadar köle varsa hepsini satmışlardır.¹⁹⁵ Yasaklar getirilmiş olsa da devlet, gayrimüslimlerin köle kullanmasını tamamen engelleyememiştir. Şer’iyye sicillerinde, köle sahibi olan pek çok gayrimüslim davaya denk gelinmiştir.

Osmanlı’da esir pazarları özellikle yabancı gözlerden uzak tutuluyordu. Bunun sebebi hem içerdeki hem de dışarıdaki algıyı kontrol etme çabasının bir sonucu

¹⁹² Düzdağ, M. E. (2009). Ebusuud Efendi Fetvaları, Bayrak Yayınları, İstanbul 2009, s.136

¹⁹³ Altınöğür, S. (2017). “XVII. yüzyılın ilk yarısında Trabzon’da Kölelik”, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü *Yüksek Lisans Tezi*, Trabzon, s.38-39.

¹⁹⁴ Uluskan, M. (2024). “Osmanlı Devleti’nde Köle Ve Cariye Sahibi Gayrimüslimlerden Alınan Vergi: Resm-i Üsârâ”, Ertas, M. Y., Yurdakul, İ., Bölükbaşı, Ö. F., *Aşk İle Çalışan Yorulmaz, Ali Akıldız Armağanı II*, Timaş Yayınları, İstanbul, s.361.

¹⁹⁵ Yücel, Y. (1992). *1640 Tarihli Esar Defteri Osmanlı Ekonomi- Kültür- Uygarlık Tarihine Dair Bir Kaynak*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s.114.

olabilir. Yabancı gözlerden uzak tutulması, Osmanlı toplumundaki ahlaki, kültürel ve siyasi hassasiyetle ilişkilendirilebilir. Pek çok yabancı gezgin esir pazarını görmeye çalışmış fakat başarılı olamamışlardır. Pazarı göremeyen gezginlerde bıraktığı izlenim ise Osmanlı esirleri açısından bir gizem perdesi yaratmıştır. Bu da, esir pazarının Avrupa'daki oryantalist düşünceye katkı sağlamıştır. Örneğin 1786 yılında İstanbul'u ziyaret eden Francisco Miranda'nın anlatımına göre, Osmanlı esir pazarının yabancılara ve özellikle gayrimüslimlere kapalı olduğunu paylaşır. Miran'da giriş kapısında bekleyerek kölelerin çıkışını izlediği ve “*Gâvurların değil satın alması, görmesi bile yasak*” ifadesi, esir pazarının ne kadar kapalı bir sistem içinde işlediğini vurgular.¹⁹⁶

Esir ticaretinin hem yaygın hem de serbest olmasından kaynaklı, esircilik bir meslek haline gelmiştir. Bu mesleği icra eden kimselere ise “*Esirci Kethüdası*”¹⁹⁷ denmiştir. Esircilik iyi bir gelir kaynağı olarak görülmüştür. Bu sebeple esir tacirleri her zaman zengin ticaret insanı sınıfında yer almıştır.¹⁹⁸ Esir pazarlarının düzenini sağlamak ve ticaretin sorunsuz yürümesini temin etmek “*esirciler emininin*” göreviydi. Nafaka ve tellâliye ise esirci eminin devlete karşı kölelerin satışında onda bir miktar ile ödenen verginin sorumluluğunu üstlenmiştir. Esirciler emini, bu görevi üstlenebilmek için devlete yıllık bir bedel (iltizam) ödemekle yükümlüydü.¹⁹⁹ Kölelerin satışı için gerekli olan “*pençik varakası*”dır bu olmadan kölenin satışı mümkün değildir. Uygulamaya konulan bu vergi sayesinde elde edilen belge ile köle tüccarları yanlarında köleleri ile herhangi bir sorunla karşılaşmadan gezilerini yapabilirler. Bu vergiden başka vergilerde vardır. Bunlar “*bac-ı ubur*”, “*bacı pazar*” isimli vergilerdir.²⁰⁰

Esircilik işini büyük çapta yapanların yanında bir de daha küçük ölçekte yapan kadın ya da erkeklere *esirci* deniliyordu.²⁰¹ Bu konu için başka bir iş kolu ise esirciler tarafından seçilen başkan sıfatı ile anılan “*esirci şeyhi*” idi. Görevleri arasında, esir ticareti esnasında meydana gelebilecek yolsuzlukları önlemek, cariye ve çocukların

¹⁹⁶ Yağcı, Z. G. (2017). “İstanbul Esir Pazarı”, *Osmanlı Devleti'nde Kölelik Ticaret Esaret Yaşam*, Ed.Yağcı, Z. G., Yaşa, F., Tezkire Yayıncılık, İstanbul, s.77.

¹⁹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz; Pakalın, a.g.e., 1982, s.553.

¹⁹⁸ Özkan, S. H. (2019). “Osmanlı Devletinde Köleliğin ve Köle Ticaretinin Hukuki Alt Yapısı”, *International Euroasia Congress on Scientific Researches and Recent Trends-V*, s.236.

¹⁹⁹ Akkaya, a.g.m., 2011, s.205.

²⁰⁰ Erdem, a.g.e., 2004, s.35.

²⁰¹ Engin, a.g.m., 2002, s.247.

bedenen istismar edilmelerine engel olmak, gibi esircilik için mühim görevleri yerine getiriyordu. Esirlere kötü bir muamele yapılmaması için onların hareketlerini denetleyenlere ise “*muhtesip*” ya da “*ihtisap ağası*” denilmiştir.²⁰² Olası bir şekilde kölesine kötü davrananlar ya da onları yasalara uygun olmayan şekilde kullanan sahipler, köleleri tarafında azat edilmek için yetkililer aracılığı ile kadıya başvurma hakkına sahiptiler.²⁰³ Naima Tarihi’nde, köleliğin düzenlenmesi ve kötü muameleye uğrayan kölelerin korunması için alınan önlemlerden bahsedilir. Örneğin Köprülü Mehmed Paşa’nın zorla köleleştirme ve kötü muameleleri engelleme yönündeki çabaları, kölelik sisteminin Osmanlı devlet yapısındaki düzenleyici ve denetleyici rolünü gösterir. Örneğin Naima konu ile ilgili şu örneği verir; özellikle ‘*mukdim*’ adı verilen bazı kimseler Anadolu’dan gelen ve İstanbul’da yeni olan işsiz kişileri kandırarak esir alır, zorla gemilere kürekçi olarak yerleştirirdi. Tersane ihtiyaçlarından duyulan bu kötü uygulama kapsamında, bu kişilere önce dostça yaklaşır, ardından onları ‘esir zindanı’ olarak bilinen bir yere kapatıp, zorla çalıştırılmak üzere parmaklık altına alırlardı. Bu çirkin adet, Köprülü Mehmed Paşa’nın emriyle son bulmuştur. Paşa haksız yere zorla çalıştırılan bu kişileri kurtarmış ve mukdimlerin faaliyetlerini yasaklayarak büyük bir zulme son vermiştir.²⁰⁴

Kölelerin fiyatları ise değişkenlik gösterdiği için net bir ifadede bulunmak doğru olmaz. Kölenin özelliklerine göre fiyatında da değişimler olduğu gözlemlenmektedir. Örneğin kölenin ırkı, yetenekleri, yaşı fiziksel özellikleri gibi etkenler fiyatlarına etki ederdi.²⁰⁵ Köle olarak satın alınan şahısların güzel yüzlü olmaları konusunda bir özen söz konusudur. Bunun sebebi ise Türkler arasında yaygın bir kanı olan, güzel ruhun güzel vücutta olacağı, kötü ruhun ise güzel bir vücutta olamayacağına dair inançlardır. Sarayda bulunan kölelerin, iyi vücut yapısı, akıllı ve oturaklı, mütevazı oldukları bilinmektedir.²⁰⁶

²⁰² Şen, Ö.(2007). *Osmanlı’da Köle Olmak*, Kapı Yayınları, İstanbul, s.56-57. bkz. Çaşkurlu, G. (2020). *Osmanlı Sarayında Sanatçı Cariyeler IV. Mehmed Dönemi 1677-1687*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, s.43

²⁰³ Erdem, a.g.e., 2004, s.51.

²⁰⁴ Na’imâ Mustafa Efendi, a.g.e., 2014, s.1389.

²⁰⁵ Taşbaş, E. (2018). “Osmanlı Devleti’nin Ortadoğu’da Köle Ticaretini Engelleme Çalışmaları”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 13 (2), s.129.

²⁰⁶ Ricaut, P. (2012). *Osmanlı İmparatorluğu’nun Halihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s.40.

Evliya Çelebi'nin Rumeli'deki bir panayır tasviri, Osmanlı toplumunun ticari ve sosyal yapısına dair çarpıcı bir pencere açar. Özellikle panayırın bir köşesinde yer alan esir pazarı, o dönemde köleliğin Osmanlı ekonomik ve sosyal hayatında nasıl sıradan bir unsur olarak kabul edildiğini gösterir. Çelebi, panayırı dev bir ticaret merkezi olarak resmederken, köle satışlarını da alışverişin doğal bir parçası gibi aktarır. Bu pazarda yalnızca mallar, hayvanlar değil, esirler de sergilenip satılmaktadır.²⁰⁷ Evliya'nın ifadesi, köleliğin sadece bir ticaret olarak değil, toplumsal bir norm olarak yer aldığını, bu pazarın adeta bir “kale” gibi düzen ve güvenlik içinde işlediğini ima eder. Kadın ve erkek köleler, kökenlerine ve fiziksel özelliklerine göre “makbul” görülmekte ve buna göre değerlendirilmektedir. Binlerce “ay ve güneş yüzlü” kızlar ve erkeklerin yanı sıra, özellikle Afrikalı kölelerin rağbet gördüğünü vurgular. Bu durum, Osmanlı İmparatorluğu'nda köleliğin sadece bir sosyal statü göstergesi değil, aynı zamanda önemli bir ticari unsur olduğunu ortaya koyar. Evliya'nın panayır tasviri, kölelerin toplumsal yaşamdaki yerini, zenginle yoksulu aynı pazar çatısı altında buluşturan düzenin geçici ve gelip geçici dünyasını da simgeler. Bu anlatım, köle ticaretinin, Osmanlı toplumundaki ekonomik döngünün ve sosyal yapıdaki yaygın kabulün bir yansımasıdır.²⁰⁸

Osmanlı'nın en önemli köle ticaret merkezi Anadolu içinde İstanbul'dur. Daha sonra Konya, Erzurum, Şam, Halep, Bağdat, Kahire Sofya ve Belgrad takip etmiştir.²⁰⁹ Osmanlı'da köle ticaret ağları ise dört ana koldan oluşuyordu. Kuzey Afrika ticareti, Kızıldeniz ticareti, Basra Körfezi-İrak ticareti, Çerkezistan ve Gürcistan ticaret kollarıdır.²¹⁰ Çerkes ve Gürcü köleler beyaz kölelerdir. Geri kalan ismini yazdığımız ticaret yolları siyah köle temini için kullanılan yollardır. Savaş yoluyla elde edilen kölelerin dışında başka yöntemler kullanılarak da köle sahibi olunabiliyordu. Köle teminin bir kısmı Kafkaslardan bir kısmı Kuzey Afrika'dan getirilmeye başlanmıştır. Bu insanlar, kaçırma satın alma ve tutsak alma yoluyla köle taciri olan esircilerin elime geçmiş oluyorlardı.²¹¹

²⁰⁷ Evliya Çelebi, (1985), *Seyahatname*, C.VIII, Üçdal Belde Neşriyat, İstanbul, s.475.

²⁰⁸ Evliya Çelebi, *a.g.e.* 1985, s.476.

²⁰⁹ Bayarslan, H. (2017). “Osmanlı Devleti'nde Köleleştirme ve Azat Etme Yöntemleri”, *Ulakbilge*, 5 (10), s.444.

²¹⁰ Toledano, *a.g.e.*, 1994, s.17-18.

²¹¹ Taşbaş, a.g.m., 2018, s.130; bkz. Uluçay, M. Ç. (2017). *Harem*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, s.46

Osmanlı Devleti'nin kıyı kesimi olan Karadeniz'in kuzeyinde köle tacirleri Tatarların kontrolündedir. Kafkas kökenli kölelerin ticaretini ise Kuzey Anadolu tacirlerinin elinde bulunmaktaydı. Tatarlar ve Kuzey Anadolu köle tacirleri, Abaza ve Çerkez kökenli köle tacirleri ile rekabet halindeydiler.²¹² Beyaz köle temini için Anadolu da Antalya köle ticaretinde merkezdi ve beyaz köle ihraç eder ve güneyden zenci köle ithal ederdi. Örneğin Kefe'ye getirilmiş köleler, Anadolu'dan gelen tüccarların yanlarında getirdikleri kumaşlar ile takas edilip satın alınabiliyorlardı. Devlet XVI. yüzyılın ortalarında esir ticaretinden yılda yüz bin altın dukalık gelir sağlaması, esir pazarının ne kadar karlı bir kaynak olduğunu gösteriyordu.²¹³ Bazen Osmanlı yönetiminde görev yapan devlet adamlarının, bu ticareti kârlı bir fırsat olarak görüp şahsi çıkar sağlama amacıyla bu alana dâhil olmaya çalıştıkları bilinmektedir. Özellikle ekonomik kazançların yüksek olduğu dönemlerde, bu tür ticari faaliyetlere yönelme eğiliminde oldukları, resmi görevleri dışında kişisel menfaat elde etme çabalarının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.²¹⁴

Osmanlı Devleti'nin merkezleri değiştikçe esirlerin pazarları da değişti. Öncelikle Bursa ve Edirne'de kurulan bu pazarlar II. Mehmet'in tahta geçişi ve Bizans ile yaptığı mücadele sonrasında İstanbul olmuştur. İstanbul Osmanlı'nın hem en büyük hem de en işlek köle pazarı konumundadır. Kurulan ilk esir pazarı Haseki semtinde bulunmaktadır. XVI. Yüzyılda ise bedestende esir pazarı kuruldu. I. Ahmed'in emriyle Tavuk Pazarı civarında 300 odalı, iki katlı büyük bir han inşa edildi ve böylece dağınık halde sürdürülen köle ticareti tek bir çatı altında toplanmış oldu.²¹⁵ Siyah ve beyaz köleler için ayrı Pazar yerleri kurulmuştur. Beyaz köleler genellikle Çerkez ve Gürcüler olduğu için onlara ayrılan alan “*Avret Pazarı*” siyah köleler için “*Tiryaki Çarşısı*” tahsis edilmiştir.²¹⁶

Osmanlı Devleti'nin ilk üç yüz yılında kölelerinin yüksek fiyattan alıcı bulması, belli başlı köle pazarlarında daima iyi gelir elde edilmesi, sınır boylarında faaliyet gösteren akıncıları esir toplayıp, köle yapma konusunda motive ediyordu. Bir

²¹² Faroqhi, S. (2017). *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya*, Alfa Basım Yayın, İstanbul, s.257.

²¹³ İnalçık, H.(2018). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.137.

²¹⁴ Yağcı, Z. G. (2015). “Köle Kaynağı Bakımından Kafkasya'nın Önemi”, *Yeni Türkiye Dergisi*, (71), s.440.

²¹⁵ Parlatur, a.g.m., 2010, 818.

²¹⁶ Kalender, a.g.t., 2018, s.44; ayrıca bkzn. Engin, a.g.m., 2002, s.247.

ekonomik gelir haline getirmişlerdi. Sanayi devrimi öncesinde yaşayan tüm devletler ve millet gibi Osmanlı Devleti'nde tüm faaliyetlerini insan gücü üzerine temellendirmişti. Bu sebeple, düzenli ve sürekli köle akışının olması zorunlu hale gelmiştir. Köleler yalnızca ordu ya da donanma gibi askeri ihtiyaçları karşılamakla kalmıyor, aynı zamanda imar ve taşımacılık işlerinde de önemli rol oynuyorlardı. Böylece devletin gelişiminde de katkı sağlamış oluyorlardı.²¹⁷ Köleler, çeşitli işlerde becerikli ya da beceriksiz olarak görev alıyor, evin içinde ya da dışında, itibarlı ya da basit her türlü işe koşuluyorlardı. Koruma ve hizmetkâr, yük taşıyıcı ve tarım işçisi, maden emekçisi ve inşaat ustası, yazman ve müzik icracısı gibi farklı alanlarda çalıştırılıyorlardı. Özellikle ev hizmetlerinde yoğun bir şekilde görev alarak, idarecilikten bahçeciliğe, harem ağalığından sütanneliğine, çamaşır yıkamaktan yemek yapmaya ve cariyelik gibi görevlere kadar pek çok işi üstleniyorlardı.²¹⁸

Köle ticaretinde bir diğer yol ise, kaçırma usulüdür. Köle pazarlarını aktif tutmak amacıyla köle akınları düzenlenmiştir. Osmanlı'nın kuzey pazarına köle sağlamak için, Etiyopya ve Çad Gölü etrafında kaçırma vakaları sık sık yaşanmaya başlanmıştır. Birbirine sınır olan bölgelerdeki halk arasında kaçırma usulü yaygın bir şekilde devam etmiştir. Kafkas bölgesindeki aşiretler anlaşmazlık yaşadıkları aşiretlerden, kız ve erkek çocuklarını karşılıklı şekilde kaçırp Osmanlı esir tüccarlarına satıyorlardı. Osmanlı Devleti'nde kölelik kaldırılana kadar kaçırma faaliyetleri sürdürülmüştür.²¹⁹

Bir diğer köle kaynağı ise, ailelerin çocuklarını satması ile gerçekleşiyordu. Bunu yapmalarının nedeni ekonomik anlamda zor durumda kalan ailelerin bu yöntemi bir gelir kaynağı olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır.²²⁰ Bu yöntem Çerkezlerin Osmanlıya göç etmeleri sonrasında başladığı ve giderek arttığı gözlenmiştir. Genç kızlarını satan ailelerin çocukları gelecekte iyi bir konuma gelirler düşüncesi ile kızlarını sarayın haremine gönderiyorlardı. Böylece köle kaynakları sadece savaş

²¹⁷ İnalçık, H. (2020). *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi-1*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s.344-345.

²¹⁸ Zilfi, a.g.e., 2020, s.118-119.

²¹⁹ Bagatur, a.g.t., 2011, s.13.

²²⁰ Özsoy, R. (2010). “XIX. Y.Y Da Osmanlıda Köle Ticareti Esirciler ve Zenci Köleler”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü *Yüksek Lisans Tezi*, Kayseri, s.20.

halinin getirdiği zorunlu durumun yanında rıza ile köle konumuna gelmeye kadar değişmiştir.²²¹

Bir diğer köle kaynağı ise hediye yoluyla gerçekleşiyordu. Bazı köle satın alan kimselerin amacı, kölenin kendi hizmetin olması için değil İstanbul'da bulunan üst düzey yetkili kişilere hediye etmek amacı ile köle temin etme yoluna başvuruluyordu.²²² Osmanlı Devleti kazandığı savaşlar sonrasında dostluk kurduğu devletlere yolladığı hediyeler arasında köle ve cariyelerde yer almaktadır. Savaş meydanında komutanlık eden askerler, savaş ganimeti olarak aldıkları kölelerin içlerinde yakışıklı ve güzel olanları hükümdara hediye etmişlerdir.²²³ Osmanlıda köle talebini en çok kentli sınıflar oluşturmuştur. Varlıklı ailelerin konaklarında en çok talep gören köleler oluyordu. Bu talep genellikle beyaz tenli köleler oluyordu. Siyah köleler ise iş için kullanılıyordu.²²⁴

Osmanlı topraklarında ekonomik durumu iyi olan herkes köle sahibi olma hakkına sahiptir. Özellikle zengin ailelerin köşk ve konaklarında bolca köle ve cariyeye rastlamak mümkündür, köleye sahip olmak bir statü belirtisi olarak görülmüş olabilir. Zengin ailelere mahsus bir gelenek şeklinde görülmektedir.²²⁵ Şahsa ait bu köleler genel olarak ev işlerinde çalıştırılmışlardır. Geniş aile yapısı olanlar ve büyük konaklar, kadın ve erkek kölelerin desteği ve yardımı olmadan işleyemezdi.²²⁶ Erkek ve kadın kölelerin üstlendikleri roller farklıdır. Erkekler daha çok fiziksel güç gerekli olan işlerde kullanılırken, cariyeler ilse genellikle ev içi hizmetlerde görev almışlar. Cariyeler ya sahiplerinin evlerinde hizmetlerini sürdürmüş ya da yüksek konumlu kadınlara satılarak hayatlarını bu çarkın içinde devam ettirmişlerdir.²²⁷

2.6.3.Osmanlı Devleti'nde Köleliğin Sonu

Osmanlı Devleti'nde toplumsal ve ekonomik yapısının oluşumunda kölelik önemli bir etken olmuştur. XIX. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, köleliğe karşı tutum değişmiş tüm dünyada köle ticaretine, köle kullanımına uluslararası baskılar artmış

²²¹ Toledano, *a.g.e.*, 1994, s.15-16. bkz. Uluçay, M. Ç., *a.g.e.*, 2017, s.47-48.

²²² Toledano, *a.g.e.*, 1994, s.37.

²²³ Özkan, *a.g.m.*, 2019, s.235.

²²⁴ Taşbaş, *a.g.m.*, 2018, s.129.

²²⁵ Akgündüz, *a.g.e.*, 2007, s.187.

²²⁶ Faroqhi, S. (2006). "Krizler ve Değişim 1590-1699", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, ed.İnalcık H., Quarter D. II, çev. Ayşe Bektay vd., İstanbul, 2006, s. 720.

²²⁷ Faroqhi, S. (2014). *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, çev. Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.126.

ve bu durum da Osmanlı içinde bir değişim politikasına gitmesine sebep olmuştur. Özellikle bu süreçte İngiltere'nin yoğun bir baskısı olmuştur.²²⁸ İngiltere kendi ülkesinde 1838 senesinde köle ticaretini yasakladı. Büyük bir köle emeği ile ülkesini kalkındırmaya çalışan Amerika Birleşik Devletleri'nde ise 1868 iç savaşı sonucunda köle halk özgürlüklerine kavuşmuşlardı.²²⁹ Yabancı devletlerin Osmanlı üzerinde baskısı giderek artmaya başlamıştır. Bunun üzerine dönemin padişahı olan Sultan Abdülmecid meclis-i vükelâ toplantısında siyah köle ticaretini yasakladığını bildirmiştir. Bildiri sonrası alınan kararlara rağmen kurallara uymayarak aykırı davranışlarda bulunanlar oluyordu.²³⁰ Osmanlı Amerika'dan sonra köle ihtiyacının ve talebinin en fazla olduğu yerlerden biriydi. Siyahi köleler Doğu Afrika'dan, beyaz köleler ise ağırlıklı olarak Kafkasya'dan getiriliyordu.²³¹

Köleliğin kaldırılması ile ilgili çalışmalar sürmeye devam etmiştir. Kendi içinde kanun ver ferman yayınlamıştır. Bunlar üç adettir: İlki Abdülmecid zamanı çıkarılan “*üserâ-yızenciyye*” fermanıdır. İkinci olarak Abdülhamid dönemi çıkarılan “*ümerayı zenciye ticaretinin men'ine dair*” adlı kanunname ve son olarak Sultan Reşat dönemi çıkarılan “*Çerkez vs. köle ve cariyelerin üseray-ı zenciye gibi alım satımının yasaklanması*” isimli belgedir.²³² Uluslararası sahada kölelik ile ilgili çalışmalar devam etmiş ve Osmanlı bu çalışmaların içerisinde yer almıştır. Sonuç olarak bu yasaklara rağmen Osmanlı'da köle ticareti kısmen de olsa devletin hukuken ve fiilen sona ermesine kadar varlığını sürdürmüştür.²³³

²²⁸ Erdem, *a.g.e*, 2004, s.322.

²²⁹ Tahiroğlu, *a.g.m.*, 1981, s.670.

²³⁰ Parlâtır, İ. (1987). “Osmanlı Sosyal Hayatından Köleliğin Kaldırılışı”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 31(1-2), 419.

²³¹ Yağcı, *a.g.m.*, 2015, s.440.

²³² Tahiroğlu, *a.g.m.*, 1981 s.671-673.

²³³ Engin, *a.g.m.* 2002, s.248.

3.GALATA’NIN TARİHİ

Galata, tarih boyunca pek çok isimle anılmış, İlk Çağ’dan Osmanlı dönemine dek önemli bir ticaret merkezi olmuştur. Antik çağlarda “Sykai” (incirlik) olarak bilinen bölge, Bizans döneminde “*Ioustinianai*” adını aldı, Cenevizlilerin yerleşmesiyle ise “*Galata*” ve “*Pera*” adları kullanılmaya başlandı. Clavijo gibi bazı seyyahlar, buraya Rumların Galata, Cenevizlilerin ise Pera dediğini aktarmıştır.²³⁴ Galata’nın ismine dair farklı görüşler vardır; Bölgenin isminin İtalyanca’da merdivenli yol manasına gelen “*calata*” sözcüğünden türemiş olabileceği de başka bir olasılık olarak görülmektedir.²³⁵ Pera, Yunanca “karşı yaka”²³⁶ anlamına gelirken bir görüş, bölgenin sütun toplandığı bir yer olmasından kaynaklandığını iddia ederken,²³⁷ Evliya Çelebi de bölgedeki sütlerin çok lezzetli olmasından dolayı buraya Galata dendiğini aktarmaktadır.²³⁸ Bir diğer görüş bu ismi Galya kökenli bir topluluğa bağlar.²³⁹ Bu görüşün sahibi Gylliustur. Galata adını bölgeyi işgale gelen Galyalılar (Galatae) yüzünden verilmiştir.²⁴⁰ İstanbul’un Osmanlı idaresine girmesi sonrasında Osmanlılar, Frengistan²⁴¹ ve Galata isimlerini kullanmışlardır. Sonuç olarak Galata her ne isimle anılırsa anılsın, her döneminde İstanbul’un önemli bir bölgesi olmuştur.

3.1.İstanbul’un Fethinden Önce Galata

Bizans döneminde Galata, II. Theodosius zamanında surlarla çevrilerek savunma yapılarıyla donatılmış, Justinianos döneminde surlar güçlendirilmiştir. Galata, Akdeniz dünyasının serbest ticaret merkezi olarak öne çıkıyordu. Başlangıçta ticaret amacıyla bölgeye gelen Pisa, Ceneviz ve Venedik tüccarları, zamanla elde ettikleri ayrıcalıklarla burada kalıcı olmayı başarmışlardır. Bunun dışında şehirde Amalfililer, Lombardlar ve Yahudiler de bulunmakta olup, her biri kendine ait mahalleler ve

²³⁴ Ruy González de Clavijo, (1993). *Anadolu Orta Asya ve Timur: Timur Nezdine Gönderilen İspanyol Sefiri Clavijo’nun Seyahat ve Sefaret İzlenimleri*, çev. Doğrul, Ö.R, Ses Yayınları, İstanbul, s. 57.

²³⁵ Ortaylı, İ (1996). “Galata”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 13 s.303.

²³⁶ Schweigger, S. (2004). *Sultanlar Kentine Yolculuk: 1578-1581*, çev. Selma Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, s. 149.

²³⁷ Çöl, N. (2009). “XVI. Yüzyıla Kadar Galata’da Kentsel Dokuyu Etkileyen Faktörler”, *Turkish Studies*, (4), s.681.

²³⁸ Evliya Çelebi, (1985). *Seyahatname*, C.I, Üçdal Belde Neşriyat, İstanbul 1985, s.314.

²³⁹ Bulunur, K. İ. (2013) “Osmanlı Galatası (1453-1600)”, *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi*, Sakarya, s.22-23.

²⁴⁰ Gyllius, P. (1997). *İstanbul’un Tarihi Eserleri*, çev. Erendiz Özbayoğlu, Eren Yayınları, İstanbul, s.195.

²⁴¹ Tanrıbuyurdu, G. (2017). “Klasik Türk Edebiyatına Yansıyan Yönleriyle “Galata”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), s.27, bkz. İnalcık, H. (2011). *Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı, Devlet, Kanun, Diplomasi*, Timaş Yayınları, İstanbul, s.124.

ticaret alanları oluşturmıştı. Bizans dönemindeki Galata'da şekillenen bu ticaret kolonilerinde zamanla Cenevizli ve Venedikli tüccarlar üstünlük sağlayarak diğer grupların etkisini geride bırakmıştır.²⁴²

Cenevizliler, Latin istilasından sonra Bizans'la bir anlaşma yaparak Galata'ya yerleşmiş ve bölgenin ticari önemini artırmıştır. Kendi meclisleri olan Cenevizliler, Bizans'ın güçsüzlüğünden faydalanarak Galata'nın sınırlarını genişletmiştir.²⁴³ Cenevizlilerin bölgede güç kazanması, burada varlığını devam ettiren ve ticari üstünlüklerini kaybetmek istemeyen diğer ülkelerin tüccarlarını rahatsız etmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak, Cenevizlileri bu bölgeden uzaklaştırmak amacıyla onların mallarına el koymuş ve onları bölgeden çıkarmaya çalışmışlardır.²⁴⁴ Cenevizliler, Bizans İmparatoru VIII. Mihael ile uzlaşma girişimlerinde bulundu. 1261'de Nif'te (Nimphaion) gerçekleştirilen antlaşmada, İmparator'a Konstantinopolis'i Latinlerin elinden geri almak için gemi desteği sunmayı vaat eden Cenevizliler, bunun karşılığında Bizans topraklarında ticaret serbestliği ve belirli bölgelerde özerk yönetim ayrıcalıkları elde etti.²⁴⁵

Fetih öncesinde Galata, Bizans İmparatorluğu içerisinde Cenevizlilerin özerk bir yönetim alanı olarak varlığını sürdürmüştür. Bizanslıların "Büyük Burç" (Megalos Pyrgos), Cenevizlilerin ise "İsa Kulesi" (Christea Kurris) olarak adlandırdığı Galata Kulesi, 1348 yılında Cenevizliler tarafından, bölgenin bir Ceneviz kolonisi olduğu dönemde inşa edilmiştir.²⁴⁶ Cenevizlilerin Galata üzerindeki yayılcı tutumları, bölgeyi yeniden kontrol altına almak isteyen Bizans İmparatorluğu'nun huzursuzluğunu artırmıştır. Ancak, Cenevizlilerin giderek güçlenmesi, Bizans İmparatorluğu'nun bu mücadelede başarısız olmasına yol açmıştır. Bu durum, Cenevizlilerin Bizans karşısında baskın bir otorite haline gelmesini sağlamıştır. 1349 yılı itibarıyla Galata, tamamen Cenevizlilerin kontrolüne geçmiş; 1352'de ise imparator, Galata topraklarından Cenevizlileri çıkaramayacağına kanaat getirmiştir.²⁴⁷ Bizans İmparatorluğu'nun Galata üzerindeki Ceneviz hâkimiyetine son

²⁴² Arseven, C. E. (1989). *Eski Galata ve Binaları*, Çelik Gülersoy Vakfı Yayınları, İstanbul, s.17-19.

²⁴³ Ostrogorsky, a.g.e., 2017, s. s.415.

²⁴⁴ Heyd, W. (2000). *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s.221- 222.

²⁴⁵ Bulunur, a.g.t, 2013, s.27-28.

²⁴⁶ Eyice, S. (1996). "Galata Kulesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 13, s. 314.

²⁴⁷ Nicol, D. M. (2000). *Bizans ve Venedik: Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine*, çev. Gül Çağalı Güven, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.264-265.

verme girişimlerinin ardı ardına başarısız olması, onları bölgedeki Cenevizlilere karşı Venediklilerle iş birliğine yönelmeye zorlamıştır. Bu doğrultuda, Bizans Devleti ile Venedik arasında bir ittifak kurulmuş ve Venedik donanması Galata'ya yönelik bir kuşatma başlatmıştır. Kuşatma karşısında savunmasız kalan Cenevizliler ise Osmanlı Devleti ile bir anlaşma yaparak güç dengesi kurmaya çalışmıştır.²⁴⁸ Anlaşma karşılığı olarak, Ceneviz Osmanlıya yıllık vergi verecek, askeri destek ve yiyecek ihtiyaçları karşılanacaktı.²⁴⁹ 1350'lerde Orhan Gazi ile yaptıkları ittifakla Bizans karşısında avantaj sağlamışlardır. Osmanlı'nın Gelibolu'ya geçişinde de Cenevizlilerin desteği etkili olmuştur. Bu ilişkiler I. Murad'ın döneminde de devam etmiştir. Ceneviz ve Osmanlı arasında ticari bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaya göre, her iki tarafın tüccarları karşılıklı topraklarda serbest ticaret yapacaklarına dair anlaşmaya varmışlardır.²⁵⁰ Ancak bu ilişkiler her zaman olumlu yönden ilerleme kaydetmemiştir. I. Bayezid'in İstanbul'u kuşatması ile Ceneviz Osmanlı ile çarpışmak durumunda kalmışlardır.²⁵¹ Bozulan ilişkilerin yeniden düzelmesi, Fetret Devri sonrası tahta geçen I. Mehmet ile olmuştur. Ticaretini eskisi gibi sürdürmek isteyen Galata Cenevizlileri, dostluk ticaret anlaşmalarını yeniden kurmuşlardır.²⁵² Görüldüğü üzere, Galata Cenevizlileri, içinde bulundukları koşullara göre politikalarını belirlemişlerdir. Politikalarının temel unsuru ekonomik sebepler olmuştur.

3.2.İstanbul'un Fethinden Sonra Galata

Galatalı Cenevizliler, II. Mehmed Edirne'den ayrılmadan evvel tesis edilen antlaşmaları ve dostane bağları yeniden teyit etmişti. Sultan ise kuşatma sırasında Bizans'a destek sağlanmaması koşuluyla bu mutabakatı kabul etmişti.²⁵³ Galatalı Cenevizlilerle geliştirilen olumlu ilişkiler, gemilerin Haliç'e indirilmesi ve karadan taşınması gibi stratejik bir hamlenin temelini atmıştı.²⁵⁴ Bizans'ın çöküşü sırasında, podesta Angelo Giovanni Lomellino, şehirdeki önde gelenleri bir araya getirdi. Bu

²⁴⁸ Uzunçarşılı, İ. H. (1994). *Osmanlı Tarihi, C.I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s.231; bkz. Gibbons, H.A. (2017) *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, çev. Ragıp Hulusi Özdem, Altınordu Yayınları, Ankara, s.80.

²⁴⁹ Bulunur, a.g.t., 2013, s. 30-37.

²⁵⁰ Uzunçarşılı, a.g.e., 1994, s. 232.

²⁵¹ Turan, Ş. (1990). *Türkiye-İtalya İlişkileri I*, Metis Yayınları, İstanbul, s.292.

²⁵² Uzunçarşılı, a.g.e., 1994,s. 348.

²⁵³ Doukas, M.U. (2008). *Tarih Anadolu ve Rumeli 1326-1462*, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Yayınları, İstanbul, s.235.

²⁵⁴ Kritovulos, (2011). *İstanbul'un Fethi*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, s.83-84.

toplantıda, Galata'nın Sultan Mehmet'e teslim edilmesi ve şehrin anahtarlarının ona sunulması kararlaştırıldı. Böylece, Bizans döneminde elde edilen ayrıcalıkların devam ettirileceği umuluyordu.²⁵⁵ Galata Cenevizlileri, Osmanlı fethi sırasında da ticari çıkarlarını korumaya çalışmış, fetih sonrası Osmanlı idaresine teslim olmuştur.

II. Mehmed, Galata'nın ticari gücünü tanıyarak bölgeye kadı ve subaşı atamış; ahidname ile Cenevizlilere ticaret yapma, dini özgürlük ve güvence tanımıştır.²⁵⁶ Bu ahidname ile halka “*aman*”, yani İslâm hukukuna göre Sultan'ın yeminiyle can ve mal güvenliği sağlanmıştır. XIX. yüzyıl Avrupalı yabancılar ve Levantenler tarafından iddia edildiği gibi, bu ahidname iç yönetimde özerklik hakları tanıyan bir belge niteliğinde değildir. Teslimden sonra Sultan, bir subaşı ve bir kadı atayarak şehri doğrudan Osmanlı yönetimine dâhil etmiştir.²⁵⁷ Galata'da ihtisabiye vergilerinin tahsilâtından sorumlu bir muhtesip görev yapmaktaydı. Bu muhtesibe ek olarak, Beşiktaş ve Tophane bölgelerinde de birer muhtesip yardımcısı bulunuyordu.²⁵⁸ Fetih sonrası Galata'da hem Müslüman hem de gayrimüslim topluluklar yaşamaya devam etmiş, bölgenin kozmopolit yapısı korunmuştur.

Galata, şer'i açıdan 500 akçelik bir kadılık statüsündeydi. Kadı, Arap Camii civarında ikamet eder ve yetkisi yaklaşık üç yüz köy ile kasabaya uzanırdı. Bölgede kırk dört nahiyede naipiler bulunur, bu nahiyeler 150 akçelik birer kaza olarak kabul edilirdi. Yıllık vergi geliri yetmiş kese olarak belirlenmişti. Bölgedeki vakıfların yönetimi kızlarağasına ait olup, toplam gelirleri iki yüz kese civarındaydı. Vakıfların sorumluluğu ise mütevellî hâkime bırakılmıştır.²⁵⁹

Osmanlı Devleti'nde dini, idari, siyasi ve ekonomik yapıların merkezi İstanbul'du. Şehir, yönetim açısından iki ana bölgeye ayrılırdı. Suriçi, yani İstanbul'un kent merkezi ve Bilâd-ı Selâse, yani Üç Belde. Bu Üç Belde ise Galata(Beyoğlu),

²⁵⁵ Yanko İskender Hoçi, “Galata'nın Osmanlılara Teslimi”, *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, cüz: 25, 1330, s.50.

²⁵⁶ Bulunur, K. İ. (2009). “II. Mehmed Tarafından Galatalılara Verilen 1453 Ahidnamesi ve Buna Yapılan Eklmeler Hakkında Yeni Bilgiler”, *Tarih Dergisi*, (50), s. 66-67.

²⁵⁷ İnalçık, İ. (2008). “Osmanlı Frengistânı: Galata”, *Doğu Batı Makaleler II*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, s.199.

²⁵⁸ Mantran, R. (1990). 17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, C.I, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, s.136.

²⁵⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, C. I, 1985, s.332.

Üsküdar ve Haslar (Eyüp ve çevresindeki sur dışı bölgeler) kazalarını kapsardı.²⁶⁰ Bu üç bölge, Osmanlı'nın idari ve yargı sistemi içerisinde önemli role sahipti ve İstanbul'un idaresinde özel bir konuma sahip olan yerlerdendir. Mevleviyet kadılıkları olarak adlandırılan bu kadılıklar, diğer kadılıklardan ayrı olarak doğrudan padişaha bağlıydılar. Galata kadısı, İstanbul, Üsküdar ve Eyüp kadıları gibi, günlük sorumluluklarının yanı sıra çarşamba günleri divan toplantılarına katılarak kendi bölgesine ait davaları değerlendirirdi.²⁶¹

Galata Kazasının toplumsal yapısına baktığımız zaman, Müslüman Yahudi ve Hristiyan topluluklarının bir arada yaşadığı bir semt olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁶² 1455 sayımına göre Galata'da nüfus yoğunluğu bakımından en kalabalık grup Rumlardı. Rumları, Latinler (Ceneviz ve Venedik) izliyordu. Bu toplulukların ardından Ermeniler ve Yahudiler gelmekteydi. Başlangıçta Türk nüfusu daha az sayıda olup kentin sakin bölgelerinde yaşamaktaydı. İlk yerleşen Türkler ise kaptanlar, deniz azapları ve bölgede görev yapan yeniçerilerden oluşmaktaydı.²⁶³ XVII. yüzyılın ikinci yarısında Galata kendi içinde çok fazla Avrupa kökenli nüfusa sahipti. Başlangıçta şehirdeki Müslüman nüfus oldukça azdı, ancak özellikle İspanya'dan Osmanlı topraklarına göç eden Müslümanların bu bölgeye yerleştirilmesiyle yeni bir topluluk oluşmaya başladı.²⁶⁴ İlk yerleşim noktası Arap Camii çevresi olarak bilinir. Zamanla Galata'daki Müslüman nüfus giderek arttı. Ayrıca şehirde yapılan bedestenler, hanlar, hamamlar ve camiler, Galata'da Müslüman topluluğun kök salmasına zemin hazırladı.²⁶⁵ İspanya'dan gelen Araplara ek olarak, Mısır ve Suriye kökenli Araplar da Galata'da ikamet ediyordu. Bu kişiler, İstanbul ile Galata arasında çalışan peremelerde ve küçük teknelerde kürek çekerek geçimlerini temin ediyorlardı.²⁶⁶ Ancak XVII. yüzyıla kadar Galata da hâkim unsur uzunca bir süre hep, Cenevizliler olmuştur.²⁶⁷ Kanuni Sultan Süleyman dönemine

²⁶⁰ Buluttekin, M. B. (2015). “‘ İstanbul’ un 19. Yüzyıldaki Ekonomik Sorunlarının Tasnifi: Ahkam Defterlerine Göre Suiçi Ve Bilâd-ı Selâse (Galata, Üsküdar Ve Haslar)’’, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (1), 78, s.79.

²⁶¹ İpşirli, M.(1992). “‘Bilâd-ı Selâse’’ *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 6, s.151-152.

²⁶² Ortaylı, a.g.m., 1996, s.303-307.

²⁶³ İnalçık, a.g.e., 2008 s.200.

²⁶⁴ İnalçık, H. (2019). *İstanbul Tarihi Araştırmaları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları İstanbul, s.282.

²⁶⁵ Bilecik, G. (2002). “Fetihten Sonra İstanbul'da Ticaret Yapılarının Gelişimi”, *Türkler*, 9, s.766.

²⁶⁶ Üçel, G.A.(2010). *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.491.

²⁶⁷ Mantran, a.g.e., 1990, s.225.

kadar şehre yalnızca ticaret amacıyla gelen yabancıların statüsü, kapitülasyonların devreye girmesiyle birlikte değişim göstermeye başladı. Bu süreçten itibaren artık şehri yalnızca tüccarlar değil; diplomatlar, serbest meslek erbapları, misyonerler, gezginler ve seyyahlar da ziyaret etmeye ve yerleşmeye başladılar.²⁶⁸ XVII. yüzyıldan itibaren Galata, adeta Avrupalı bir zarafet semtine dönüştü. Galata sokaklarında Türkçe, Rumca, Ermenice, Arapça, Farsça, Rusça, Slav dilleri, Ulahça, Almanca, Hollandaca, Fransızca, İtalyanca ve Macarca gibi birçok farklı dil duyulabiliyordu.²⁶⁹ Galata, uluslararası ticaretin merkezi olması ve farklı milletlerden oluşan nüfusuyla kültürel paylaşım ve değişime katkı sağlamıştır.²⁷⁰

Evliya Çelebi, Galata halkına dair şu bilgileri vermektedir; “Galata’da yaşayan topluluk farklı sınıflardan oluşmaktadır. Bunlar arasında denizciler, ticaretle uğraşanlar, zanaatkârlar, marangozlar ve gemi bakım işçileri öne çıkar. Halkın büyük kısmı Cezayir tarzı giysiler tercih etmekte olup, çoğu Arap kökenlidir. Bununla birlikte, aralarında oldukça varlıklı gemi kaptanları bulunmaktadır. Meyhanelerin işletmecileri genellikle Rum ve Ermenilerden, esnafları ise Yahudilerden oluşur. Bahşişçiliği ise Yahudi çocukları yapmaktadır. Meyhanecilerin ve bahşişçilerin faaliyetleri ise genelde ahlaki açıdan hoş görülmemektedir.”²⁷¹ Galata’nın gayrimüslim nüfusundan kaynaklı olarak, Müslümanlarca günah yeri olarak bakılıyordu. Sebebi ise Müslümanlarca haram kabul edilen, Meyhanelerin burada bulunmasından kaynaklıdır.²⁷²

Osmanlı Devleti döneminde Galata, köle ticaretinin canlı bir şekilde sürdüğü önemli merkezlerden biriydi. Bu bölgede köle alım satımı oldukça yaygındı ve özellikle Venedikliler ile Cenevizliler, köle ticaretinde uzmanlaşmış tüccarlar olarak öne çıkıyordu.²⁷³ Karadeniz’in kuzeyinden getirilen kölelerin önemli bir kısmı Galata’da

²⁶⁸ Mantran, R. (1991). *XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda İstanbul’ da Gündelik Hayat*, Eren Yayınları, İstanbul, s.128.

²⁶⁹ Goffman, D.(2004). *Osmanlı Dünyası Ve Avrupa*, Kitap Yayınevi, İstanbul, s.217.

²⁷⁰ İnalçık, H. (2020). *Osmanlı İmparatorluğunda Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayınları, İstanbul, s.428.

²⁷¹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, C. I, 1985, s.333.

²⁷² İnalçık, H. (1995). “İstanbul: Bir İslam Şehri”, *İslâm Tetkikleri Dergisi*, 9, s.258.

²⁷³ Fleet, K. (2009). *Erken Osmanlı Döneminde Türk Ceneviz Ticareti*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, s.38.

pazarlanırken, bölgedeki bu ticaret faaliyeti hem ekonomik hareketliliği artırıyor hem de Osmanlı'nın vergi gelirlerine ciddi katkı sağlıyordu.²⁷⁴

Osmanlı Devleti'nde gayri müslimlere dini konularda özgürlük tanınmış ve bu çerçevede kendi özel hukuklarını ilgilendiren meselelerde dini kurallarına uyma hakkı verilmiştir. Davaları olduğunda, istediklerinde kendi ruhani meclislerine başvurabildikleri gibi, Osmanlı kadı mahkemelerine de başvuru imkânına sahiptirler.²⁷⁵ Osmanlı Devleti'nin tarihini sosyal yapısını anlamanın ve öğrenmenin yollarından biri şer'iyye sicillerine bakmaktır. Bu siciller Osmanlı dönemi mahkemelerde tutulan kayıtlı belgelerdir. Bu belgeler sayesinde Osmanlı toplumunun, hem hukuk hem de sosyal tarihini, toplum yapısını, aile yapısını öğrenmemiz açısından fayda sağlayan kaynaklardandır. Osmanlı'nın idare yapısının nasıl işlendiğini, merkezi otoritenin kurmuş olduğu düzenin, halk üzerinde nasıl işlediğini gözler önüne sermektedir.²⁷⁶

Galata Mahkeme sicilleri, Osmanlı'nın önemli belgesel miraslarından biri olarak, dönemin toplumsal ve ekonomik yapısını anlamamıza önemli katkılar sunar. Coğrafi konumu ve canlı sosyal-ekonomik yapısıyla Galata, bayındırlık faaliyetlerinin yoğun olarak gerçekleştirildiği bir bölge olmuştur. Bu siciller, Galata'nın toplumsal ve ekonomik hayatına dair birçok ayrıntıyı barındırarak, bölgenin tarihini anlamak için kritik bir kaynak niteliğindedir.

Sonuç olarak Osmanlı döneminde Galata, elçilerden tüccarlara, zengin azınlıklardan din görevlilerine kadar pek çok kesimin merkezi haline gelmiştir. Limanı sayesinde uluslararası ticaretin kalbi olan semt, İstanbul'un ithalat ve ihracat noktası olarak ön plana çıkmıştır. Cenevizlilerden itibaren ticaret üssü kimliğini koruyan Galata, denizcilerden hamallara, memurlardan esnafa kadar pek çok meslek grubunun bir arada yaşadığı, hareketli bir bölge olmuştur.²⁷⁷

²⁷⁴ İnalçık, (2020). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C.1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s.341.

²⁷⁵ Konan, B. (2015). "Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme" *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 64 (1), s.175.

²⁷⁶ Uğur, Y.(2010). "Şer'iyye Sicilleri", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 39, s.8-11.

²⁷⁷ Mantran, a.g.e., 1991, s.41.

4. GALATA ŞER'İYYE SİCİLLERİ'NDE RASTLANAN KÖLE DAVALARININ TASNİFİ

İslâm inancı gereği, bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmak çok değer verilen ve dini açıdan büyük saygı gören bir davranıştı. Bu tür olaylar genellikle kutlamalar ve hediyelerle şenlendirilirdi. Kadı mahkemelerine birçok köle “*müdebber*” olarak kaydedilmişti. Müdebber köleler, efendilerinin ölümüyle birlikte özgürlüklerine kavuşacaklarına dair kesin bir düzenleme ile bu sözleşmeyi mühürlerdi.²⁷⁸

İncelediğimiz beş adet Galata Şer'iyye Sicili defterlerinde tespit edilen 158 köle ve kaydından, 117 tanesi azat davasını içermektedir. İncelediğimiz belgelerde çeşitli yollarla azat edilen köleler hakkında bilgiler bulunmaktadır. Azat davaların çoğunda “*Allah rızası için azat ettim*” ifadesi yer almaktadır. Bu genel azat nedeni dışında farklı azat nedenleri de bulunmaktadır. Bunlar; ümm-i veledi, kitabet usulü ve vasiyet yolu ile gerçekleşen davalara rastlanılmaktadır. 117 adet köle azat kaydında 47 kadın köle, 70 erkek köle azat edilmiştir. Bu köleleri azat eden sahiplerin 18'i kadın, 99'u erkektir. 1'den fazla kölesini azat eden 6 kişi vardır. Bunlardan 1 tanesi kadın, 5 tanesi erkek sahiptir.²⁷⁹

Gayrimüslimlere ait 6 azat davası vardır. 4 erkek köle azat edilirken 2 tane de cariye azat etmişlerdir. 18 kadın sahip, 15 cariye, 3 köle azat etmiştir. 99 erkek sahip ise, 74 köle ve 27 cariye azat etmiştir. Azat edilen bu kölelerin milliyetleri şu şekildedir Rus, Gürcü, Moskov, Abaza, Gürcü, Çerkez, Afrika, Macar, Eflak, Rum, Hırvat, Boğdan ve Leh kökenli kişilerdir. Bu kişiler arasında en fazla Rus kökenli köle mevcuttur. Toplam Rus sayısı 79 tanedir. Bunlardan 40'ı kadın, 39'i erkek kölelerden oluşmaktadır. Moskov asıllı 7 köle mevcuttur. Kadınlarda 2, erkeklerde 5 köle vardır. Macar asıllı 5 köle mevcuttur. Kadın 2, erkek 3 tanedir. Gürcü kökenli 6 köle mevcutken bunlardan 2'si kadın, 4'ü erkek köle şeklindedir. Afrika kökenli 5 köle mevcut ve hepsi erkektir. Eflak asıllı 4 köle mevcut, 1'i kadın, 3 erkektir. Çerkez asıllı 3 köle mevcuttur bunlardan 2'si kadın, 1'i erkektir. Leh asıllı 2 köle vardır ve bu köleler erkektir. Abhazya kökenli 2 köle mevcuttur 1'i kadın 1'i erkektir. Avrupa (Efrençiyü'l) kökenli olan ve spesifik bir yer belirtmeyen köle sayısı 4'tür ve

²⁷⁸ Zilfi, a.g.e.,2020, s.145.

²⁷⁹ GŞS, No:90, 539 [81a-2], s.403, GŞS, No:90, 540 [81a-3], s.403, GŞS No:90, 541 [81a-4], s.404.

erkektir. Son olarak Boğdan, Hırvat ve Makedon kökenli 1'er köle vardır. Ayrıca 10 kölenin milliyeti belirtilmemiştir.

4.1. Karşılıksız Azat Davaları

Azat kelimesi, Arapça kökenli bir sözcük olup ıtk terimiyle ifade edilmektedir. Arapça'da “ıtk”, bir efendinin kendi özgür iradesiyle ve hiçbir zorlama olmaksızın, kölesi üzerindeki mülkiyet ve tasarruf hakkından tamamen feragat etmesi anlamını taşımaktadır.²⁸⁰ Köle ve efendi arasındaki ilişki, kölenin geleceğini büyük ölçüde şekillendirirdi. Bazı efendiler, tamamen dini inançlarına uygun şekilde, hiçbir karşılık beklemeden kölelerini özgürlüğe kavuşturuyordu. Bunu Allah rızası için yaptıklarını beyan etmişlerdir. Yapmalarının sebebi ise Kur'an-ı Kerimde yer alan, köle sahiplerini azat etme konusunda teşvik eden ayetler bulunmasıdır. Örnek olarak “...Köle azat eden veya salgın bir kıtlık gününde yemek yediren... işte bunlar, amel defterleri sağlarından verilenlerdir.”²⁸¹ Hz. Muhammed'in hadisi ise “Mü'min bir köle azat eden bir kimseyi Allah, o kölenin her uzvuna karşılık bir uzvunu cehennem ateşinden koruyacak”²⁸² şeklindedir. Gerçekleştirilen azadın karşılıksız bir şekilde ve Allah'ın rızasını kazanma amacıyla yapıldığını ifade etmek için incelenen kayıt defterlerinde bu azat işleminin genellikle “*hasbetenlillâh'ülmülk'ül helâk*” veya “*hasbetenlillâh'ülmülk'ül helâk ve taleben limerzat Rabbi'ür-rezzak*” ifadeleriyle kayıt altına alındığı görülmektedir. Bu ifadeler, dönemin dini ve ahlaki anlayışını yansıtmaları açısından oldukça dikkat çekicidir.

Müslüman sahiplerin yanı sıra 8 gayrimüslim sahibin 7'si bir karşılık beklemeden kölelerini azat etmiştir. Müslümanlar gibi zimmi kimseler de kölelerini bir karşılık beklemeden özgür insanlar arasına katmak isteyip azat eden zimmiler de mevcuttur.²⁸³ Müslümanlar için teşvik edici ayetler bulunması ve buna göre hareket ediyor olmaları, Müslümanlar ile birlikte yaşayan gayrimüslim halkı belki de bu konuda etkilemiştir.

Allah rızası için azat edilen kölelerin örnekleri arasında incelediğimiz dönemin kadısı da kendi kölesini azat etmiştir. Galata Kadısı Yahya Efendi b. Abdülaziz'in

²⁸⁰ Pakalın, a.g.e., 1993, s.9.

²⁸¹ Beled, 13-14-18.

²⁸² Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmâil el-Buhârî. (2013). *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, C.5, çev. Mehmed Sofuoğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul, s.2327.

²⁸³ GŞS, No:90, 202 [26b-4], s.182.

kölesi olan Kenan'ı tarifi diğer köle davalarının azat edilmesinde kullanılan cümlelerden farklıdır. Köleye övgüler dizilmiştir. Ayrıca Galata kadısı da büyük bir bilgin şeklinde ifade edilmiştir. “*Abdülaziz Efendi meclis-i şer’-i şerîf-i şâmihi’l-imâd ve mahfil-i dîn-i münîf-i râsihü’l-evtâddasâbikan*”dır. Moskova kökenli kölesi Kenan Bey'in soylu ve saygın bir aileden geldiği, ayrıca eğitimde en yüksek derecelere ulaştığı metinde ayrı bir önemle belirtilmiştir. Ayrıca Kenan Bey mahkemesindeki ifadede on yıl önce İslâmiyet’i seçip Müslüman olduğunu, kendisini Allah'a adayan ve cehennem azabından korunmak için amel eden bir kişi olduğunu beyan etmiştir. Kenan Bey aynı ifadesinde Hz. Muhammed'in hadisini söyler “*Men a’taka rakabeten mü’mineten a’takallâhu te’âlâ külle uzvin minhâ uzven minhu mine’n-nâr*” şeklinde beyanında Müslüman birinin bir başka Müslüman kardeşine yardım etmesinin önemini vurgulamıştır. Ayrıca Kenan Bey'in geçmişten itibaren özgür bir hayat yaşadığını bu sebeple hukuki olarak köleliği geçmişte kaldığı ifade edilmiş ve Mahkemenin Kenan Bey'in ifadelerini kabul edip ve onun artık özgür olduğunu belirlemişlerdir.²⁸⁴

Galata'da Emekyemez Mahallesi sakinlerinden, faziletli ve saygıdeğer Mustafa Efendi isimli şahıs şer’i mahkeme huzurunda uzun boylu, açık kaşlı, sarışın ela gözlü Rus asıllı Şahin bin Abdullah isimli kölesini “*nam abd-i memlûkemi hasbeten lillahite’ali’l-azim ve taleben*” diyerek azat etmiştir.²⁸⁵ Yine Galata'da Yolcuoğlu Mahallesi sakinlerinden Abdullah kızı Saniye hatun, şer’i mahkemede hazır bulunarak köleliği herkesçe bilinen, orta boylu, açık kaşlı mavi gözlü ve sarı saçlı Rus asıllı Abdullah oğlu Abdurrahim’i, “*habeten lillahite’ali’l-azim*” diyerek diğer asli hür insanlar gibi özgür kıldığını ifade etmiştir.²⁸⁶ Kayda geçen davalar ile bu sürecin hukuki çerçevede nasıl belgelendiğini gösterir.²⁸⁷

4.1.1.Mükâtebe Usulü Azat

Kölelerin bir diğer azat edilme yolu Mükâtebe usulü azat edilmektir. Sözlük anlamı itibarıyla “yazmak” anlamına gelen “ketb” kökünden türetilen ve dil biliminde “yazışma” anlamında kullanılan “mükâtebe” terimi, İslâm fıkında kölenin belirli bir bedeli ödeyerek özgürlüğünü kazanmasını mümkün kılmak amacıyla efendisiyle

²⁸⁴ GŞS, No:90, 279 [38a-3], s.235.

²⁸⁵ GŞS, No:126, [18b- 2]

²⁸⁶ GŞS, No:126, [35b- 2]

²⁸⁷ GŞS, No:126, [50a-3], GŞS, No:126 [52b-1]

yaptığı yazılı anlaşmayı ifade etmektedir. Bu terim, kölelikten kurtuluşun düzenli bir anlaşma çerçevesinde gerçekleşmesini sağlamak için kullanılan önemli bir hukuki kavram olarak dikkat çekmektedir.²⁸⁸ Köle sahibi için belirli bir süre o işi yaptıktan sonra özgür olabiliyordu. Bunu bir anlaşma ile sağlıyorlardı.²⁸⁹ Bu tür bir anlaşmayı imzalayan köleye “*mükâtebe*”, köle sahibine ise “*mükâtib*” denirdi.²⁹⁰ Mükâtebe bir nevi kölenin özgürlüğünü satın alamayacak durumda olmasından kaynaklanan durumlarda, köleyi zor durumdan çıkarmak için düşünülmüştür. Köle azat edileceği düşünce ile işinde daha özverili olur, daha çok çalışır. Bu durumda köle sahibinin faydasına olur.²⁹¹ Bu motivasyon ile hareket eden kölenin, kaçmak arzusu azalacaktır. Köle sahibi de böylece kölesi için vermiş olduğu paradan dolayı zarara uğramayacaktır.²⁹² Öncelikle mükâtebe gönüllük esasına dayanan, ne köle sahibine ne de köleye zorla kabul ettirilemeyen bir sözleşmedir. Burada köle, yapılan sözleşmeye bağlı özgürlüğünün bedelini nakit, ayni olacak şekilde ya da hizmet ederek öderdi. Sözleşme imzalandığı zaman köle yarı özgür kabul edilir ve yapılan anlaşma şartlarını bozmadan yerine getirirse tam olarak azat edilip özgür bir birey oluyorlardı.²⁹³ Özgürlüğüne kavuşan kölenin, serbest bırakıldıktan sonra gelecekteki yaşamında herhangi bir zorlukla karşılaşmadan hayatını sürdürebilmesi amacıyla, yalnızca karşılıksız azat durumlarında değil, aynı zamanda mükâtebe yoluyla gerçekleşen azat işlemlerinde de efendileri tarafından çeşitli malların hibe edilmesi yaygın bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktaydı. Bu cömert bağışlar, kölenin toplumsal hayata daha kolay uyum sağlayabilmesi ve geçimini temin etmesi için önemli bir destek mekanizması oluşturuyordu.²⁹⁴ Mükâtebe anlaşmasıyla özgürlüğünü kazanmayı hedefleyen köle, belirlenen şartları yerine getiremeyeceğini fark ettiğinde, “*acz*” göstererek yeniden köleliğe dönmek isteyebilirdi. Bu durumda, kölenin efendisine başvurarak kendisini satmasını talep etmesi de mümkün olabiliyordu. Böyle bir isteğin ardında genellikle kölenin mevcut efendisine hizmet etmeyi istememesi ya da efendisinin maddi zorluklar nedeniyle kölesini satmaya razı etmesi gibi sebepler yatmaktaydı. Bu durumlar, kölelik sistemi içinde hem efendi

²⁸⁸ Atar, F. (2020). “Mükâtebe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 31, s.530.

²⁸⁹ Bayarslan, a.g.m., 2017, s.449, bknz; Akgündüz, a.g.e., 2007, s.122.

²⁹⁰ Sak, a.g.t., 1987, s.33.

²⁹¹ Sahillioğlu, H. (1980). “Onbeşinci Yüzyılın Sonu ile On Altıncı Yüzyılın Başında Bursa’da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, (1979-1980), s.76.

²⁹² Altındeğer, a.g.t., 2017, s.81.

²⁹³ Erdem, a.g.e., 2004, s.192

²⁹⁴ Sak, a.g.t. 1987, s.37-38.

hem de köle açısından çeşitli sosyal ve ekonomik dinamikleri gözler önüne sermektedir.²⁹⁵

Bu durum Galata Sicil Belgelerinde şu şekilde geçmektedir; Galata'da Okçumusa mahallesinde yaşayan Abdullah Çelebi ve Mahmudibn Mustafa isimli kişiler, mahkemede kendi köleleri olan uzun boylu, açık kaşlı, ela gözlü ve Rus asıllı Dilaver ibn Abdullah'ın azat edilmesi konusunda bir anlaşma yapmışlardır. Her iki efendi de isteyerek ve gönüllü olarak Dilaver'in azat edilmesini kabul etmiş ve onu üç yıl boyunca düzenli bir şekilde hizmet etmesi şartıyla kitâbete (azat edilme anlaşmasına) dâhil etmişlerdir. Dilaver de bu şartları kabul etmiş ve gerekli hizmeti yerine getirme sözü vermiştir. Belgeye göre, üç yılın sonunda Dilaver, diğer özgür insanlar gibi tamamen hür olacaktır.²⁹⁶

Galata'ya tabi Tophane kasabasında yaşayan ve Firuz Ağa mahallesinde vefat eden Fatma Hatun'un kocası Mehmed Çelebi'nin vasiyeti üzerine, kız kardeşi tarafından vekil olarak atanmış Hasan Çelebi'nin ve diğer kardeşi Mustafa Çelebi'nin, Fatma Hatun'un kölesi olan Keyvan'ın azat edilmesi konusunda bir anlaşma yapmışlardır. Anlaşma gereği, Fatma Hatun, hayattayken ve tam akıl sağlığında iken, Keyvan'ı altı bin akçeye azat etmiş ve bu miktarın üç bin üç yüz akçesini ödemiştir. Kalan miktar ise henüz ödenmemiştir ve tamamen ödendiğinde Keyvan'ın özgürlüğüne kavuşacağı belirtilmiştir.²⁹⁷

Bedelini ödeyenler arasında Siyavuş b. Abdullah'ta vardır. Galata'nın Tophane kasabasında, Ebülfazl Mahallesi'nde ikamet eden el-Hâc Zülfikar b. el-Hâc Abdullah, kölesi Siyavuş b. Abdullah'ı özgür bırakma niyetiyle meclis-i şer'e başvurmuştur. Siyavuş, Zülfikar'a üç bin akçe bedel karşılığında serbest kalmak için bir anlaşma yapmıştır. Bu bedel tamamen ödenmiştir ve Siyavuş, bundan böyle diğer özgür insanlar gibi özgür kabul edilmiştir. Siyavuş'un üzerinde yalnızca velâ-i şer'î (şer'i koruma) hakkı kalmıştır.²⁹⁸ Belli bir süre hizmet edenler arasında Galata'da Câmi-i Kebîr mahallesinde ikamet eden Hüseyin Kapudân b. Musli Kapudân orta boylu açık kaşlı gök ela gözlü Rus asıllı Saman v. Yuvan isimli kölesinin hizmet süresi yedi aydır. Bu sürenin sonunda diğer özgür insanlar gibi azat edilmesine karar

²⁹⁵ Sak, a.g.t., 1987, s.37.

²⁹⁶ GŞS, No:90, 290 [39b-3], s.242, GŞS, No:90, 379 [56a-1], s.305.

²⁹⁷ GŞS, No:65, 311 [87b-2], s.356.

²⁹⁸ GŞS, No:90, 61 [10a-2], s.92.

verilmiştir.²⁹⁹ Kayda geçen davalar ile bu sürecin hukuki çerçevede nasıl belgelendiğini gösterir.³⁰⁰

4.1.2.Ümm-i Veled Davaları

Ümm-i veled, efendisinden çocuk sahibi olan cariyeye verilen isimdir. Cariye, sahibinden çocuk doğurduğunda ümm-i veled konumuna yükselir. Bu konum ona bazı hukuki haklar sağlar. En önemli kazandığı hak ise sahibinin ölümünden sonra hemen özgürlüğünü kazanmasıdır. Sahibi hayattayken ümm-i veled konumundaki cariyesini satamaz veya hibe edemezdi. Sahip, sağlığında çocuk sahibi olduğu cariyesini azat edebilir, ancak bu zorunlu değildir. Sahibinin ölümünden sonra ümm-i veled özgürlüğüne kavuşur ve doğan çocukları da tıpkı kendisi gibi özgür olur.³⁰¹ Sahipler genellikle, cariyelerinden çocukları dünyaya geldiği vakit, cariyelerine nikâh kıyıyorlar ve onları eşlerinden ayırt etmeden hayatlarını sürdürmelerini sağlıyorlardı.³⁰² Bu hakkı elde eden köleler mirastan da hak talep edebiliyordu. Ümm-i veled olabilmenin şartlarından birisi de, efendinin cariyeden dünyaya gelen çocuğu kendi evladı olarak kabul etmesidir. Efendi bir kez çocuğu kabul ettiğinde, bu kararından geri dönemez. Efendinin vefatı sonrasında, çocuğun annesi olan cariyeye Müslüman olmasa dahi ümmü'lveled konumuna yükselir.³⁰³ Efendi hayatta olduğu müddetçe ümm-i veled statüsündeki câriye, efendinin câriyesi olarak kalmaya devam ederdi. Ancak diğer çocuksuz câriyelerden daha ayrıcalıklı bir konuma sahipti.³⁰⁴

Galata Mahkemesi'nde görülen bu davada, Nâzenin binti Abdullah isimli bir kadın, merhum Halil Reis bin Abdullah'ın kölesi olduğunu ve Halil Reis'in kendisinden Sâliha adında bir kızı olduğunu ifade etmiştir. Sâliha'nın doğumu nedeniyle, Nâzenin ümm-i veled statüsüne geçmiş ve Halil Reis'in vefatıyla birlikte şer'î olarak hürriyete kavuştuğunu beyan etmiştir. Ancak, Halil Reis'in mirasçıları olan oğlu Mehmed, kızı Râbia ve eşi Selime Hatun, Nâzenin'in hâlâ köle statüsünde olduğunu iddia etmişlerdir. Bunun üzerine, Nâzenin mahkemeden, ümm-i veled olduğunu kanıtlayan şahitlerin dinlenmesini talep etmiştir. Mahkemeye gelen şahitler Ali Efendi b. Cafer,

²⁹⁹ GŞS, No:90, 176 [22b-5], s.164.

³⁰⁰ GŞS, No:90 188 [24b-2],s.172, GŞS, No:90, 310 [42b-3], s.256, GŞS, No:90, 330 [45b-2,], s.269, GŞS, No:90, 499 [75b-2], s.379, GŞS, No:90, 514 [77b-1], s.387.

³⁰¹ Aktan, H. (2001) "İstîlâd", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 23, s.361-362.

³⁰² Bayarslan, a.g.m., 2017, s.450.

³⁰³ Akgündüz, A. (2000). *İslâm Hukukunda Kölelik-Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, s.138.

³⁰⁴ Sak, a.g.t., 1987, s.45.

Zülfikar b. Abdullah ve Derviş Murad b. Hızır, Halil Reis'in hayatta olduğu dönemde Nâzenin'in tasarrufu altında olduğunu ve ondan doğan Sâliha isimli çocuğun vefat ettiğini doğrulamışlardır. Bu tanıklıklar ve şer'î hükümler doğrultusunda, mahkeme Nâzenin'in hür olduğuna dair hüküm vermiş ve karar yazıya geçirilmiştir.³⁰⁵

Fahrü'l-Müderrişin Atâullah Efendi, Galata Şer'îye Mahkemesi'nde bir beyanda bulunmuştur. Kendisine ait olan Fâtıma binti Abdullah isimli uzun boylu, ela gözlü, açık kaşlı ve aslen Limnili olan câriyenin hem memlûk (köle) hem de ümm-i veled olduğunu ifade etmiştir. Efendi, İslâm Peygamberi'nin şu hadisine istinaden kölesini azat etme kararı aldığını belirtmiştir: “Kim mümin bir köleyi azat ederse, Allah onun her bir uzvuna karşılık azat edenin bir uzvunu cehennemden kurtarır.” Bu niyetle, Allah'ın rızasını kazanmak için, malı üzerinde tasarrufta bulunarak Fâtıma'yı azat ettiğini, özgürler sınıfına dâhil ettiğini ve artık onun üzerinde şer'î velâ hakkı dışında hiçbir hak iddia etmediğini ilan etmiştir. Bu beyan üzerine azat işlemi mahkemece kabul edilmiş ve kayıt altına alınmıştır.³⁰⁶

Osmanlı dönemindeki bir ümm-i veled câriyesinin hukuki statüsüyle ilgili bir anlaşmazlığın şer'îye mahkemesinde kayıt altına alınmasına ilişkin dava şu şekildedir. Trabzon kasabası sakinlerinden Mehmed Beşe b. Ahmed, şer'îye mahkemesine başvurarak Dadyan binti Franko isimli ümm-i veled câriyesi hakkında şikâyetle bulunmuştur. Mehmed Beşe, Dadyan'ın kendisine ait bir ümm-i veled câriye olduğunu, ancak kazancı ve mülkleri Trabzon'da bulunduğu için onu Trabzon'a götürmek istediğini belirtmiştir. Ancak Dadyan'ın buna karşı çıktığını ifade ederek, mahkemeden Dadyan'a itaat etmesi için bir uyarı yapılmasını talep etmiştir. Mahkeme, Dadyan'ın ifadesini almıştır. Dadyan, kendisinin Mehmed Beşe'nin ümm-i veled câriyesi olduğunu kabul etmiş, ancak aynı zamanda Mehmed Beşe'nin bir başka eşinin Trabzon'da bulunması nedeniyle gitmeyi reddettiğini beyan etmiştir. Mahkeme, Dadyan'ın bu gerekçesini şer'î bir temele dayandırmadığına kanaat getirmiş ve Mehmed Beşe'nin talebi doğrultusunda, Dadyan'a Trabzon'a gitmesi gerektiği konusunda uyarıda bulunulmasına karar vermiştir. Karar, resmi olarak kayda geçirilmiştir.³⁰⁷ Bu belge, Osmanlı toplumunda

³⁰⁵ GŞS, No:65, 116 [35b-1], s.152.

³⁰⁶ GŞS, No:90, 159 [21a-1], s.154.

³⁰⁷ GŞS, No:90, 467 [71a-2], s.361.

ümme-i veled statüsündeki câriyelerin sınırlı da olsa bazı haklarının olduğunu, ancak efendilerinin taleplerine uymalarının yasal bir gereklilik olarak görüldüğünü göstermektedir.

4.1.3. Tedbir Usulü Azat

Tedbir fıkıh içinde, bir kölenin/cariyenin, efendisinin vefat etmesinden sonra özgürlüğüne kavuşabilmesi için yapılan düzenlemeyi ifade eder. Kölenin efendisinin şahitlerin huzurunda yapacağı bir beyan ile özgür olacağını ifade eder. Efendisi “*Ben öldüğüm zaman sen özgürsün*” şeklinde bir ifade kullanarak, kölenin ya da cariyenin özgürlüğünü sağlamış olur. Köle olan bu kişi efendisi vefat ettikten sonra tedbir-i mutlak ile azat edilmiş olur. Bu yöntem ile kölesini azat eden kişiye müdebber, azat olmuş kadın köleye müdebber, erkek köleye ise müdebber denmiştir.³⁰⁸ Bu usulde olan köleler başka kimseye devredilmiyordu. Ve bu anlaşımdan sonra köle sahibi sözünden dönemezdi.³⁰⁹ Bir nevi efendisine hizmet zamanında ona bağlı kalan köle bunun karşılığını zamanı geldiğinde özgür olması ile almış oluyordu.³¹⁰

Kebir mahallesinde oturmakta olan, daha önce hac yolunda vefat eden Taşçı Hacı Osman bin Ahmed’in, orta boylu, çatık kaşlı, kara ala gözlü Rus asıllı Yusuf bin Abdullah ve yine orta boylu, çatık kaşlı, kara gözlü Rus asıllı Hasan bin Abdullah isimli iki kölenin, merhumun mülkü konumunda iken “haccı-ı şerife gitmekte iken, Müslümanların huzurunda, Allah’ın emriyle, bu hac yolculuğu sırasında vefat edersem oğlum Eyüb ve kızım Hatice’ye üç yıl hizmet edip azat edilmek üzere kayıt altına alınmalarını vasiyet etti. Mahkemede şahitlerin beyanı üzerine bu vasiyet doğrulanmış ve kölelerin azat edilme süreçleri hukuken onaylanmıştır.³¹¹

Bıçakçı mahallesi sakinlerinden Ali Efendi b. eş-Şeyh Haydar’ın, açık kaşlı ela gözlü orta boylu Gürcü asıllı kölesi Yusuf b. Abdullahı tedbîr-i mutlak ile azat etmiştir. Ali Efendi’nin vefatıyla birlikte köle, müteveffanın mal varlığından kıymetine denk bir değer elde etmiştir. Halil b. İbrahim el- Cündî ve Ali Beşe b. Ali’nin şahitliği ile özgürlüğüne kavuşmuştur.³¹²

Hızır Dayı b. Abdullah isimli kişi eşi ve mirasçısı olan Fâtıma bt. Ahmed’in huzurunda eşinin şahitliği ile bu usulünü gerçekleştirmiştir. Hızır Dayı, bir yıl önce,

³⁰⁸ Atar, F. (2011). “Tedbir”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 40, s.258-259.

³⁰⁹ Sak, a.g.t., 1992, s.121.

³¹⁰ Erdem, a.g.e., 2004, s.192.

³¹¹ GŞS, No:126, [80a- 3], GŞS, No:126, [80a- 4]

³¹² GŞS, No:65, 131 [39a-2], s.167.

sağlığında ve akıl sağlığı yerindeyken, Şahbaz adlı Çerkes kökenli cariyesini ³¹³ ve yine aynı şekilde bir diğer kölesi olan Kaytas adlı Rus kökenli kölesini, Allah rızası için ve Rabb'inin hoşnutluğunu talep ederek kendisi öldükten sonra kölelerinin özgürlüğüne kavuşmalarını belirtmiştir.³¹⁴

Tedbir usulü ile azat ile vasiyet yolu ile azat yöntemlerinde, temel amaç kölenin özgürlüğüne kavuşmasını sağlamaktır. Ancak gerçekleşme şekilleri ve koşulları farklıdır. Vasiyetle azat edilme, kölenin sahibinin ölümünü bekleyen bir özgürleşme yoludur, oysa tedbiri mutlak belirli bir zaman dilimi sonrasında kölenin özgürlüğünü kazanmasıdır. Bu iki kavram arasında zamanlama ve sahibinin etkinliği açısından farklar bulunmaktadır.

4.1.4.Vasiyet Yolu ile Azat

Vasiyet, bir kimsenin hayatını kaybettikten sonra malvarlığının dağıtılmasını ve belirli isteklerin yerine getirilmesini sağlayan hukuki bir belgedir.³¹⁵ Bu ifadeye örnek olarak es-Seyyid Ali Çelebi adlı köle sahibi vefatından önce, kölesi Rıdvan'ı azat ettiğine dair bir vasiyette bulunur. Ali Çelebi hayatını kaybettikten sonra köle Rıdvan'ın bu durumu Şer'i mahkemede dile getirmiş ve savunmasında “*Abd-i memlûkî olduğum müteveffâ-yımezbûr es-Seyyid Ali Çelebi hâl-i hayâtında ve kemâl-i akl-i sıhhatinde beni tedbîr-i mutlak ile tedbîreylemişdi.*” Bunun üzerine, mahkeme Rıdvan'ın iddiasını doğrulamak için şahitler dinlemiştir. Şahitlerin beyanları geçerli bulunmuş ve Rıdvan'ın azat edildiği karara bağlanmıştır.³¹⁶ Kayda geçen davalar ile bu sürecin hukuki çerçevede nasıl belgelendiğini gösterir.³¹⁷ Erkek köleler için durum böyleyken kadın köleler yani cariyelerin davası da aynı şekilde görülmüyordu. Cariyenin sahibi Herdem Hâtun bt. Nasuh kendisi kadıya gelmiştir. Boğdan asıllı cariyesi Gülistan bt. Abdullah'ı ölümünden kırk gün önce “*mevtimden kırk gün mukaddem hürsün*” diyerek kayıtlı bir tedbirle azat etmeye karar verdiğini kabul ve itiraf etmiştir. Sahibi hayatını kaybettiğinde adı geçen cariyeye, diğer özgür

³¹³ GŞS, No:65, 216 [64a-2], s.256.

³¹⁴ GŞS, No:65, 216 [64a-2], s.256, GŞS, No:65 217 [64a-3], s.257.

³¹⁵ Arı, A. (2012). “Vasiyet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 42, s.552-555.

³¹⁶ GŞS, No:65, 196 [57b-1], s.230.

³¹⁷ GŞS, No:65, 178 [51b-2], s.208, GŞS, No:65, 296 [83b-3], s.342, GŞS, No:65, 307 [86b-2], s.353.

doğmuş kadınlar gibi hür olacaktır.³¹⁸ Kadın cariyelerin davaları benzer şekilde ifade edilmiştir.³¹⁹

Azat Olan Köle Cariye	Azat Eden Sahip	Azat Etme Nedeni
Dilâver bt. Abdullah	el-Hâc Ali	Allah rızası için âzat
Yusuf b. Abdullah	ŞükrullahKapudân'	Allah rızası için âzat
Dilâver b. Abdullah	Halil Beşe	Allah rızası için âzat
Kaytas b. Abdullah	Hızır Dayı b. Abdullah	Allah rızası içinâzat
Gülistan bt. Abdullah	Rıdvan Beşe b. Cafer	Allah rızası için âzat
Lâlegülbt. Abdullah	el-HâcMehmed b. Ali	Allah rızasıiçin âzat
Fâtıma bt. Abdullah	Müderriş Ataullah Efendi	Allah rızası için âzat
Yusuf b. Abdullah	Mustafa Reis b. İbrahim	Allah rızası için âzat
Timurhan bt. Abdullah	Sâbirebt. Abdullah	Allah rızası için âzat
Zamânebt. Abdullah	el-Hâc İbrahim b. Bayram	Allah rızası için âzat
Mehmed b. Abdullah	Ahmed Beşe b. Mustafa	Allah rızası için âzat
Gülistan bt. Abdullah	Ayşe bt. Hasan Ağa	Allah rızası için âzat
Hadîcebt. Abdullah	Mehmed Beşe b. İbrahim	Allah rızası için âzat
Şahin b. Abdullah	Mustafa Efendi	Allah rızası için âzat
Abdurrahim b. Abdullah	Saniye bt. Abdullah	Allah rızası için âzat
Avz b. Abdullah	Halil b. İbrahim b.Alaaddin	Allah rızası için âzat

³¹⁸ GŞS, No:65, 199 [58a-2,], s.234.

³¹⁹ GŞS, No:65, 235 [68b-3],s.274, GŞS, No:65, 236 [69a-1], s.275, GŞS, No:90, 57 [8b-2], s.85.

Mustafa b. Abdullah	İsmail Çelebi b. Mustafa	Allah rızası için âzat
Gülistan bt. Abdullah	Yusuf Beşe b. Mehmed	Allah rızası için âzat
Belkıs bt. Abdullah	El-Hac Mahmud	Allah rızası için âzat
Cafer b. Abdullah	El- Hac Receb b. Ahmed	Allah rızası için âzat
İhsan bt. Abdullah	Havva Hatun	Allah rızası için âzat
Şahbaz bt. Abdullah	Hızır Dayı b. Abdullah	Allah rızası için âzat
Şakirebt. Abdullah	el-Hac Ali b. Mehmed	Allah rızası için âzat
El-hac Kenan bey b. Abdullah	Galata Kadısı Yahya Efendi b. Abdülaziz	Allah rızası için âzat
Dilâver bt. Abdullah	Emine Hâtun bt. el- merhûm Mahmud Efendi	Allahrızası için âzat
Dilâver b. Abdullah	Mustafa Çelebi b. Mehmed er-Râcil	Allah rızası için âzat
Hasan b. Abdullah	Mustafa Ağa b. Mahmud Efendi	Hayattayken âzat
Rıdvan b. Abdullah	Mustafa Ağa b. Mahmud Efendi	Hayattayken âzat
Ali b. Abdullah	Mustafa Ağa b. Mahmud Efendi	Hayattayken âzat
Yusuf b. Abdullah	Mustafa Ağa b. Mahmud Efendi	Hayattayken âzat
Dilaver b. Abdullah	es-Seyyid Ali Çelebi b. es- Seyyid İsmail	Hayattayken âzat

Yusuf b. Abdullah	Abdurrahman Beşe b. Mehmet	Hayattayken âzat
Hasan b. Abdullah	Mehmed Çavuş Kapudan b. Ayas	Hayattayken âzat
Barli v. ()	Yeğen MehmedKapudan b. Rıdvan	Hayattayken âzat
Yuvan v. ()	Yeğen MehmedKapudan b. Rıdvan	Hayattayken âzat
Hasan b. Abdullah	RodosîMehmedKapudan b. Yusuf	Hayattayken âzat
Yusuf b. Abdullah	el-Hâc Mustafa Kapudan b. İbrahim	Hayattayken âzat
İvaz b. Abdullah	el-Hâc Mustafa Kapudan b. İbrahim	Hayattayken âzat
Ali b. Abdullah	el-Hâc Mustafa Kapudan b. İbrahim	Hayattayken âzat
Handan bt. Abdullah	El-Hâc Mustafa Kapudan b. İbrahim	Hayattayken âzat
Belkıs bt. Abdullah	Mâhîbt. Abdullah	Hayattayken âzat
Belkıs bt. Abdullah	el-Hâc Mustafa b. İbrahim	Hayattayken âzat
Afife bt. Abdullah	Osman Ağa b. Ahmed	Hayattayken âzat
Şahin b. Abdullah	Mehmet Reis b. Mustafa Bey	Hayattayken âzat
Rıdvan b. Abdullah	Es-Seyyid Ali Çelebi	Hayattayken âzat

Belkıs bt. Abdullah	Hasan b. Ahmed	Hayattayken âzat
Üftadebt. Abdullah	Mustafa Ağa	Hayattayken âzat
İstefani v. Yuvan	Mustafa Kapudân b. Abdullah	Hayattayken âzat
Gülistan bt. Abdullah	Râziyebt. Abdullah	Hayattayken âzat
Âfitâbbt. Abdullah	Mustafa Çelebi b. el-Hâc Ali	Hayattayken âzat
Üftadebt. Abdullah	Osman Beşe b. İsmail	Hayattayken âzat
Belkıs bt. Abdullah	Osman Beşe b. İsmail	Hayattayken âzat
Pero v. Andon	Turgut Bey b. Mahmud	Hayattayken âzat
Yuvan b. Abdullah	Mustafa Beşe b. Süleyman	Hayattayken âzat
Mustafa b. Abdullah	el-Hâc Murtaza b. Ebûbekir	Hayattayken âzat
Âişebt. Abdullah	Âişebt. Abdullah	Hayattayken âzat
Gonca bt. Abdullah	Âişebt. Hasan Ağa	Hayattayken âzat
İbrahim b. Abdullah	Hüseyin Ağa b. Abdullah	Hayattayken âzat
Hüseyin b. Abdullah	Ali Çelebi	Hayattayken âzat
Yasemin bt. Abdullah	Sâlihbt. Hasan	Hayattayken âzat
Mihricanbt. Abdullah	Uzun Halil Kapudan	Hayattayken âzat
Mustafa b. Abdullah	Hasan Kapudan b. Hüseyin	Hayattayken âzat
Havva bt. Abdullah	Hasan Kapudan b.	Hayattayken âzat

	Hüseyin	
Şâkirebt. Abdullah	Hasan Kapudan b. Hüseyin	Hayattayken âzat
Şahin b. Abdullah	Hasan Kapudan b. Hüseyin	Hayattayken âzat
Mülâyim bt. Abdullah	Âişebt. Abdullah	Hayattayken âzat
Yusuf b. Abdullah	Mehmed Beşe b. Abdullah	Miras üzerinden âzat
Revani bt. Abdullah	Rıdvan Beşe b. Abdullah	Miras üzerinden âzat
Fethi b. Abdullah	Fâtıma bt. Ömer	Miras üzerinden âzat
Kenan b. Abdullah	Fâtıma bt. İsmail Beşe	Miras üzerinden âzat
Yasemin bt. Abdullah	Rıdvan Beşe b. Osman	Miras üzerinden âzat
Rıdvan b. Abdullah	Abdürrahim Kapudân b. Mehmed	Miras üzerinden âzat
Cenânebt. Abdullah	Abdürrahim Kapudân b.Mehmed	Miras üzerinden âzat
Kâmile bt. Abdullah	İsmihan Hatun	Vasiyet yoluyla âzat.
Ali b. Abdullah	Serdar Ali Paşa b. Osman	Vasiyet yolu ile âzat
Ahmet b. Abdullah	Serdar Ali Paşa b. Osman	Vasiyet yolu ile âzat
Mehmed b. Abdullah	Serdar Ali Paşa b. Osman	Vasiyet yolu ile âzat
Hasan b. Abdullah	Serdar Ali Paşa b. Osman	Vasiyet yolu ile âzat
Yusuf b. Abdullah	El-Hac Osman b. Ahmed	Mükâtebe usulü âzat
Siyavüş b. Abdullah	El- Hac Osman b. Ahmed	Mükâtebe usulü âzat

Hasan b. Abdullah	El- Hac Osman b. Ahmed	Mükâtebe usulü âzat
Şehnaz bt. Abdullah	Ümmühanibt. Ömer	Mükâtebe usulü âzat
Saman v. Yuvar	Hüseyin Kapudân b. MusliKapudân	Mükâtebe usulü âzat
Dilâver b. Abdullah	Abdullah Çelebi ve Mahmud b. Mustafa	Mükâtebe usulüâzat
Hasan b. Abdullah	Mustafa Kapudân b. el- merhûmUlvanKapudân	Mükâtebe usulü âzat
Siyavuş b. Abdullah	el-HâcZülfikâr b. el-Hâc Abdullah	Mükâtebe usulü âzat
Cenânebt. Abdullah	Ümmühâni Hâtun bt. Ömer	Sözleşmeli olarak âzat
Yusuf b. Abdullah	el-Hâc Ali b. Nasreddin	Sözleşmeli olarak âzat
Semen bt. Kader	Ahmed Çelebi b. el-Hâc Abdi Mehmed	Sözleşmeli olarak âzat
Gülistan bt. Abdullah	Ramazan b. Hayran	Sözleşmeli olarak âzat
Mustafa b. Abdullah	Mehmet Reis b. Mustafa Bey	Sözleşmeli olarak âzat
Şahin b. Abdullah	Süleyman Bey b. Ali	Sözleşmeli olarak âzat
Mihayil v. Nikola	Süleyman Bey b. Mehmed	Tedbir usulü âzat
Yusuf b. Abdullah	Eli Efendi b. eş-Şeyh Haydar	Tedbir usulü âzat
Gülistan bt. Abdullah	Hardem Hatun	Tedbîr usulü âzat

Nazenin bt. Abdullah	Halil Reis b. Abdullah	Ümm-i veledâzat
Rıdvan b. Abdullah	el-Hâc İbrahim b. Bayram	Rıdvan'ın İslâm'a geçişi ve bu geçişin onun özgürlüğüne yol açtığı
Yusuf b. Abdullah	el-Hâc İbrahim b. Bayram	Yusuf'un İslâm'a geçişi ve bu geçişin onun özgürlüğüne yol açtığı
Zülfikâr b. Abdullah	Yahya b. Ramazan	Efendisinin vefatından sonra âzat edilme hakkını talep etmiştir.
Gülistan bt. Abdullah	Yahya Çelebi b. Ramazan	Efendisinin vefatından sonra âzat edilme hakkını talep etmiştir.
Keyvan b. Abdullah	Fâtıma Hâtun bt. Ömer	Efendisinin vefatından sonra âzat edilme hakkını talep etmiştir.
Melayimbt. Abdullah	El- Hac Mustafa	Efendisinin vefatından sonra âzat edilme hakkını talep etmiştir.
Kenan b. Abdullah	Mehmet b. Ahmed	Efendisinin vefatından sonra âzat edilme hakkı talep etmiştir
Vardiyanlılardan Ali	Serdar Ali Paşa b. Osman	Efendisinin vefatından sonra âzat edilme hakkı talep etmiştir

Tablo 4.1. Köle ve Cariye Azat Kayıtları

4.2.Köle Alış-Veriş Davaları

Kölelik durumuna düşen ya da köle olarak doğan bireyler, özgür insan statüsünü kaybederek eşya gibi muamele gören bir konuma geliyordu.³²⁰ Bu nedenle kölelerin satışı, maddi bir varlık için uygulanan tüm prosedürlere tabiydi.³²¹ Köle ticareti genel olarak Müslümanlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Gayrimüslimlerin kendi inanç gruplarından köleler edimelerine izin verildiği gibi, bu kölelerin satışını yapmaları da yine aynı şartlar çerçevesinde mümkün kılınmıştır.³²²

4.2.1. Kiralık Köle

Kölelerin tüm kullanım hakları sahiplerine aittir. Bu sebeple köle sahibi isterse kölesini bir başkasına kiralayabilir ve karşılığında kira bedeli alabilir. İnceliğimiz belgede bu durum sonucunu çıkarmaktayız.

Bu dava, Musa'nın, vefat eden Hüseyin Kapudan'ın zimmetindeki köle kirası bedeli olan 3.600 akçelik alacağını mirasçılardan (eşi Âişe Hatun bt. Mustafa Efendi ve kız kardeşi Bağdad Hatun) talep etmesiyle ilgilidir. Osmanlı hukuku, borç-alacak ilişkilerinde tanık beyanlarına ve zimmetin tespitine büyük önem vermiştir. Davacı, El-Hâc Musa b. el-Hâc Hüseyin'dir. Vefat eden, Hüseyin Kapudan b. Yusuf. Alacak konusu ise, davacı Musa, Rıdvan adlı kölesini Hüseyin Kapudan'a kiraladığını, kira bedelinin (3.600 akçe) ödenmediğini ve alacağın Hüseyin Kapudan'ın vefat eden kişi olduğu için terekesinden tahsil edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Mirasçılar vekili Mustafa Efendi, borç ilişkisinin geçerli olmadığı veya alacağın terekeye dahil edilmemesi gerektiği yönünde beyanda bulunmuştur. Musa, alacak ilişkisinin şer'i şartlara uygun şekilde gerçekleştiğini, Hüseyin Kapudan'ın hayatında kölenin kira bedelini ödeyeceğini açıkça ifade ettiğini iddia etmiş ve şahitlerle bunu desteklemiştir. Şahitlerin ifadeleri şer'i şahitlik şartlarını sağlamış, mahkeme tarafından makbul kabul edilmiştir. Mahkeme, Musa'nın talebini haklı bulmuş ve 3.600 akçelik borcun terekeye dahil edilerek mirasçılardan tahsil edilmesi gerektiğine hükmetmiştir.³²³ Hüseyin Kapudan'ın, Musa'ya olan borcu vefatından önce ikrar ettiği, bu borcun hukuki geçerliliğinin şahitlerle kanıtlandığı

³²⁰ Sahillioğlu, a.g.m., 1980, s.73.

³²¹ Sahillioğlu, H. (1983). *Onbeşinci Yüzyıl Sonunda Bursa'da Dokumacı Köleler*, Atatürk Yıllık Konferansları VIII (1975-1976), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s.220.

³²² Sak, a.g.t.,1992, s.175-176.

³²³ GŞS, No:114, 88 [21a-1], s.172.

anlaşılmaktadır. Mahkeme, alacağın terekeye dâhil edilerek mirasçılardan tahsil edilmesine hükmetmiştir. Bu dava, Osmanlı hukukunda borç-alacak ilişkilerinin düzenlenişi, tereke yönetimi ve kölelerin ekonomik işlevleri hakkında önemli bir örnek teşkil etmektedir

4.2.2. Vekil Aracılığı ile Gerçekleşen Satışlar

Kölesi olan kimseler eğer isterlerse kendilerine vekil tayin edebilirler. Kölelerinin satışını bu vekiller aracılığı ile gerçekleştirirler. Bu başlığımıza örnek vereceğimiz dava ise oğlu vefat eden bir annenin onun borcunu ödemek adına esirlerini ve bağın satması için Ramazan Çelebi'yi kendisine vekil tayin etmiştir.

Mahmiye-i Galata, Şahkulu mahallesinde yaşayan ve bu mahallede hayatını kaybeden Kaymak Mehmed Kapudan b. Rıdvan'ın vâlidesi Hadîce bt. Hasan oğlunun terekesine ait on sekiz esir (köle veya cariye) ve Kadıköy'de bağın satışı için Ramazan Çelebi'yi vekil tayin etmiştir. Bu bağlamda, Osmanlı hukuku çerçevesinde terekenin yönetimi ve borçların ödenmesi konusundaki uygulamaların analizi yapılabilir. Hatice Hanım beyanında daha önce bu mülklerin satışını engellediğini, ancak şimdi oğlunun borçlarının ödenmesi amacıyla satışa izin verdiğini açıkça dile getirmiştir. Vekil tayini, şahitler huzurunda şer'i olarak kabul edilmiştir. Bu, vekilin söz konusu malları satma yetkisine tam sahip olduğunu göstermektedir. Hatice Hanım, mülk üzerindeki tasarruf yetkisini kullanarak vekil tayin etmiş ve tereke yönetiminde aktif bir rol üstlenmiştir. Bu, Osmanlı toplumunda kadınların mülkiyet haklarına ve hukuki yetkilerine vurgu yapar. Esirlerin ekonomik değeri ise, Osmanlı toplumu içinde esirler hem bireysel mülk hem de ekonomik bir değer olarak görülmektedir. Burada esirlerin satışının borç ödemesi amacıyla yapılması, esirlerin ticari bir meta olarak kullanımını göstermektedir.³²⁴

4.2.3. Takas Edilen Köle Davası

Bazı köle satış işlemleri takas usulü ile gerçekleşiyordu. Vilâyet-i Anadolu'da İznikmid kasabasında yaşayan Ahmed Odabaşı ile Malta tüccarlarından Tarako v. Ulo arasında bir esir takasına ilişkin yapılan anlaşmayı ve bu sürecin şer'î onayını konu almaktadır. Bu durum, Osmanlı dönemi hukuk sisteminde esir ticareti ve mülkiyetin nasıl düzenlendiğini anlamak açısından önemli bir örnektir. Olayın temel

³²⁴ GŞS, No:114, 490 [114b-3], s.685.

çerçevesinde, taraflar Ahmed Odabaşı: İznikmid’de yaşayan davacı, kardeşi Aslan’ı kurtarmak amacıyla sürece dâhil olmuştur. Tarako v. Ulo: Malta tüccarlarından, şer’î bir mecliste hazır bulunmuş müste’men (Osmanlı toprakla rında ticaret yapmak için izin verilmiş gayrimüslim bir tüccar). Esirler, Aslan, Ahmed Odabaşı’nın kardeşi ve Malta’da bir harbînin (Sör Cuvan) esiri. Karlo v. Malinor, Ahmed Odabaşı’nın malik olduğu orta boylu, koyu elâ gözlü, çatık kaşlı, Frenk asıllı bir köle. Takasın temel unsurları ise, Ahmed Odabaşı, kardeşi Aslan’ı kurtarmak için kendi kölesi Karlo’yu Tarako’ya teslim etmeyi kabul etmiştir. Anlaşma sırasında, takas edilen iki esirden biri yolculuk sırasında ölürse diğerinin iadesi yapılacağına dair bir şart eklenmiştir. Taraflar arasında yapılan “*ahd ü misak*” (karşılıklı bağlayıcı sözleşme) hukuki güvence altına alınmıştır. Taraflar, takasın şartlarını detaylıca belirterek şer’î bir anlaşma yapmıştır. Ahmed Odabaşı’nın kardeşi Aslan’ı kurtarmak için kendi kölesinden vazgeçmesi, esirlik kurumunun Osmanlı toplumunda nasıl bir sosyal gerçeklik olduğunu ve aile bağlarının bu durumlarda nasıl öncelikli hale geldiğini gösterir. Esirlerin bireysel kimlikleri (fiziksel özellikleri, menşei) ayrıntılı şekilde kayıt altına alınmıştır. Bu durum, esirlerin birer birey olarak algılanmasından çok, ekonomik bir değer olarak görülmesiyle ilişkilidir. Tarako gibi müste’menler, Osmanlı topraklarında ticaret yapma iznine sahip oldukları için hukuki işlemlerde taraf olabilmıştır. Bu durum, Osmanlı devletinin yabancı tüccarlara tanıdığı ekonomik ve hukuki ayrıcalıkları yansıtır.³²⁵

Bu dava, Osmanlı hukukunda esir takası ve mülkiyet hakkının nasıl düzenlendiğini ortaya koymaktadır. Kardeşini kurtarmak için kendi kölesini takas eden Ahmed Odabaşı, bu işlemde sözleşmeye şartlar ekleyerek esirlik kurumunun ticari boyutlarını göstermiştir. Kadı huzurunda şer’î tasdikin yapılması, Osmanlı toplumunda hukuki işlemlerin resmiyete dökülmesinin önemini vurgular. Bunun yanı sıra, bu örnek Osmanlı’da esirlerin birer bireyden ziyade, ekonomik ve ticari bir meta olarak görüldüğünü ve ailevi bağların esirlik kurumunda belirleyici bir rol oynadığını açıkça ortaya koyar.

4.2.4. Köle Anlaşmazlıkları

Ticari işlemler sırasında ödeme eksiklikleri veya anlaşmazlıklar yaygındır. Bu tür davalar, ekonomik işlemlerin şer’î mahkemelerde çözülmesinin olağan bir uygulama

³²⁵ GŞS, No:90, 182 [23b-3], s.169.

olduğunu göstermektedir. Bir kölenin satışı gerçekleştikten sonra taraflar arasında bazı fiyat anlaşmazlıkları meydana gelebilir ya da bir köle satıldıktan sonra ödenmesi gereken miktar ya ödenmez ya da anlaşılan miktarın bir kısmı ödenir. Böyle bir durum karşısında mağdur olan taraf dava açabilir. Sözleşmede ödememin tamamlanması durumunda köle satışını yapan efendi sözleşmenin içeriğinde varsa tabi köleyi geri alma hakkına sahip olabilir. Bu dava, Osmanlı toplumunda köle ticareti ve ekonomik ilişkilerin hukuki çerçevesini anlamak açısından önemli bir örnektir. Çavuş Mehmed Kapudan ile Veli b. Abdullah arasında gerçekleşen bir köle satışına ve bu satıştan kaynaklanan bakiye ödemenin talep edilmesine ilişkin bir şer'î hukuki süreçtir. Çavuş Mehmed Kapudan, davacı konumundadır ve Gürcü asıllı Kazak kölesini Veli b. Abdullah'a satmıştır. Veli b. Abdullah, davalı konumundadır ve satın aldığı kölenin bedelini tam olarak ödemediği iddiasıyla dava edilmiştir. Köle, 80 kuruş karşılığında satılmıştır. Satış bedelinin 18,5 kuruşu peşin ödenmiş, geriye kalan 61,5 kuruşun ise ödenmediği belirtilmiştir. Mehmed Kapudan, bu meblağı talep etmek için Veli b. Abdullah'ı şer'î meslîstedile getirerek alacağının tahsilini talep ve dava etmiştir. Veli b. Abdullah, davayı reddetmiş ve iddiaları inkâr etmiştir. Mehmed Kapudan'dan iddiasını kanıtlamasını talep etmiştir. Davada, Hacı Süleyman b. Mahmud ve Dilaver b. Abdullah, kölenin belirtilen şartlar altında 80 kuruşa satıldığını, 18,5 kuruşun peşin ödendiğini, ancak kalan meblağın ödenmediğini tasdik etmişlerdir. Şahitlerin beyanlarının kabul edilmesiyle Veli b. Abdullah'ın 61,5 kuruşluk borcu tespit edilmiştir. Şahitlerin güvenilirliği (udûl sıfatı) ve sosyal konumları, davanın sonucunda belirleyici olmuştur. Kadı, davalıya kalan meblağı Mehmed Kapudan'a ödeme yükümlülüğünü hatırlatarak kararını yazılı hale getirmiştir. Bu durum, Osmanlı'da kölelik kurumunun yalnızca sosyal değil, aynı zamanda ekonomik bir boyutu olduğunu açıkça göstermektedir.³²⁶

Dava Mehmed Reis ile Memi b. Musa arasında bir cârîye satışı ve satışın feshedilmesi sonucunda ortaya çıkan hukuki bir ihtilafı konu alır. Dava, Osmanlı toplumunda cârîye ticareti ve bu tür anlaşmazlıkların şer'î hukuk çerçevesinde nasıl ele alındığını anlamak açısından önemlidir. Taraflar, Memi b. Musa davacıdır, cârîyeyi geri aldığı halde Mehmed Reis'in cârîyenin mülkiyetine tekrar talepte bulunarak kendisini şer'î olmayan bir şekilde rahatsız ettiğini iddia etmiştir. Memi b.

³²⁶ GŞS, No:90, 210 [27b-4], s.187.

Musa, Mehmed Reis'in bu tür davranışlardan men edilmesini talep etmiştir. Mehmed Reis, davalıdır, satışın feshedildiğini ve câriyeyi geri verdiğini kabul etmiştir. Rus asıllı Marya bir cariyedir. 115 esedî kuruş karşılığında, ödeme şartı olarak İskenderiye'de teslim edilmek üzere satılmıştır. Ancak Memi b. Musa beyanında satış, “ecel-i meçhul” (belirsiz bir süre) şartıyla yapıldığı için şer'î açıdan geçersiz (fasid) olduğunu ileri sürerek anlaşmayı feshettiğini söylemiştir. Satışın feshiyle câriye Memi b. Musa'nın mülkiyetine geri dönmüştür. Buna rağmen Mehmed Reis'in kendisini rahatsız etmeye devam ettiğini iddia etmiştir. Kadı, satışın şer'î açıdan geçersiz olduğunu ve fesih işleminin haklı olduğunu tespit etmiştir. Mehmed Reis'in bu konuda Memi b. Musa'yı rahatsız etme hakkının bulunmadığına hükmetmiştir. Mehmed Reis'in, câriyenin mülkiyetiyle ilgili herhangi bir müdahalede bulunmasının yasaklandığı kararını kayıtlara geçirmiştir.³²⁷ Bu dava, Osmanlı'da köle ve câriye ticaretinin hukuki boyutlarını ve bu süreçlerde ortaya çıkan anlaşmazlıkların çözüm yöntemlerini anlamak için dikkate değer bir örnektir.

4.2.5. Borç Karşılığında Köle Satışı

Osmanlı Devleti'nde borç karşılığında köle satımı, borcu olan bir kimse borcunu ödeyemez ise borcuna karşılık kölesini satabilir. Bazı durumlarda ise borcun sahibi, borcunu ödemediği takdirde hayatını kaybetmesi halinde mirasçıları borcu karşılayabilmek adına köleleri satışa çıkarabilir.

Rodoslu Mehmed Kapudan'ın vefatından sonra geriye kalan malları (terake), dul eşi Âişebt. Elvan, annesi Âişe ve diğer aile fertlerine (kız ve erkek kardeşlerine) intikal etmiştir. Ancak, terekisi borçlarını ödemeye yetmediği için varislere geçen menkul malların, özellikle de esirlerin satışı zaruri hale gelmiştir. Satış sürecinde varisler, mahkemenin izniyle ve açık artırma yoluyla, terekede yer alan 22 köleyi satışa çıkarmıştır. Bu süreçte kölelerin her biri 70 esedî kuruş üzerinden Mehmed Çelebi b. Kenan Hoca tarafından satın alınmıştır. Satış, şer'î esaslara uygun bir şekilde gerçekleşmiş ve bu durum mahkeme kayıtlarına geçirilmiştir. Satışın amacı ve şartlarında ise, satıştan elde edilen toplam gelir (1540 esedî kuruş), borçların ödenmesi için kullanılacaktır. Bu işlem sırasında kölelerin satış değeri, piyasa koşullarına uygun olarak belirlenmiştir ve mahkemeye tanıklar tarafından doğrulanmıştır. Mahkeme, borçların ödenebilmesi için kölelerin satılmasına onay

³²⁷ GŞS, No:90, 321 [44a-4], s.263.

vermiş ve süreçte açık artırma gibi kamuya açık bir yöntem uygulanmıştır. Bu, şeffaflık ve adalet prensiplerine olan bağlılığı göstermektedir.³²⁸ Bu vaka, Osmanlı döneminde kölelerin bir ekonomik değer olarak nasıl işlev gördüğüne dair somut bir örnek sunar. Ayrıca, borçların ödenmesi için kölelerin satışının şer'î usuller çerçevesinde gerçekleştirilmesi, toplumsal ve hukuki düzenin işleyişine dair önemli ipuçları taşımaktadır. Bu tür kayıtlar, Osmanlı hukuk sisteminin borç-alacak ilişkilerinde köle mülkiyetini nasıl ele aldığını anlamak açısından değerlidir.

Şaban isimli şahıs, Malta korsanları tarafından esir alınmıştır. Şaban'ın talebi üzerine, Malta'daki tüccar Andriye b. Gabril, 852,5 riyalî kuruş değerindeki fidyeyi ödeyerek Şaban'ı esaretten kurtarmıştır. Fidyeyi ödeyen Andriye, bu parayı Şaban'ın borcu olarak tanımlamış ve borcun tahsili için Şaban adına kefil olarak Mehmed b. Mehmed'i kabul etmiştir. Kefalet, şer'î esaslara uygun bir şekilde gerçekleşmiştir. Andriye, Mehmed b. Mehmed'i borcun kefalet yoluyla ödenmesi için dava etmiş, Mehmed de bu borcun kefaletini üstlendiğini kabul ederek mahkeme huzurunda borçlu olduğunu itiraf etmiştir. Bu itiraf üzerine mahkeme, Mehmed'in borcu ödemesi gerektiğine karar vermiştir. Belge, Osmanlı'da kefaletin nasıl işlediğini gösteren iyi bir örnektir. Kefalet³²⁹, borç ilişkisinde ikinci bir kişinin, borçlunun yükümlülüğünü üstlenmesi anlamına gelir ve bu durum genellikle borcun güvence altına alınması için kullanılırdı. Mehmed'in borcu kabul etmesi ve itirafı, kefaletin bağlayıcılığını kanıtlar niteliktedir. Osmanlı'da esir düşen kişilerin kurtarılması, genellikle aile üyeleri, varlıklı şahıslar ya da aracılar tarafından gerçekleştirilen bir süreçti. Bu belgede, bir gayrimüslim tüccarın fidye ödeyerek esir kurtarması ve ardından bu tutarın tahsili için hukuki süreç başlatması, ticaretin ve borç ilişkilerinin dini sınırları aşan bir boyutta işlediğini göstermektedir. Mehmed b. Mehmed'in borçlu olduğunu kabul etmesi üzerine mahkeme, borcun ödenmesini ilzâm etmiştir.³³⁰ Bu vaka, Osmanlı hukuk sistemi içinde esirlik, fidye, borç ve kefalet gibi kavramların birbirine nasıl bağlı olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda, borç ilişkilerinin resmi bir boyuta taşındığında mahkemeler aracılığıyla nasıl çözümlendiğini, kefaletin güvence mekanizması olarak kullanılmasının yaygınlığını

³²⁸ GŞS, No:114, 388 [93b-1], s.573.

³²⁹ Apaydın, Y. H. (2022). "Kefalet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 25, s.168.

³³⁰ GŞS, No:90, 131 [17(2)b-1], s.135.

ve esirlik konusundaki şer'î yaklaşımları anlamak açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Osmanlı hukukunda, bir köle teminat olarak verilmişse, alacaklının hakkı köle veya onun değeri üzerinde devam eder. Burada, kölenin teslim edilmemesi borç ilişkisinin terekeden tahsil edilmesini gerektirmiştir. Köleler, mülk sayıldığı için miras ilişkilerinde de ekonomik bir varlık olarak kabul edilirdi. Ancak burada, kölenin elden çıkarılması (satış) doğrudan maddi bedelini tartışma konusu yapmıştır. Bektaş, borçlu olduğu Ali Kapudan'ın alacağına karşılık Moskova kökenli Civan adındaki kölesini, hayattayken Tatar Mehmed'e teslim etmiştir. Ancak Tatar Mehmed, bu köleyi Ali Kapudan'a teslim etmek yerine, üçüncü bir kişiye satmış ve bedelini kendi ihtiyaçları için harcamıştır. Bektaş, kölenin bedeli olan 6.400 akçenin, Tatar Mehmed'in terekesinden ödenmesini talep etmektedir. Hüseyin bin Yakub, Hüseyin bin Osman ve Receb bin İbrahim şahit olarak mahkemeye gelmişlerdir. Şahitler, Bektaş'ın kölesini Tatar Mehmed'e teslim ettiğini ve Tatar Mehmed'in köleyi kabul ettiğini, ancak Ali Kapudan'a teslim etmeyip başka birine sattığını belirtmişlerdir. Davacı, iddiasını ispat etmek için yemin etmiştir. Yeminin ardından mahkeme, kölenin bedeli olan 6.400 akçenin, Tatar Mehmed'in terekesinden ödenmesine hükmetmiştir.³³¹

4.3.Diğer Davalar

Yukarıda bahsi geçen davaların yanı sıra sicil kayıtlarına yansıyan başka dava türleri de mevcuttur. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

4.3.1. Hibe

Köle, özgürlüğünden mahrum bırakılmış ve bir mal gibi alınıp satılabilen kimseler olarak tanımlanabilir. Hibe kelimesi, “karşılıksız verme, bağışlama” anlamına gelir ve hukuki bağlamda, özel borç ilişkileri kapsamında değerlendirilen bir sözleşme türüdür.³³² Sicil kayıtlarına göre, kölelerin veya cariyelerin bir eşya misali hibe edildiği örnekler tespit edilmiştir. Bir köle hibe edildiğinde, ona sahip olan kişi köle

³³¹ GŞS, No:90, 130 [17(2)a-4], s.134.

³³² Bardakoğlu, A. (1998). “Hibe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 17, s.421.

üzerinde tam hak sahibi olur. Bu kişi, kölesini satabilir ya da dilerse azat edebilir.³³³ Mesela kocaların eşlerine evlenirken mehir³³⁴ vermeleri usuldür.

Galata muzâfâtından Kasımpaşa kasabasında, Yahya Kethudâ mahallesinde yaşayan Vardıyanbaşı Mustafa Kapudan b. Ali'nin dört kölesi mevcuttur. Kendisi hâcc-ı şerîfe esnasında vefat etmiştir. Hibe meselesinin çıkış noktası ise, Havva Hatun'un, kocasının ölümünden önce ona ait dört köleyi, Badeste, Simon, Yuvan ve Palo isimli köleleri miras dışında kendi malı olarak sahiplendiği iddia edilmektedir. Dava sırasında bu kölelerin, Havva Hatun'a, müteveffanın kendisine yaptığı bir hibe sonucu teslim edildiği belirtilmiştir. Hibenin geçerliliği için şahitlerin huzurunda yapılması ve bu şahitlerin beyanlarının şer'i mahkemede doğrulanması gerekir. Burada dört şahit (Mehmed Beşe b. Abdullah, Sunullah Çelebi, Abdullah Çelebi, Mehmed Efendi) hibeyi doğrulamış ve zevcin köleleri Havva Hatun'a teslim ettiğine dair şahitlik etmiştir. İddia odur ki davacı vekili Ahmed Beşe, kölelerin hibe kapsamında Havva Hatun'a geçmediğini, dolayısıyla miras içinde değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Havva Hatun'un vekili Ahmed Ağa, müvekkilesinin daha önce kocasına ait olan bu köleleri, kendisine yapılan yasal bir hibe yoluyla edindiğini belirtmiştir. Dört şahit, kölelerin müteveffa Mustafa Kapudan tarafından Havva Hatun'a hibe edildiğine dair beyanda bulunmuştur. Ayrıca, hibeye karşılık olarak Havva Hatun'un mehr-i müeccelinin (25.000 akçe) bağışlandığı ifade edilmiştir. Mehr-i Müeccel ve hibe bağlantısı ise, hibe olayında kritik bir ayrıntı olarak, Havva Hatun'un kocasından alacaklı olduğu 25.000 akçe tutarındaki mehr-i müeccelin bağışlandığı ve bu bağış karşılığında dört kölenin kendisine teslim edildiği belirtilmiştir. Şer'i bakış açısına göre mehr-i müeccel, zevcenin ölümünden sonra öncelikli borç olarak mirastan tahsil edilir. Ancak Havva Hatun bu hakkını hibe olarak eşine bağışladığı için, dört kölenin mülkiyetinin kendisine geçtiği ileri sürülmektedir. Şahitlerin ifadeleri ve hibenin usule uygun yapıldığı yönündeki delillerin kabulü üzerine, kölelerin miras dışında bırakılması ve Havva Hatun'un mülkü olarak tasdik edilmesi yönünde karar verilmiştir. Bu karar sonucunda, köleler

³³³ Sak, a.g.t., 1992, s.26-27.

³³⁴ Mehir kadın ve erkek evlenirken, kocanın karısına nikâh kıyılırken ya da öncesinde belirlenen para ya da uygulanacağı söylenen sözdür. Mehir'deki tüm hak kadına aittir. Onu istediği şekilde kullanabilir. Bknz. Aydın, M. A. (2003). "Mehir" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 28, s.389.

Havva Hatun'un özel malı sayılmış, Miras paylaşımı bu durum dikkate alınarak tamamlanmıştır.³³⁵

Bu dava, Osmanlı'daki kadınların mülkiyet hakları, miras hukuku ve kölelik düzeni bağlamında önemli bilgiler sunmaktadır. Havva Hatun'un köleleri sahiplenmesi, hem şer'i hukuk ilkeleriyle hem de hibe uygulamalarının geçerliliğiyle desteklenmiştir

Bir başka davada ise, Mahmud Efendi'nin Şâkire adındaki cariyesini Ali Beşe'ye yaptığı hibe etrafında şekillenmektedir. Galata'da Câmî'-i Kebîr mahallesi sakinlerinden Mahmud Efendi b. Bilal vefat etmiştir. Mahmud Efendi'nin iki eşi vardır. Bunlar, Cemile bt. Mehmed ve Nazile bt. Abdullah'dır. Başka bilinen bir varis olmadığından mirasın dağılımı şu şekilde yapılmıştır: Dörtte biriiki eş arasında pay edilmiştir. Dörtte üçü Beytû'l-mâl'e (devlet hazinesi) devredilmiştir. Davanın konusu ise, Ali Beşe, Mahmud Efendi'nin Şâkire adındaki Rus asıllı cariyesini ölümünden önce kendisine hibe ve teslim ettiğini ileri sürmektedir. Ancak, Beytû'l-mâl ve eşlerin temsilcileri bu cariyeye dair tasarruf yetkisi talep etmiş, Ali Beşe ise buna karşı çıkarak dava açmıştır. Hibenin geçerli olması için şahitlerin huzurunda yapılması zorunludur. Bu olayda, iki şahit (es-Seyyid el-Hâc Mehmed Çelebi ve Ahmed Çelebi) Mahmud Efendi'nin cariyeyi Ali Beşe'ye hibe ettiğini ve Ali Beşe'nin teslim aldığını doğrulamışlardır. Şahitlerin ifadeleri şer'i kurallara uygun olarak değerlendirilmiş ve geçerli bulunmuştur. Sonuç: Beytû'l-mâl ve eşlerin, Şâkire üzerinde hak iddia etmeleri reddedilmiş, Ali Beşe'nin tasarruf yetkisi mahkemece kabul edilmiştir.³³⁶

Bu dava, Osmanlı miras hukuku ve hibe uygulamalarını anlamak için önemli bir örnek teşkil eder. Ali Beşe'nin talebi, hibenin şer'i kurallara uygun şekilde yapılması ve şahitlerle desteklenmesi nedeniyle kabul edilmiş; Beytû'l-mâl ve diğer tarafların hak iddiaları reddedilmiştir. Bu, dönemin hukuki yapısında şahadet ve usul kurallarının ne kadar güçlü olduğunu ortaya koymaktadır.

Mahmud Ağa Mahallesi sakinlerinden Ümmühani bt. Ömer vefat etmiştir. Hibe edilen kişi, Kâtibe isimli Rus asıllı cariyedir. Hibe alan kişi, Ümmühani'nin küçük yaştaki kızı Rabia. Diğer varisler, Mustafa ve Osman ve bir küçük kız İsmihan'dır. Vasileri ise Ömer Ağa b. Şa'bân ve Ali Beşe b. İbrahim. Vasilerden biri olan Ali

³³⁵ GŞS, No:114, 324 [78a-2], s.488-489.

³³⁶ GŞS, No:114, 419 [100b-2], s.610.

Beşe, Ümmühani'nin cariyesi Kâtibe'nin mirasa dâhil edilmesi gerektiğini savunmuş, buna karşılık diğer vasi Ömer Ağa, Kâtibe'nin Ümmühani tarafından kızı Rabia'ya hibe edildiğini ve mirasın dışında olduğunu beyan etmiştir. Hibe eden kişinin sağlığında ve akıl sağlığı yerindeyken malını veya mülkünü bir başkasına devretmesi gerekir. Burada Ümmühani'nin, ölümünden iki ay önce ve tam akıl sağlığı yerindeyken cariyeyi hibe ettiği ifade edilmiştir. Kabz (teslim): Cariyenin hibe edilen kişi adına teslim alınması şarttır. Bu davada, Ümmühani'nin cariyeyi Rabia adına bizzat teslim aldığı ifade edilmiştir. Hibenin, şahitler huzurunda gerçekleştirilmesi zorunludur. Bu olayda iki şahit (Ömer Efendi b. Şa'bân ve Ali Çelebi b. Şa'bân), Ümmühani'nin cariyeyi hibe ettiğini ve bunun şer'i kurallara uygun şekilde yapıldığını doğrulamışlardır. Şahitlerin ifadeleri şer'i kurallara uygun bulunmuş ve kabul edilmiştir. Hibenin geçerliliği, mahkeme, Ümmühani'nin Kâtibe'yi Rabia'ya hibe ettiği, hibenin kabz ve şahitlik şartlarının yerine getirildiği sonucuna varmıştır. Sonuç olarak, Ali Beşe'nin cariyeyi mirasa dâhil etme talebi reddedilmiş ve tasarruf yetkisi Rabia lehine tescillenmiştir. Ali Beşe'nin Kâtibe üzerindeki tasarruf iddiaları mahkeme tarafından geçersiz sayılmıştır.³³⁷ Bu dava bize, Ümmühani, cariyesi üzerinde tasarruf yetkisini kullanarak, kadının Osmanlı hukuk sistemindeki mülkiyet ve tasarruf hakkını göstermektedir.

4.3.2. Kaza ve Tazminat: Osmanlı'da Kölelik Hukuku

Suçlu bir kimse hür ya da köle olsun davaları kadı huzurunda gerçekleşmektedir. Suça teşebbüs ya eden ya da suç işlemiş olan bir köle, özgür bir insan davası ile yargılanmaz. Özgür insanlara uygun bulunan ceza kararı, kölelere yarı ceza şeklinde uygulanır. Bunun sebebi, özgür bir insanın yaşamında sahip olduğu haklara karşı, aynı yükümlükleri hakları olmamasından kaynaklanmaktadır. Ancak bazı özel durumlar söz konusudur. Bunlardan biri de İslâmi hukuk kurallarında katı bir ceza türü olan kısastır. Bir köle eğer bilerek ve isteyerek bir kişinin yaşamına son verirse bunun cezası kısas gerektirir yani kendisi de aynı cezaya çarptırılır ve yaşamını kaybeder. Bir kişinin yaşamını sonlandırmanın cezası özgür insan ve ya köle ayrımı gözetmeksizin uygulanır.³³⁸

³³⁷ GŞS, No:114, 511 [119b-3], s.707-708.

³³⁸ Akaydın, Hamidullah, a.g.m., 2002, s.240.

İşlenen bazı suçlarda diyet kullanılabilir. Diyete karar verilen durumlarda, kölenin efendisi diyet konusunda seçim yapma hakkına sahiptir. Köle sahibinin isteğine bağlı olarak diyeti ödeyebilir ya da köleyi diyet hakkı olan kişiye devrini gerçekleştirebilir. Eğer bir kişinin kölesine zarar verilip öldürülürse, köle için diyet hakkı zamanında alınan kölenin değeridir.³³⁹ Bu dava, Osmanlı toplumunda hukuki ihtilafların çözümünde şer'î hukuk ve uzlaşma (sulh) mekanizmalarının nasıl kullanıldığını gösteren önemli bir örnektir. Olay, bir kişisel yaralanma vakasına dayalı tazminat talebi ve taraflar arasında sağlanan sulh anlaşmasını konu alır. Olay Şahin b. Abdullah, Mustafa Reis'in iskelesinde, Gemici Yusuf'un gemisinde bir tüfek kazası sonucu yaralanmıştır. Tüfek, kurşun fındık doldurulurken yanlışlıkla patlamış ve çıkan saçma Şahin'in sol kolunu ciddi şekilde yaralamıştır. Bu olayda kol kemiği kırılmış ve kalıcı iş göremezlik oluşmuştur. Şahin b. Abdullah Şahin, yaralanmadan kaynaklanan tam diyet talep etmiştir (tam diyet: İslâm hukukunda bir kişinin vücut bütünlüğüne verilen tam zararın tazmini için ödenmesi gereken tazminat). Şahin, yaralanma sonucu Gemici Yusuf'u ve dolaylı olarak mevlâsını (Mustafa Reis'i) sorumlu tutmuş, zararını tazmin etmek istemiştir. Taraflar arasında bu noktada ciddi anlaşmazlıklar (münâzaât-ı kesîre) ve tartışmalar (muhâsamât-ı ekîde) yaşanmıştır. Çözüm, araya giren muslihîn (uzlaştırıcılar) sayesinde sağlanmıştır. Bu kişiler, taraflar arasında uzlaşma yolunu açarak davanın mahkemede uzun süre tartışılmasının önüne geçmişlerdir. Sulh olunması için bazı şartlar konulmuştur. Şahin, bedel-i sulh olarak beş bin akçe almayı kabul etmiştir. Beş bin akçeyi aldıktan sonra, Mustafa Reis ve Yusuf'un zimmetlerini tamamen ibrâ (temize çıkarma) ettiğini, yaralanmanın kötüleşmesi veya ölümle sonuçlanması durumunda hiçbir şekilde kan parası (dem ü diyet) talep etmeyeceğini taahhüt etmiştir. Sulh şartları, mahkeme tarafından onaylanmış ve tarafların beyanları şer'î kayıtlara geçirilmiştir. Şahin'in yaralanması "hatâen işlenen fiil" kapsamında değerlendirilmiştir. Bu tür durumlarda fail, kasıt olmaksızın neden olduğu zarardan dolayı tazminat ödemekle yükümlüdür. İslâm hukukuna göre ciddi bir yaralanma, diyetin bir kısmının veya tamamının ödenmesini gerektirir. Bu olayda, yaralanma ağır olduğu için tam diyet talebi gündeme gelmiştir. Şahin'in tazminat alarak tarafları ibrâ etmesi, Osmanlı hukukunda sıkça kullanılan bir uzlaşma yöntemidir. Şer'î hukuk, tarafların sulh yoluyla anlaşmasını teşvik eder. Sosyal ve ekonomik boyutta, kölenin hak arama

³³⁹ Bardakoğlu, A. (1994). "Diyet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 9, s.474.

sürecinde Şahin, bir köle olmasına rağmen mahkemede kendi adına dava açabilmiş ve hak arayabilmiştir. Bu, Osmanlı kölelik sisteminde kölelerin sınırlı da olsa yasal haklara sahip olduğunun bir göstergesidir. Osmanlı’da köleler, mevlâlarının izniyle hak talebinde bulunabiliyordu. Bu davada Şahin’in, köle olmasına rağmen bir şahıs gibi dava açması ve tazminat talep edebilmesi, onun hukuk karşısındaki konumunu güçlendirmiştir. Ancak, kölenin mevlâsı (Mustafa Reis), bu süreçte dolaylı olarak sorumlu tutulmuştur. Bu durum, kölelerin eylemlerinden veya başlarına gelen zararlardan mevlâlarının da etkilenebileceğini ortaya koyar. Mahkemelerde davaların uzun sürmesi, toplumsal huzursuzluğa yol açabileceği için, arabulucuların yardımıyla sulh yapılması pratik bir çözüm olarak değerlendirilmiştir.³⁴⁰ Bu dava, Osmanlı hukuk sisteminin şer’î prensipler, uzlaşma kültürü ve toplumsal barış çerçevesinde işleyişini anlamak için önemli bir örnektir. Şahin, uğradığı zararın karşılığında beş bin akçe olarak tarafları ibrâ etmiş, böylece hukuki süreç sonuçlandırılmıştır. Bu olay, bireysel hakların korunması ve toplumsal düzenin devamı arasındaki dengeyi de açıkça göstermektedir.

4.3.3. Miras Davası

Osmanlı Devleti’nde miras davaları, İslâm Hukuku kurallarına göre çözümlenmiştir. Miras davalarında kişinin ölümüyle geride bıraktığı mal varlığı belirlenen varisler arasında paylaştırılmıştır. Şer’î mahkemelerde kadılar tarafından yürütülen bu davalar, hem Müslüman hem de gayrimüslim nüfus için geçerli olmuştur. Kişinin vefatından sonra kalan mal varlığı vasileri arasında pay edilir. Bu mal varlıkları arasında köleler ve cariyelerde mevcuttur.

Galata’ya tâbi Cami’i kebîr mahallesinde vefat eden Halil ibn-i İbrahim b. Alaaddin’in ölümünden sonra kalan mal varlığı üzerine bir miras davası açılır. Dava, Halil’in mal varlığının dağıtılması sırasında, terekesinde adı geçen Moskovyu’l asıllı Avz b. Abdullah’ın özgürlüğü konusunda bir ihtilafa düşmüştür. Dava sahibi Avz b. Abdullah, kendisinin Halil tarafından azat edildiğini iddia etmektedir. Davalar, Emetullah (Halil’in kız kardeşi ve annesi) ve el-Hâc Mehmed ibn el-Hac Bayram (Halil’in mal varlığının vasisi) Avz’ın bu iddiasına itiraz etmektedirler. Ve miras olarak kölenin kendilerinde kalması konusunda ısrar etmektedirler. Ölen kişilerin terekesi üzerindeki davalar sık sık kölelik/özgürlük meseleleriyle kesişmekteydi.

³⁴⁰ GŞS, No:90, 340 [47b-1], s.276.

Burada vasiler, malın korunması adına eski köleleri mülkiyet olarak değerlendirebilmekteydi. Avz ise, Halil'in ölmeden önce onu özgür bıraktığını ve bu nedenle Halil'in mal varlığında hak talep edemeyeceklerini savunmuştur. Avz, müteveffâ tarafından azat edildiği halde, ölüm sonrası terekesine yönelik hak iddialarının yeniden köle olarak algılanması sebebiyle mağduriyet yaşamıştır. Avz, bu iddiasını desteklemek için şahitler sunmuştur. Mahkeme, Avz'ın bu iddiasını destekleyen iki şahidi dinlemiştir. Mehmed Reis ibn Ömer ve Şaban ibn Hasan, Halil'in ölümünden önce Avz'ı özgürlüğüne kavuşturduğunu ve bu durumun şahsen gördüklerini ifade etmişlerdir. Şahitlerin ifadesi üzerine, mahkeme Avz'ın özgür olduğunu ve Halil'in onu kölelikten azat ettiğine karar vermiştir. Mahkeme, verilen kararın geçerli olduğunu belirtmiş ve Avz'ın özgürlüğünü tescil etmiştir. Böylece, Avz'ın artık bir köle olmadığı, dolayısıyla miras bırakılabilecek bir "mülk" statüsünde değerlendirilemeyeceği açıkça belirlenmiştir. Bu hükümle, Avz üzerindeki mülkiyet iddiaları sona ermiş, müteveffânın diğer mirasçılarından biri olan Emetullah Hatun ile vasi sıfatıyla hareket eden Hacı Mehmedibn Hacı Bayram'ın davacı üzerindeki hak iddiaları reddedilmiştir. Bunun sonucunda, Avz'ın müteveffânın terekesine dair herhangi bir bağının bulunmadığı ve özgür bir birey olarak kendi statüsünde yaşamına devam edeceği karara bağlanmıştır. Bu dava, azat edilen bireylerin miras hukuku bağlamında tartışılabilecek bir mülkiyet unsuru olmaktan çıkarıldığını göstermektedir. Aynı zamanda, müteveffânın mirası yalnızca onun mal varlığını paylaşmakla sınırlı kalmış ve Avz'ın özgürlüğü garanti altına alınmıştır.³⁴¹

Azat edilen bireyler, Osmanlı toplumunda özgür bireyler (ahrâr) statüsüne geçerek tam vatandaşlık haklarına sahip olurdu. Bu, bireyin sosyal statüsünü ve yaşamını kökten değiştiren bir süreçtir. Köle Rıdvan, Abdülkadir Kapudan'ın mülkü olarak mirasçılara geçmiştir. Ancak mirasçılar, kölenin mülkiyetini devam ettirmek yerine onu özgür bırakmayı tercih etmiştir. Bu durum, kölelikten özgürlüğe geçişin hukuki altyapısını açıkça göstermektedir. Galata'da el-Hâc Memi Mahallesi sakinlerinden vefat eden Abdülkadir Kapudan'ın mirasçıları Abdülkadir Kapudan'ın eşi Emine Hatun, Abdülkadir Kapudan'ın babası Abdürrahim Kapudandır. Abdülkadir Kapudan'ın ölümünden sonra, mirasçılara intikal eden köle Rıdvan'ın, mirasçılar

³⁴¹ GŞS, No:150, [140b-2], GŞS, No: 150, [140b-3]

tarafından azat edilmek istenmiştir. Abdürrahim Kapudan azat işlemini şahsen yürütmüş, Emine Hatun ise vekili aracılığıyla bu işlemi gerçekleştirmiştir. Bu azat işlemi, Allah rızası için (hasbetenlillah) yapılmıştır ve kölenin özgürlüğü ilan edilmiştir. Şahitler, mirasçıların beyanlarını doğrulamış ve azat işlemi şer’î olarak tasdik edilmiştir. Azat edilen Rıdvan, ahrâr-ı asliyye (doğuştan özgür olan bireyler) statüsüne dâhil edilmiştir. Azat işleminden sonra, azat eden mirasçılar üzerinde yalnızca hakk-ı velâ adı verilen sembolik bir hukuki bağ kalmıştır. Bu bağ, azat edilen bireyin vefat etmesi durumunda, miras hakkının azat edenlere ait olmasını ifade eder.³⁴²

4.3.4. Azat Edildikleri Halde Köle Olarak Kullanılmak İstenen Kişiler

Sahipleri tarafından azat edilen ancak tekrar köle muamelesi görüp, mahkemeye başvuruda bulunarak hürriyetlerini ispat etmeye çalışan kölelerde mevcuttur. Örneğin Galata’da Alaca Mescid mahallesinde ikamet eden el-Hac Mustafa’nın orta boylu, gök gözlü Rus asıllı kölesi olan Melayim, sahibinin yasal vasisi ve mirası üzerinde hak sahibi olan Süleyman Beşe ibn Bali’ye dava açmıştır. Sebebini ise “*hala beni azat olmuşken müvekkil-i mezkûrun bana rıkûzre vaz’-ı yed ider*” şeklinde açıklamıştır. Süleyman Beşe’nin onu hala köle olarak görüp üzerinde hak iddia ettiğini belirtmektedir. Melayimüzerindeli bu haksız hâkimiyetin kaldırılmasını ve kendisinin özgür olduğunu resmi olarak kabul etmesini istemektedir. Bunun üzerine, el-Hac Mahmudibn Mustafa ve Yusuf Beşir İbn Abdullah isimli iki kişinin şahitlik etmesi üzerine özgürlüğüne kavuşmuştur.³⁴³

Galata Mahmiye’sinin bir mahallesi olan Kasımpaşa kasabasında Yeldeğimeni Mahallesi’nde oturan ve daha önce vefat etmiş olan Serdar Ali Paşa b. Osman’ın mirasının dul eşi İsmihan binti Mehmed Ali, Rakibe Hanım, öz oğlu Mehmed Bey ve öz kızı Fatma Hanım’a münhasır olduğu şer’an tespit edilmiştir. Uzun boylu, yanağı yaralı Efrenciyyü’l kökenli Vardiyanlardan Ali lakaplı köle efendisi tarafından üç yıl önce İzmir’e giderken “*Mülkümdeki Müslüman kölelerim malımdan azat edilsin*” dediğini beyan eder. Ancak Ali Paşa’nın varisleri onu hala köle statüsünde tutmak istediklerini beyan eder. Bu nedenle hürriyetinin tanınması ve üzerindeki kölelik iddialarının kaldırılmasını talep eder. Bunun üzerine, Mehmed Çelebi bin Mustafa,

³⁴² GŞS, No:90, 436 [66a-1], s.341, GŞS, No:90, 441 [66b-3], s.344.

³⁴³ GŞS, No:126, [36b- 1]

Mustafa Çelebi bin Şaban ve Mustafa Kethüda bin Abdullah'ın şahitliği ile özgürlüğüne kavuşmuştur.³⁴⁴

Gayrimüslimlerde hayattayken, bir beyan vererek, ölmeleri halinde kölelerin özgür olacağını söylemişlerdir. Anaştabt. Yuvan isimli, Rus kökenli kadın köle, mahkemeye efendisi olan Yorgi v. İspilyoti isimli zimmînin kendisini hayattayken serbest bıraktığını beyan eder. Ancak beyanında azat edildikten sonra efendisinin mirasçılarında olan İspentofi tarafından hala köle gibi muamele gördüğünü ve üzerinde kölelik iddiasıyla hak talep ettiğini beyan eder. Mahkemeye kölelik iddialarının reddedilmesini ve özgürlüğünün tescillenmesini talep eder. Ayrıca İspentofi'nin kendisi üzerindeki tasarrufunun kaldırılmasını (yed-i âriyesinin izalesini) ve tamamen özgür olduğunu beyan ederek “*sebîli tahliye*” yani hürriyete kavuşma hükmünün verilmesini istemektedir. Şahitler, Anesto v. Kosta, Kostantin v. Todori ve Yorgi v. Todori dinlenir ve Anaşt'a'nın özgür olduğuna karar verilir.³⁴⁵

Galata'da Câmi'-i Kebîr mahallesinde oturan Mehmed Beşe b. Abdullah, orta boylu, açık kaşlı, gök gözlü Rus asıllı Hüseyin b. Abdülvahhab isimli kölesini Midilli Adası'nda Çömlekköy'de azat etmiştir. Hüseyin'in azat edilmesi sonrasında, vefat eden efendinin vasisi Seyyid el-Hac Mehmed Çelebi, Hüseyin'in tekrar köle olduğunu iddia ederek üzerinde hak iddia etmeye başlamıştır. Hüseyin mahkemeye başvurarak vasi tarafından kölelik statüsüne döndürülmek istenmesine itiraz ederek, “*sebîlinin tahliyesi*” yani tam özgürlüğünün tescil edilmesini talep etmektedir. Şahitler, Nazaroğlu Yazıcısı Fazlullah Beşe b. Mehmed, Hacı Mustafa b. Mehmed ve Mehmed Çelebi b. Ali isimlerin şahitlik ifadelerine göre, müteveffa Mehmed Beşe, Hüseyin'i kölelikten azat ederek özgür bireyler sınıfına (ahrâr) dâhil etmiştir. Şahitlerin verdiği ifadeler, şer'i şartlara uygun bulunmuş ve mahkeme, Hüseyin'in özgürlüğünü teyit etmiştir.³⁴⁶

4.3.5. Kaçak Köle (Abd-i Abık)

Bir sebebi olmadan sahibinin yanında ayrılıp kaçan köleye verilen isim Osmanlı metinlerinde “*Abd-i abık*” şeklinde geçmektedir.³⁴⁷ Bu terim genellikle erkek köleler için kullanılmıştır. Cariyeler için kullanılan terim “*cariye-i abıka*” şeklinde

³⁴⁴ GŞS, No:126, [173b- 1]

³⁴⁵ GŞS, No:90, 434 [65b-1], s.340.

³⁴⁶ GŞS, No:114, 18 [4b-2], s.80.

³⁴⁷ Şener, A. (1988). “Abık”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1, s.306-307.

ifade edilmiştir. Kaçak köleler için İslâm kanunlarına bakılarak kararlar verilmiştir. Köle yakalandığı vakitte, Osmanlı'nın adli görevlisi olan kadiya teslim edilir, üç ay kölenin sahibinin gelmesi beklenir. Sahip gelirse, kölenin ona ait olup olmadığı tespit edilirse köle sahibine verilir.³⁴⁸ Köle sahibi eğer üç ay içerisinde ortaya çıkmaz ve gelmezse elde tutulan köle bir başkasına satılır.³⁴⁹ Mesela kölelerin kaçıışı ve yeniden yakalanması konusunda Evliya Çelebi Seyahatname'de şöyle bir örnek vermiştir; Gümölcine şehrini gezip gördüğü sırada evinde misafir olarak kaldığı kişinin oğlu ile kendi kölesi kaçmıştır. Ev sahibine “*senin çingene oğlunla benim kölem kayboldu*” deyip birkaç yakını ve silahı ile dağları, bahçeleri aramaya başlamıştır. Uzun bir müddet kölesinden haber almak için çabalamıştır. Kadiya ve tanıdıklarına kölesini anlatmış, kölesinin bulunması için ricalarda bulunmuştur. Dellallar bağırtmıştır. Kölesini bulan ve bunun müjdesini verecek kişiye para vermeyi vadetmiştir.³⁵⁰ Urfat kasabasına geldiğinde kaçan kölesini kıyafet değiştirmiş şekilde bulmuştur. Hemen Köse Şaban kasabası hâkimine haber verdirmiştir. Kölesi ile birlikte kaçan adam hapsedilmiştir. Kölesine ise Evliya bizzat kendisi, iki yüz adet sopa vurup cezasını kendisi vermiştir.³⁵¹ Bu hikâyeden yola çıkarak kölelerin kaçış nedenlerini, efendileriyle olan ilişkilerini ve kaçan köleye karşı gösterilen tepki üzerinden kölelerin yaşam koşullarını ve Osmanlı toplumundaki sosyal baskıyı yorumlayabiliriz.

Mahmiye-i Galata'da, Voyvoda ve eski askerî görevli olan Siyavuş Ağa'nın kethüdâsı ve aynı zamanda vekâletinin temsilcisi olan İsmail Ağa, Kasımpaşa kasabasından alınan ve şer'î kurallar gereği özgürlüğü tanınması gereken bir cariyenin nafakasının belirlenmesini talep etmiştir. Cariye, orta boylu, açık kaşlı ve sarı-elâ gözlü olup, Moskova asıllıdır ve mevcut durumda kaçak bir köledir. İsmail Ağa, bu kölenin hala şer'î hükümlere uygun olarak nafakasının takdir edilmesi gerektiğini ifade etmiş ve bunun için günlük onar akçe nafaka verilmesi gerektiğini beyan etmiştir. Bahsedilen kişi, kölelikten kaçak olarak kurtulmuş olmasına rağmen, şer'î yasalara göre

³⁴⁸ Yağcı Z. G., Atas, E.(2017). “Osmanlı Devleti'nde Kaçak Köleler: Abd-ı Abık”, *Osmanlı Devleti'nde Kölelik Ticaret Esaret Yaşam*, Ed. Zübeyde Güneş Yağcı, Fırat Yaşa, Tezkire Yayıncılık, İstanbul, s.305.

³⁴⁹ Altınöğür, a.g.t, 2017, s.85.

³⁵⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, C. VIII, 1985, s.45.

³⁵¹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, s.55-56.

geçimini sağlayacak nafakanın belirlenmesi zorunlu hale gelmiştir. Yapılan başvuru üzerine, bu nafaka miktarı yazılı olarak kayda geçirilmiş ve onaylanmıştır.³⁵²

Galata Mahmiye'sinde, eski bir asker ve Voyvoda olan Siyavuş Ağa'nın kethüdâsı ve vekâletinin temsilcisi olan İsmail Ağa, kazâ mahkemesinde söz alarak, meclise katılan ve takrîr edilen durumu aktarmıştır. İsmail Ağa, söz konusu kişi olarak, açık kaşlı, gök gözlü ve orta boylu, Hırvat kökenli Yuvan adlı bir köleyi tanıtmıştır. Bu kişi, on sekiz gün önce Kasımpaşa kasabasından kaçak olarak alınmış ve hâlâ bu durumunun hukuki olarak sorgulanmakta olduğunu belirtmiştir. İsmail Ağa, bu kölenin kaçak olduğuna dair itirafını ve bu durumunun kayda geçirilmesini istemiş, aynı zamanda köleye şer'î kurallara uygun olarak nafaka takdir edilmesini talep etmiştir. Yapılan başvuru sonucunda, köleye günlük on akçe nafaka verilmesi gerektiği kararlaştırılmış ve bu karar resmi kayıtlara geçmiştir.³⁵³

Kenan adlı Rus asıllı kölenin mülkiyet statüsü üzerine bir ihtilafı konu alır. Galata'da Sultan Bayezid mahallesinde yaşayan zimmî olan davacı Atanaş v. Dimitri, Kenan'ın sahibi olduğunu ve kölenin iadesini talep etmektedir. Davalı, Siyavuş Ağa (Voyvoda) tarafından temsil edilen İsmail Bey, Kenan'ı davacıya ait bir köle olarak kabul etmemektedir. Kenan, Rus asıllı, mühtedi (Müslüman olmuş), uzun boylu, çatık kaşlı, ela gözlüdür. Kenan, davacı Atanaş'ın kölesi iken küfür hâlindeyken firar etmiş (ibâk) ve şu anda Siyavuş Ağa'nın himayesinde bulunmuştur. Atanaş, Kenan'ın kendisine ait olduğunu ve iade edilmesi gerektiğini iddia etmektedir. Siyavuş Ağa'nın vekili İsmail Bey, Kenan'ı müvekkili adına sahiplenmiş, ancak Kenan'ın davacı Atanaş'ın kölesi olduğu iddiasını reddetmemiştir. Davacı, Kenan'ın kendi kölesi olduğunu ispatlamak için tanıklar sunmuştur. Tanıklar, Kenan'ın Atanaş'ın kölesi olduğunu ve onun mülkünde iken firar ettiğini ifade etmişlerdir. Atanaş, Kenan'ın mülkünden şer'î yollarla (satış, hibe vb.) çıkarılmadığını kanıtlamak için İncil üzerine yemin etmiştir. İncil üzerine yapılan bu yemin, gayrimüslim bir zimmînin yemin şekli olarak kabul edilmiştir ve davanın sonucunu belirleyici rol oynamıştır. Kadı, şahitlerin beyanlarını ve Atanaş'ın yemininin doğruluğunu dikkate alarak, Kenan'ın hâlen Atanaş'a ait olduğuna hükmetmiştir. Siyavuş Ağa'nın vekili İsmail Bey'e, Kenan'ı Atanaş'a teslim etmesi gerektiği talimatı verilmiştir. Osmanlı hukuku, kölelerin firar etmesi durumunda, firar eden

³⁵² GŞS, No:90 69 [10(2)a-5], s.96, GŞS, No:90, 269 [36a-1], s.229.

³⁵³ GŞS, No:90, 505 [76a-4], s.382.

kölenin hâlâ eski sahibine ait olduğunu kabul eder. Bu olayda Kenan'ın mülkiyeti şer'î yollarla Atanaş'tan ayrılmadığı için hâlâ onun mülkü olarak değerlendirilmiştir. Gayrimüslim bir zimmînin İncil üzerine yemin etmesi, davanın çözümünde kilit rol oynamıştır. Osmanlı hukukunda gayrimüslimlerin kendi dini inançlarına uygun şekilde yemin etmelerine izin verilirdi. Kenan'ın mühtedi oluşu, kölelik statüsünü değiştirmemiştir. Osmanlı toplumunda din değiştirmenin, bir kölenin mülkiyet haklarına etkisi yoktur. Siyavuş Ağa gibi üst düzey yöneticilerin köleleri himaye etmesi veya sahiplenmesi, Osmanlı'daki kölelik düzeninin toplumsal ve siyasal boyutlarını yansıtır. Ancak bu davada mülkiyetin şer'î yollarla belgelenmemesi nedeniyle kadı, kölenin iadesine hükmetmiştir. Atanaş gibi gayrimüslim Osmanlı vatandaşları, şer'î mahkemelerde mülk ve haklarını savunabilmekteydi. Bu dava, zimmîlerin hukuk sistemi içindeki yerini ve haklarını koruma kapasitesini göstermektedir.³⁵⁴

Bu dava, Osmanlı hukuk sisteminde kölelik, mülkiyet ve din değiştirmenin nasıl ele alındığını anlamak için önemli bir örnektir. Kadı, delilleri, tanık ifadelerini ve yemin uygulamasını dikkate alarak Kenan'ın Atanaş'a ait olduğunu tespit etmiş ve Kenan'ın iadesine karar vermiştir. Bu karar, şer'î hukukun kölelik düzeninde mülkiyet haklarını koruma konusundaki hassasiyetini yansıtmaktadır. Ayrıca, zimmîlerin şer'î mahkemelerde mülklerini savunma haklarının Osmanlı hukukundaki önemini ortaya koymaktadır.

³⁵⁴ GŞS, No:90, 193 [25b-1], s.176.

5. GALATA VE İSTANBUL'DA KÖLELİĞİN SOSYAL VE EKONOMİK YANSIMALARI

İstanbul Osmanlı Devleti'nin XV. yüzyıldan başlayıp devletin son günlerine kadar başkentlik yapan, kozmopolit bir şehirdir. Devlet idaresinin yönetildiği ve en büyük ve gelişmiş şehri olmasından dolayı kaza idaresine “*İstanbul ve bilad-ı selase*” adı verilmiştir.³⁵⁵ XVI. yüzyılda hareketli bir nüfus artış hızı söz konusudur. O dönem nüfusun 800.000 insana ulaştığı söylenmektedir. XVII. yüzyıla gelindiği vakit nüfusa ait resmi bir belgenin olmayışından kaynaklı olarak resmi olmasa da seyyahlardan elde edilen bilgilerden yola çıkarak nüfusunun 1 milyona yaklaştığı söylenebilir. Nüfus artış hızıyla doğru orantılı şekilde ilerleyen ise kölelerdir. Nüfus sayısı artıkça İstanbul'da köle sayısında artış göstermiştir.³⁵⁶

İstanbul'un sosyal yaşamında köleler varlığını bir şekilde hep sürdürmüştür. Köle ve cariyeler yalnızca sarayda bulunmuyor aynı zamanda imkân ve koşulu yeterli olan herkes köle sahibi olabiliyordu. Bu konuda İstanbul diğer şehirlerden çok daha öndeydi. Azat edilen köleler sosyal yaşam içerisinde yerlerini alıyor ve hayatlarını sürdürmeye özgür insan olarak devam ediyorlardı.

İstanbul'da ve diğer şehirlerde kölelerin iş gücü alanları genellikle, Tersanelerde kürekçilik, tarım alanında ortakçı kul olmak, maden sahasında çalışmak, kamusal alanlardaki inşaat faaliyetlerinde çalışmak ve dokumacı köleler şeklinde iş alanlarında istihdam edilmişlerdir. Bu iş kollarının yanı sıra daha olumlu koşullarda çalışanlarda vardı. Saray görevlileri. Osmanlı sarayında köle olanlar daha rahat koşullarda çalışma imkânı bulmuşlardır.³⁵⁷ Osmanlı da köleler kendi haklarını savunma ve koruma konusunda da faaliyette bulunabiliyorlardı. Bunun için Osmanlı mahkemelerine başvuruda bulunup haklarını talep edebiliyorlardı. Söylemlerinin şahitleri olduğu sürece kadı huzurunda verdikleri ifadelerin doğruluğu ve haklılığı tasdik edilirse, açtıkları dava konusu ne ise kazanabiliyorlardı. Bu durum Osmanlı Devleti'nin kanun önünde herkese eşit davrandığının bir göstergesidir.

³⁵⁵ İpşirli, M. (2001). “İstanbul Kadılığı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 23, s.305-307.

³⁵⁶ Mantran, a.g.e., 1990, s. 46.

³⁵⁷ Nalçacı, N.N. (2015).“Osmanlı İstanbul’unda Köleler” C.4, ed. Coşkun Yılmaz, *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi (Kültür A.Ş.) Yayınları, İstanbul, s.89.

5.1. Galata'da Sosyal ve Ekonomik Hayat

Osmanlı Devleti, farklı etnik kökenlerden ve dinlerden gelen toplulukları bir arada barındıran bir devlettir. Bu topluluklar, dini inançlarına göre Gayrimüslim ve Müslüman olarak sınıflandırılmıştır. Müslüman halk, hukuki açıdan eşit statüde kabul edilirken, Gayrimüslimlere karşı da hoşgörülü bir yaklaşım benimsemiştir.³⁵⁸ Galata, Bizans'tan itibaren kozmopolit yapısıyla dikkat çeken bir yerleşim bölgesiydi. Ticaret için stratejik bir limana sahip olması, burayı Ceneviz ve Venedik gibi önemli ticaret kolonilerinin merkezi haline getirdi. İşlek liman ve tersane, farklı coğrafyalardan iş gücünü buraya çekerek nüfus çeşitliliğini artırdı.³⁵⁹ İstanbul'un fethinden sonra da bu konumunu koruyarak ticari faaliyetlerini artırmıştır. Fetihten sonra yaşanan ekonomik hareketlilik, bölgedeki ticareti canlandırmış ve yeni ticari alanların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.³⁶⁰

5.2. Sicil Kayıtlarındaki Kölelerin İsimleri: Abdullah ile Anılmak

Bir bireyin adlığı isim, kişinin içinde bulunduğu toplumda kimliğinin belirlenmesinde bize yol gösteren bir başlangıç etkenidir. Konulan isimler, o toplumun tarihsel gelişimi, coğrafyasından ne derece etkilendiğini gösterebilir. Konulan isimler genellikle çevreden, toplumdan tarihten etkilenilerek seçilip koyulur. Çocuklarına verdikleri isimlerle anne ve babalar gelecek kuşak nesillerine anlatmak istediklerini, beklentilerini de bir nevi söylemiş olurlar. Bazı isimler kişinin hangi sosyal sınıfa ait olduğuna dair bize ipucu verebilir. Yani isim seçimi bireyin toplum içindeki etkileşiminde bir ölçüde etken olduğunu söyleyebiliriz.

İncelediğimiz sicil kayıtlarında, kölelere verilen isimlerin çoğunlukla İslâm inancını benimsediklerini gösterdiği anlaşılmaktadır. Müslüman devletlerde, bireylerin İslâm inancını benimsemesi konusunda herhangi bir zorlama söz konusu değildir.³⁶¹ İncelenen belgelerde çoğunluğu Müslüman olan toplum içinde yaşayan, buna rağmen inancını koruyan kölelerde mevcuttur. Ancak incelediğimiz kayıtlardan da anlaşıyor ki inancını koruyan kölelerin hepsi, sahibi zımmî olan kölelerdir. Zımmîler, sahip

³⁵⁸ Küçük, C. (1985) "Osmanlılarda Millet Sistemi ve Tanzimat", *Tanzimattan Cumhuriyete Türk Ansiklopedisi*, C. 4, İletişim Yayınları, İstanbul, s.1007.

³⁵⁹ Mantran, a.g.e.,1990, s.26.

³⁶⁰ İnalçık, H. (2019). "Ottoman Galata1453-1553", *İstanbul Tarihi Araştırmaları, Fetihten Sonra İstanbul'un Yeniden İnşası Bilaâd-i Selâse: Galata, Eyüp, Üsküdar*, ed. Tayfun Ulaş, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, s.293.

³⁶¹ Sak, a.g.t., 1992, s.82.

oldukları köle ve cariyelerin dinlerini korumaya müsaade etmiş diyebiliriz. Örneğin Rogate v. Yako sahip olduğu cariyesinin adı Dora'dır.³⁶² Dora adı sık rastladığımız bir cariyeye ismi değildir. Genellikle incelediğimiz kayıtlardan, etnik kökeni farklı olan cariyelerin isimleri Yasemin³⁶³, Belkis³⁶⁴, Gülistan³⁶⁵ gibi isimler tercih edilmiştir. Osmanlı'da soyadı kullanımı yoktur. Bunun yerine bir kişiyi ayırt edebilmek adına ona ait aileden bir isim (baba ya da dede) doğum yeri ya da doğduğu zaman meslekleri gibi daha farklı yöntemlerle kişinin bilgileri kaydedilmiş ve toplum içerisinde o şekilde tanınmışlardır.³⁶⁶ Bir köle Müslüman olduktan sonra isim değişikliği olması yaygın bir adettir. Bu sebeple Müslümanlığı seçmiş bir köle verilen isim yanında, baba adıyla anılacak isminde, Müslüman bir isimle anılması tercih edilmiştir. Kölelere baba ismi olarak Allah'ın kulu anlamına gelen “*Abdullah*” ismi verilmiştir. İnceldiğimiz sicil kayıtlarında neredeyse çoğu kölenin baba adı olarak Abdullah'ı kullandıklarını görmekte ve tespit etmekteyiz. Ancak Abdullah adı özgür kimseler tarafından da kullanılmaktaydı. Ortaya bir karşılık çıkmaması için köle olan kimselere ek olarak “*bin Abdullah*” denilmiştir.³⁶⁷ Özgür kimselerin kullandıkları şekil ise “*...b. Abdullahü'l-hür*” ya da “*...b. Abdullahü'l-mühtedi*” eklemeler yapılmaktadır.³⁶⁸

Bir önceki paragrafta söylediğimiz gibi İslâmiyet kölelerin isminin yanına b. ya da bt. Abdullah getirir. Galata sicilinde, baktığımız zaman aralığındaki beş belgede en fazla karşımıza çıkan isimler erkek kölelerde Yusuf³⁶⁹, Rıdvan³⁷⁰, Dilaver³⁷¹, Kenan³⁷², Hasan³⁷³, Şahin³⁷⁴; cariyelerde ise, Yasemin, Mülayim³⁷⁵,

³⁶² GŞS, No: 90, 188 [24b-2], s.172.

³⁶³ GŞS, No: 65, 236 [69a-1], s.275, GŞS, No: 65, 284 [81a-2], s.331, GŞS, No: 114, 391 [94a-2], s.575.

³⁶⁴ GŞS, No: 90, 152 [20a-1], s.149, GŞS, No: 114, 586 [135a-3], s.791, GŞS, No: 114, 603 [138a-1], s.809.

³⁶⁵ GŞS, No: 65, 235 [68b-3], s.274, GŞS, No: 65, 308 [87a-1],353, GŞS, No: 90, 88 [12b-3], s.107, GŞS, No: GŞS No: 90, 514 [77b-1], s.387, GŞS, No: 114, 54 [12a-2], s.125.

³⁶⁶ Dokuyan, S. (2016). “Soyadı Kanunu ve Kanunun Uygulanma Süreci”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 31 (1) s.132.

³⁶⁷ Sahillioğlu, a.g.m., 1980, s.84-85.

³⁶⁸ Sak, a.g.t., 1992, s.85.

³⁶⁹ GŞS, No: 65, 35 [12a-1], s.68, GŞS, No: 65, 131 [39a-2], s.167, GŞS, No: 65, 157 [45a-1],s.187, GŞS, No:90, 334 [46a-3], s.271, GŞS, No: 90, 369 [53b-3], s.297, GŞS, No:90, 540 [81a-3], s.403.

³⁷⁰ GŞS, No:65, 155 [44b-1], s.185, GŞS, No:65, 162 [46a-2], s.190, GŞS, No:65, 196 [57b-1], s.230, GŞS, No:90, 539 [81a-2], s.403.

³⁷¹ GŞS, No:65, 164 [47a-1], s.194, GŞS, No:90, 164 [47a-1], s.194.

³⁷² GŞS, No:65, 161 [46a-1], s.190, GŞS, No:90, 136 [18a-2], s.139, GŞS, No:90, 193 [25b-1], s.176.

³⁷³ GŞS, No:65, 150 [43a-2], s.182.

³⁷⁴ GŞS, No:90, 310 [42b-3], s.256.

³⁷⁵ GŞS, No:65, 128 [38b-1], s.165, GŞS, No:65, 296 [83b-3], s.342.

Gülistan, Belkıs, Demirhan³⁷⁶ şeklinde isimler tespit edilmiştir. İnceldiğimiz kayıtlardan inancını değiştirmeden kalan kişi adı bulunmamıştır. Kayıtlarda isminin zimmî olup da baba ismine Abdullah olan bir kayıt mevcuttur bu kayıtta isim; İvaz b. Abdullah³⁷⁷ şeklinde geçmektedir. Baktığımız bir dava da muhtemelen dinini değiştirmeyen bir köleden de kendi ismi olan Mihayil v. Nikola³⁷⁸ adını kullandığını görmekteyiz.

5.3. Köle ve Sahibi Arasındaki Bağ: Velâ Bağ

İslâm hukukunun getirdiği kurallar neticesinde, bir köle azat edildiği halde, daha önce efendisi olan kişi ile ilişki bağları sürmeye devam eder. Bunun sebebine Velâ denilmektedir. Velâ sayesinde, köle ve eski sahibi arasında miras ilişkisi de belirlenmiş olur.³⁷⁹ Ve bu bağ ilişkisi ne olursa olsun kesilemez. Bu sebeple azat olsa bile mirastan pay alma hakkına sahip olur.³⁸⁰ “*Asabe-i sebebiyye*” olarak da adlandırılan bu bağ nedeniyle, efendi azat ettiği kölesinin mirasçısı olma hakkını elde ederdi. Bu durum, azatlı kölenin, onu özgürleştiren efendisinin adıyla tanınmasına yol açardı.³⁸¹ Kölenin özgürlüğüne kavuşup yeni bir hayata adım atması, karşılığında efendisinin onun mirasçıları arasında yer alması sebebiyle bu tür velâyet ilişkisine “*velâü’n ni’me*” denirdi. Azat edilen kölenin eski sahibine “*mevle’l at’aka*” veya “*mevle’l atık*” unvanı verilirdi. Efendinin köle üzerindeki velâyet hakkı ne satılabilir, ne devredilebilir, ne de bağışlanabilirdi. Ayrıca bu hak iptal edilmesi mümkün olmayan bir niteliğe sahiptir.³⁸²

Mustafa b. Abdullah, aslen Rus olan ve uzun boylu olarak tanımlanan bir kişi, Galata Mahkemesi’ne başvurmuştur. Başvurusunda, kısa bir süre önce vefat eden Hasan Kapudan b. Hüseyin’in kölesi olduğunu, ancak Hasan Kapudan’ın hayattayken kendisini tedbir yoluyla azat ettiğini ve bu durumu huzurda ikrar ederek tanıkları şahit tuttuğunu ifade etmiştir. Tedbir yoluyla azat işlemi, efendinin, kölesini ölümünden sonra serbest bırakacağını taahhüt ettiği bir yöntemdir. Bu tür bir azat işleminde, efendinin ölümüyle birlikte köle hukuken özgür olur. Mustafa, Hasan

³⁷⁶ GŞS, No:114, 397 [59a-2], s.316.

³⁷⁷ GŞS, No:114, 516 [120b-1], s.711.

³⁷⁸ GŞS, No: 65, 178 [51b-2], s.208.

³⁷⁹ Özen, Ş. (2013). “Velâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 43, s.12.

³⁸⁰ Erdönmez, C. (2014). “Tanzimat Devri’nde Kıbrıs’ta Azat Edilmiş Kölelerin Hukukî ve Sosyo-Ekonomik Durumları (1839-1876)”, *Belleten*, 78 (282), s.712-713.

³⁸¹ Sahillioğlu, a.g.m., 1980, s.83.

³⁸² Özen, a.g.m., 2013, s.12-13.

Kapudan'ın vefatıyla birlikte azat edildiğini ve artık hür bir birey olduğunu dile getirmiştir. Ancak, müteveffanın terekesinden sorumlu olan Mehmed Ağa b. Ali, Mustafa'nın hâlâ köle statüsünde olduğunu iddia ederek, Mustafa'nın özgürlüğünü tanımayı reddetmiştir. Bu durum, Mustafa'nın mahkemeye başvurmasına neden olmuştur. Mahkeme, Mustafa'nın azat edildiğini kanıtlamak için tanıklar talep etmiştir. Dört kişi Ramazan Çelebi b. el-Hâc Abdullah, el-Hâc Hasan b. Zülfikar, Mehmed Çelebi b. İbrahim ve Osman b. Hasan mahkemede tanıklık yapmıştır. Tanıklar, merhum Hasan Kapudan'ın yaklaşık bir buçuk yıl önce Mustafa'yı tedbir yoluyla azat ettiğini, bu işlemi huzurlarında gerçekleştirdiğini ve kendilerini şahit tuttuğunu doğrulamışlardır. Ayrıca, terekesinin üçte birinin Mustafa'nın özgürlüğüne uygun bir şekilde düzenlendiğini ifade etmişlerdir. Tanıklıkların şer'î usullere uygun kabul edilmesinin ardından mahkeme, Mustafa'nın tam anlamıyla hür bir kişi olduğuna hükmetmiş ve bu karar resmi olarak kayda geçirilmiştir. Metindeki durum ve velâ bağı şu şekildedir; Metinde, Mustafa'nın tedbir yoluyla azat edildiği belirtilmiştir. Bu, Mustafa ile merhum efendisi Hasan Kapudan arasında velâ bağı kurulduğunu gösterir. Eğer Mustafa, miras bırakabilecek duruma gelirse ve yasal varisleri yoksa eski efendisi Hasan Kapudan (veya onun varisleri) bu mirastan faydalanabilir. Ayrıca, velâ bağı sosyal bir ilişki olarak da anlam taşır; azatlı köle genellikle eski efendisinin adıyla anılmaya devam eder. Bu, toplumda onların kökeninin anlaşılmasını sağlar.³⁸³

Mülâyim bt. Abdullah, Rus asıllı ve orta boylu bir cârîye olarak, Âişe bt. Abdullah'ın mülküydü. Âişe bt. Abdullah, ölmeden önce Mülâyim'i tedbir yoluyla azat etmiş ve tanıklar huzurunda bu işlemi gerçekleştirmiştir. Âişe'nin vefatı üzerine tereke beytûlmâle intikal etmiş, ancak Mülâyim özgür olduğunu iddia ederek mahkemeye başvurmuştur. Mahkemede tanıklar, Âişe'nin Mülâyim'i ölümünden önce azat ettiğini, tedbir şartlarının yerine geldiğini ve Mülâyim'in artık özgür bir kadın olduğunu doğrulamışlardır. Mahkeme, bu ifadeler doğrultusunda Mülâyim'in azatlı olduğunu tescil etmiş ve köle statüsü iddialarını reddetmiştir. Velâ bağının değerlendirilmesi ise tedbir yoluyla azat edilen köleler, eski efendileriyle velâ bağı kurarlar. Bu bağ, efendinin manevi hısımlığı gibi işler ve azatlı kölenin başka mirasçısı bulunmadığında eski efendi veya onun mirasçıları kölenin varlıklarına

³⁸³ GŞS, No:114, 543 [126b-1], s.743.

mirasçı olabilir. Mülâyim, tedbir yoluyla azat edildiği için Âişebt. Abdullah ile velâ bağı kurmuş olur. Mülâyim'in azat edilmesi ve buna bağlı olarak vela bağının varlığı mahkemece kabul edilmiştir. Velâ bağı, Mülâyim'in özgür bir birey olduğu gerçeğini güçlendirmiş ve miras hukuksunda beytûmalın hak iddiasını sınırlandırmıştır. Böylece, Osmanlı toplumunda velâ bağının hem azat edilen bireyleri koruma hem de toplumsal düzeni muhafaza etme işlevi bir kez daha ortaya konmuştur.³⁸⁴

5.4.Dış Görünüş ve Kölelik Algısı

İncelemiş olduğumuz tüm kayıtlı belgelerde köle ve cariyelerin dış görünüşünden bahsedilmektedir. Bunu yapmalarında ki sebep muhtemelen Osmanlı'da kölelerin umuma açık alanlarda çok fazla yer edinmediğinden köleyi bu şekilde tarif etme ihtiyacı doğmaktadır. Paul Ricault, Osmanlı da gördüğü kölelerden yola çıkarak şu yorumu yapmaktadır; Köle olarak satın alınan kişinin iyi bir yapıya, güzelliğe ve kusura sahip olmaması gerektiğini bunun sebebinin ise Türklerin ruh kötülüğünün, iyi bir bedende bulunmaması gerektiğine olan bir inancı olduğunu düşünmektedir. Bu sonuca varmasının sebebi ise padişah sarayında, önemli statü sahibi kişilerin ev ya konaklarındaki kölelerin hepsinin iyi bir vücuda sahip olduğunu, akıllı ve alçak gönüllü kişilerden oluştuğunu sahiplerinin yanında saygılı olduklarından bahseder.³⁸⁵ Görünüş ile ilgili kayıtlarda geçen bazı örnekler şunlardır; mahalle-i Yolcuoğlu sakinlerinden el-HâcReceb b. Ahmed kölesi olan, *orta boylu gök elâ gözlü kulakları delik* Cafer b. Abdullah'ı azat etmesi³⁸⁶, bazı kayıtlarda ise kölenin herhangi bir yerinde yara izi vs. varsa mahkeme kaydında özellikle yazılmaktadır. Bu duruma örnek olarak, Mustafa Ağa isimli köle sahibi hayattayken kölesi Üftade bt. Abdullah'ı azat eder. Mahkeme kaydında Üftade'nin dış görünüşündeki yara izini şu şekilde tasvir eder, “*orta boylu açık kaşlı sarı elâ gözlü yüzünde eser-i cerhi olan*”³⁸⁷ gibi örnekler mevcuttur. İncelediğimiz kayıtlarda verilen dış görünüş özellikleri ile kölelerin milliyetleri hep aynı şekilde ifade edilmiştir.

Fiziksel özellikler genellikle milliyetleri ile doğru orantılıdır. Gürcü asıllılar genelde “kara gözlü, karakaşlı” olarak tarif edilirken, Rûsiyyetü'l-asl (Rus asıl) olanlar,

³⁸⁴ GŞS, No:114, 562 [130a-1], s.766.

³⁸⁵ Ricaut, *a.g.e.*, 2012, s.40.

³⁸⁶ GŞS, No:65, 115 [35a-2], s.152.

³⁸⁷ GŞS, No:90, 102 [15a-1], s.116.

“sarışın ve renkli gözlü” olarak, Eflakiyyü'l-asl (Eflak asıl) olanlar, “uzun/orta boylu açık kaşlı, elâ gözlü” olarak, betimlenmişlerdir.

Cariyelerin İsimleri	Cariyelerin Dış Görünüşleri
Belkıs bt. Abdullah	Orta boylu, gök gözlü
Kâmile bt. Abdullah	Orta boylu, gök gözlü, sol yanağında eser-i cerh bulunan
Nâzenin bt. Abdullah nâm hâtun	Orta boylu, açık kaşlı, elâ gözlü
Mülâyim bt. Abdullah	Orta boylu, gözleri mutavvele
İhsan bt. Abdullah	Açık kaşlı, elâ gözlü, orta boylu, beyaz tenli
Gülistan bt. Abdullah	Orta boylu, gök gözlü, sol ayağı parmak uçlarında eser-i berd bulunan
Şahbaz bt. Abdullah'dan	Orta boylu, açık kaşlı, kara gözlü
Gülistan bt. Abdullah	Uzun boylu, açık kaşlı ve sağ eser-i cerâhati elinde olan
Yasemin bt. Abdullah	Uzun boylu, açık kaşlı, elâ gözlü
Yasemin bt. Abdullah	Uzun boylu, açık kaşlı, elâ gözlü
Revânîbt. Abdullah	Uzun boylu, sarışın, koyun elâ gözlü, siyah kaşlı
Şâkirebt. Abdullah	Orta boylu, açık kaşlı, gök elâ gözlü
Lâlegülbt. Abdullah	Çatık kaşlı, gök gözlü, orta boylu
--	Orta boylu, açık kaşlı, sarı elâ gözlü
Üftâdebt. Abdullah	Orta boylu, açık kaşlı, sarı elâ gözlü, yüzünde eser-i cerhi olan
Âfitâb bt. Abdullah	Orta boylu, açık kaşlı, elâ gözlü,
Üftâdebt. Abdullah	Orta boylu, çatık kaşlı, kara elâ gözlü
Belkıs bt. Abdullah	Uzun boylu, açık kaşlı, sarı elâ gözlü
Dora bt. Yuvan	Orta boylu, açık kaşlı, gök elâ gözlü
Nev'îbt. Abdullah	-
Ferah bt. Abdullah	-
Mazeleskobt. ()	Orta boylu, açık kaşlı, gök elâ gözlü
Cenânebt. Abdullah	Çatık kaşlı, kara gözlü, orta boylu
Âişebt. Abdullah	Açık kaşlı, elâ gözlü, uzun boylu
Timurhan bt. Abdullah	Orta boylu, açık kaşlı, gök elâ gözlü
İsteckabt. Yuvan	Orta boylu, açık kaşlı, gök elâ gözlü
Anaştabt. Yuvan cariyeye	Orta boylu, açık kaşlı, sarı elâ gözlü sol gözünün altında eser-i cerâhati olan
Dilâver bt. Abdullah	Uzun boylu, gök elâ gözlü
Canfeda bt. Abdullah	Uzun boylu, açık kaşlı, gök elâ gözlü
Gülistan bt. Abdullah	Açık kaşlı, gök elâ, gözlü, uzun boylu
Zamânebt. Abdullah	Uzun boylu, kara gözlü, kara yağız
Gonca bt. Abdullah	Orta boylu, gök gözlü
Gülistan bt. Abdullah	Uzun boylu, gök gözlü
Dâyebt. Abdullah	Orta boylu, açık kaşlı
Şâkirebt. Abdullah	Orta boylu, açık kaşlı
Mihricanbt. Abdullah	Orta boylu, çatık kaşlı, kara gözlü

Şehnaz bt. Abdullah	Orta boylu, elâ gözlü,
Havva bt. Abdullah	Uzun boylu, sarışın,
Şâkirebt. Abdullah	Uzun boylu, sarışın
Mülâyim bt. Abdullah	Orta boylu, açık kaşlı
Handan bt. Abdullah	Orta boylu, açık kaşlı, gök elâ gözlü,
Belkıs bt. Abdullah	Orta boylu, gök elâ gözlü,
Belkıs bt. Abdullah	Orta boylu, açık kaşlı, gök elâ gözlü
Hadicebt. Abdullah	Orta boylu, açık kaşlı, gök elâ gözlü
Afife bt. Abdullah	Orta boylu, açık kaşlı, elâ gözlü
Kâtibe	Uzun boylu, açık kaşlı
Melayimbt. Abdullah	Orta boylu, gök gözlü
Gülistan bt. Abdullah	Orta boylu, açık kaşlı, kara gözlü, düz burunlu
Yasemin bt. Abdullah	Orta boylu, açık kaşlı, sağ gözü üzerinde eser-i cerahâti bulunuyor
Belkıs bt. Abdullah	Orta boylu, açık kaşlı, elâ gözlü
Fâtıma bt. Abdullah	Uzun boylu, elâ gözlü, açık kaşlı
Payidâr	Gök gözlü, açık kaşlı
Küşâdebt. Abdullah	-
Fethi bt. Abdullah	Açık kaşlı, elâ gözlü, sol elinin baş parmağında eser-i cerhi bulunuyor
Yasemin bt. Abdullah	Orta boylu, sarışın, sağ gözü kör

Tablo 5.1. Cariyelerin İsimleri ve Dış Görünüşleri

Kölelerin İsimleri	Kölelerin Dış Görünüşleri
Yusuf b. Abdullah	Uzun boylu açık kaşlı sarı elâ gözlü
Yusuf b. Abdullah	Uzun boylu açık kaşlı sarı elâ gözlü
Yusuf b. Abdullah	Açık kaşlı, elâ gözlü, orta boylu, omuzunda eser-i cerh bulunan
Kenan b. Abdullah	Orta boylu, elâ gözlü, sağ kaşı üzerinde eser-i cerh bulunan
Dilâver b. Abdullah	Orta boylu, açık kaşlı, elâ gözlü, sağ omuzunda eser-i cerh bulunan
Yusuf b. Abdullah	Açık kaşlı, elâ gözlü, hıntıyyü'l-levn orta boylu
Murad b. Abdullah	Orta boylu, çatık kaşlı, elâ gözlü, kara sakallı
Hasan b. Abdullah	Orta boylu, açık kaşlı, sol kaşının üzerinde eser-i cerâhati olan
Rıdvan b. Abdullah	Uzun boylu, gök gözlü
Ali b. Abdullah	Orta boylu, gök elâ gözlü
Kenan b. Abdullah	Orta boylu, açık kaşlı, gök ala gözlü kertlez
Mihayil v. Nikola	Orta boylu, açık kır yağız
Rıdvan b. Abdullah	Orta boylu, açık kaşlı, koyun ala gözlü
Yusuf b. Abdullah	Orta boylu, çatık kaşlı, kara gözlü, sağ omuzunda eser-i cerâhati olan
Dilâver b. Abdullah	Uzun boylu, açık kaşlı, gök gözlü, sarışın

	sağ gözünde eser-i cerh bulunan
Kaytas b. Abdullah	Orta boylu, açık kaşlı gök gözlü sarışın
Hasan b. Abdullah	Uzun boylu, yassı burunlu
Zülfikâr b. Abdullah	Orta boylu, siyah kaşlı sarı yüzlü
Keyvan b. Abdullah	Orta boylu, sarı yüzlü, başında eser-i cerâhat olan
İstefani v. Yuvan	Orta boylu, açık kaşlı, gök gözlü
Kenan b. Abdullah	Orta boylu, açık kaşlı, koyun elâ gözlü
Pero v. Andon	Orta boylu, açık kaşlı, sarı elâ gözlü
Saman v. Yuvan	Orta boylu, açık kaşlı, gök elâ gözlü
Karlo v. Malinor	Orta boylu, koyun elâ, gözlü çatık kaşlı
Yuvan v. Grodi	Uzun boylu, açık kaşlı, sarı elâ gözlü
Lof v. Zafire	Uzun boylu, açık kaşlı, gök elâ gözlü
Simon v. Parbo	Orta boylu, açık kaşlı, gök elâ gözlü
el-Hâc Kenan Bey b. Abdullah	Açık kaşlı, elâ gözlü, orta boylu
Dilâver b. Abdullah	Uzun boylu, açık kaşlı elâ gözlü
Palo	-
Poldi	-
Yuvan	-
Petro	-
Şahin b. Abdullah	Uzun boylu, açık kaşlı, gök elâ gözlü
Yusuf b. Abdullah	Orta boylu, açık kaşlı, gök elâ gözlü
Yusuf b. Abdullah	Uzun boylu, çatık kaşlı, sarı elâ gözlü
Hasan b. Abdullah	Açık kaşlı, gök gözlü, uzun boylu
Semen v. Kader	Açık kaşlı, gök elâ gözlü, uzun boylu
Yuvan	Açık kaşlı, gök gözlü, orta boylu
Rıdvan b. Abdullah	Orta boylu, gök elâ gözlü
Yusuf b. Abdullah	Açık kaşlı gök elâ gözlü
Rıdvan b. Abdullah	Orta boylu, gök gözlü
Mehmed b. Abdullah	Orta boylu, açık kaşlı, kara gözlü, yüzünde eser-i cerh bulunan
Hüseyin b. Abdülvahhab	Orta boylu, açık kaşlı, gök gözlü
Hasan b. Abdullah	Orta boylu, açık kaşlı elâ gözlü,
İbrahim b. Abdullah	Orta boylu, açık kaşlı, elâ gözlü
Hüseyin b. Abdullah	Orta boylu, gök gözlü, sarışın
Barlı v. ()	Uzun boylu, açık kaşlı, sarışın
Yuvan v. ()	Orta boylu, açık kaşlı, şehlâ,
Hasan b. Abdullah	Orta boylu, açık kaşlı, sarı, elâ gözlü
Yusuf b. Abdullah	Orta boylu, açık kaşlı
İvaz b. Abdullah	Orta boylu, açık kaşlı
Ali b. Abdullah	Orta boylu, sarı bıyıklı, açık kaşlı,
Mustafa b. Abdullah	Uzun boylu, sarışın
Şahin b. Abdullah	Orta boylu, sarı bıyıklı, gök elâ gözlü,
Şahin b. Abdullah	Orta boylu, açık kaşlı, elâ gözlü
Mustafa b. Abdullah	Uzun boylu, açık kaşlı, elâ gözlü,
Avz b. Abdullah	Uzun boylu, açık kaşlı, sarı ala gözlü
Şahin b. Abdullah	Uzun boylu, açık kaşlı, sarışın, elâ gözlü
Abdurrahim b. Abdullah	Orta boylu, açık kaşlı, gök gözlü, sarı

	kaşlı
Mustafa b. Abdullah	Orta boylu, açık kaşlı, kara gözlü
Yusuf b. Abdullah	Orta boylu, çatık kaşlı, kara ela gözlü
Hasan b. Abdullah	Orta boylu, çatık kaşlı, kara gözlü
Siyavüş b. Abdullah	-
Vardiyanlardan Ali	Uzun boylu, yanağı yaralı
Ali b. Abdullah	Orta boylu, sarı sakallı
Mehmed b. Abdullah	Uzun boylu, yanağı yaralı, sarı sakallı
Hasan b. Abdullah	Orta boylu
Ahmet b. Abdullah	Orta boylu, sarı sakallı
Dilaver b. Abdullah	Uzun boylu, sarışın, ela gözlü, açık kaşlı
Cafer b. Abdullah	Orta boylu, gök elâ gözlü, kulakları delik
Yusuf b. Abdullah	Orta boylu, kara gözlü, sağ elinde eser-i cerhâti ve başında yara alâmeti bulunur
Rıdvan b. Abdullah	Orta boylu, Açık kaşlı, sol gözü min'adim
Dilâver b. Abdullah	Uzun boylu, siyah gözlü, açık kaşlı
Siyavuş b. Abdullah	Açık kaşlı, elâ gözlü, orta boylu
Yani v. Nikola	Uzun boylu, elâ gözlü, açık kaşlı
Yuvan b. Abdullah	Orta boylu, açık kaşlı, sarı elâ gözlü
Mustafa b. Abdullah	Uzun boylu, kara gözlü, açık kaşlı
Rıdvan b. Abdullah	Orta boylu, gök gözlü

Tablo 5.2. Kölelerin İsimleri ve Dış Görünüşleri

İncelediğimiz Şer'iyye sicillerindeki kayıtlarından yola çıkarak genel anlamda Galata kayıtlarında erkek köle kullanımının, kadın cariyelere oranla daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. Bunun sebebinin erkek kölelerin daha uygun fiyatlı oluşundan kaynaklı olabileceğidir. Erkekler kadınlara göre fiziksel işlerde daha çok tercih ediliyordu. Bu sebeple herhangi bir iş kolunda çalışan efendi, kendi işinde özgür bir insana ödeyeceği parayı, kölesi sayesinde daha uygun hale getirebilir. Aynı şekilde köle sahipliği konusunda da erkek sahipler, kadın sahiplere oranla daha fazladır. Aşağıda verdiğimiz tabloda erkek ve kadın kölelerin bulunduğu kayıtların numaraları belirtilmiştir.

Azat Edilen Köle	Toplam
Cariye	47
Gulam	70

Tablo 5.3. XVII. yüzyıl Galata Sicil Kayıtlarında Tespit Edilen Kölelerin Cinsiyetleri

Azat Eden Sahip	Toplam
Kadın	18
Erkek	99

Tablo 5.4. XVII. yüzyıl Galata Sicil Kayıtlarında Tespit Edilen Köle Sahiplerinin Cinsiyetleri

5.5. Köle Sahipleri ve Sahip Oldukları Unvanlar

XVII. yüzyıl da Osmanlı'da ekonomik gücü yerinde olan herkes köle ya da cariyeye sahibi olma hakkına sahiptir. Bu konudaki sınırlama sadece Müslüman olan birini köle olarak alınamamasıdır. Osmanlıda bir köleye sahip olabilmek için özellikle de bir kişinin yüksek sınıf mevkisin de olmasına gerek yoktur. Herhangi bir unvanı ya da lakabı olmayan kişilerinde kölesi ya da cariyesi olabilir.³⁸⁸ İncelediğimiz Sicil kaydında El- Hac, Ağa, Çelebi, Bey, Beşe, Reis, Kaptan gibi unvanlı kimseler çoğunluktadır. Bu durum sicil kayıtlarında mevcuttur. Sicillerde adı geçen köle sahiplerine örnek şunlardır: es-Seyyid Ali Çelebi,³⁸⁹ Müderris Ataullah Efendi,³⁹⁰ Midilli sancağı beyi Mustafa Bey,³⁹¹ Galata Kadısı Yahya Efendi b. Abdülaziz,³⁹² vb. gibi çeşitli unvanlı kişiler vardır. El-HâcReceb b. Ahmed, Mustafa Çelebi, Rıdvan Beşe b. Cafer, Ali b. Nasreddin, Süleyman b. Ali,³⁹³ vb. gibi herhangi bir statü sahibi olmayan kişilerde bulunmaktadır. Herhangi bir kişinin maddi gücü el verdiğince, bedelini ödediği bir köleye sahip olabileceği anlamına gelmektedir. Erkeklerin yanı sıra kadın efendilerinde kölelere ve cariyelere sahip oldukları incelendiğimiz sicil belgelerinde görülmektedir. Kadın köle sahiplerinin isimlerinin yanında kendi babalarının adlarını da kullanmışlardır. Bunlar arasında Ümmühân bt. Ahmed, İsmihan Hatun, Havva Hatun, Fâtıma bt. Ahmed,³⁹⁴ gibi kadın köle ve cariyeye sahipleri bulunmaktadır

Gayrimüslimlerin köle ticareti yapması ve bir köleye sahip olması Osmanlı Devleti tarafından bir dönem yasaklanmıştır. Fakat ilerleyen zamanlarda ve bizim de incelediğimiz belgelerden anlaşılacağı üzere bu durum zamanla daha esnek hale gelmiş olduğu görülmektedir. Gayrimüslimlerinde, Müslümanlar gibi köleye sahip oldukları, hatta onları azat ettikleri sicil kayıtlarında mevcuttur. Sicil kayıtlarında geçen bazı gayrimüslim kimselerin isimleri şu şekilde geçmektedir; Rogate v. Yako,

³⁸⁸ Sak, a.g.t.,1992, s.74.

³⁸⁹ GŞS, No:65, 196 [57b-1], s.230.

³⁹⁰ GŞS, No: 90, 159 [21a-1], s.154.

³⁹¹ GŞS, No: 90, 172 [22b-1], s.162.

³⁹² GŞS, No: 90, 279 [38a-3], s.235.

³⁹³ GŞS, No:65, 115 [35a-2], s.152, GŞS, No:65, 215 [64a-1,], s.256, GŞS, No:65, 235 [68b-3], s.274, GŞS, No: 90, 334 [46a-3], s.271, GŞS, No: 90, 310 [42b-3], s.256.

³⁹⁴ GŞS, No:65, 35 [12a-1], s.68, GŞS, No:65, 67 [20b-2], s.99, GŞS, No:65, 169 [48b-2], s.199, GŞS, No:65, 128 [38b-1], s.165.

Manolaki v. Dimitri, Baruh v. Zaharya,³⁹⁵ gibi gayrimüslimlerinde köle sahibi olduğunu böylece görmüş oluyoruz.

Köle ve cariyeye sahibi olan kişilerin kullandıkları unvan ve lakaplardan, bu kişilerin hem sosyal statülerini hem de ekonomik güçleri hakkında bilgi sahibi olmak adına unvan ve lakaplarını gösteren bir tablo hazırlanmıştır. (Tablo: 7) Ortaya çıkan tabloda da görüleceği üzere El- Hac, Ağa, Çelebi, Kapudan, Beşe, lakabına sahip unvanlı kimseler çoktur. Bunun yanı sıra herhangi bir lakabı ya da kendine ait bir sıfatı bulunmayan kimselerde incelediğimiz kayıtlarda mevcuttur. Sicil kayıtlarından elde edilen 117 köle sahibinden 74 tanesi herhangi bir unvana sahip değildir. Bu durumdan çıkarılacak sonuç ise herhangi bir unvanı olmayan köle sahiplerinin, toplam köle sahibi sayısına oranı yaklaşık olarak %63,25'ine gelmektedir. Bu durum, köle sahibi olmanın sadece belli bir sosyal ya da ekonomik sınıfa ait bir özellik olmadığını, toplumun daha geniş bir kesimi tarafından uygulandığını göstermektedir. Osmanlı toplumunda köleliğin sadece unvana sahip elitler veya yönetici sınıflarla sınırlı kalmadığını, sıradan vatandaşların da köle sahibi olabildiği anlaşılmaktadır.

5.5.1. Erkek Köle Sahipleri

Tasnifini yaptığımız mahkeme kayıtlarından yola çıkarak köle efendisi olarak sayıca erkeklerin daha çoğunlukta olduğunu söylemek mümkündür. Bazı erkek efendilerin birden fazla cariyeye ve köleye sahip olduğu tespit edilmiştir. Kullanım açısından muhtemeldir ki erkek köleler fiziksel kuvvet gerektiren alanlarda tercih edilmek için satın alınmışlardır. Cariyeler ise ev hizmetinde kullanılmak ya da ümmü'l-veleddavalarından da anlaşılabileceği üzere odalık olarak satın alınmışlardır. İncelediğimiz erkek sahiplerin muhallefât defterlerinde 52 erkek sahip miras kaydı mevcuttur. Hayatını kaybeden erkek efendilerin çoğunda birden fazla köle ve cariyeye bulunmaktadır. En fazla sahip olunan köle sayısı 37 gulamdır, en fazla sahip olunan cariyeye sayısı 13 kadın köleden oluşmaktadır.

5.5.2. Kadın Köle Sahipleri

İncelemiş olduğumuz dönem aralığında ve kadı mahkemelerinin bize vermiş olduğu sonuçlara bakıldığında zaman, kadın efendilerin sayısının, erkek efendilere oranda daha az olduğu anlaşılmıştır. Sicil kayıtlarında toplam 18 tane kadın efendinin mahkeme

³⁹⁵ GŞS, No:90, 188 [24b-2], s.172, GŞS, No: 90, 202 [26b-4], s.182, GŞS, No: 90, 317 [43b-3], s.261.

kaydı mevcuttur. Bunlar 15 cariyeye, 3 erkek köle, kadın sahip tarafından azat edilmiştir. İncelediğimiz kadın sahiplerinmuhallefât defterlerinde 6 kadın efendi mirası vardır. Hayatını kaybeden bu kadın efendilerin 1'er adet cariyeleri mevcuttur. Erkek köle bırakan bir kadın efendi tespit edilmemiştir. Yani birden fazla köle ya da cariyeye sahip değildir. Tabi bu durum erkek efendiler için geçerli değildir. Kadın efendilerin bu kölelere erişimi onların maddi durumlarının iyi olduğu anlamına gelmektedir. Bu kölelere kimisi babasından kalan miras ile kimisi eşinden kalan miras ya da eşinin mehir bedeli olarak ile kimi de kendi imkânları dâhilinde satın almıştır. Kölelerini azat ettikleri davalardan da anlaşılacağı üzere, dönemin ekonomik koşullarında pahalı bir şey olan köleyi azat etmeleri demek, bir hayli zengin oldukları anlamına gelmektedir. Kadın efendiler için en çok kullanılan ifade *hatun* olmuştur. Örneğin; Havva Hatun, Herdem Hatun, Ümmühân ibt. Ahmed, Fâtıma Hâtun bt. Ömer şeklinde ifade edilmiştir.³⁹⁶

Unvan ve Lakapları	Toplam
El- Hac	14
Beşe	13
Ağa	6
Çelebi	7
Kapudan	17
Es Seyyid	2
Reis	6
Çavuş	2
Hatun	13
Dayı	1
Efendi	2
Paşa	1
Unvan ve Lakapsız Olanlar	74

Tablo 5.5. Köle Sahiplerinin Unvanları ve Lakapları

Galata Şer'îye Sicil kayıtlarında *el-Hac* unvanına sahip pek çok kimse vardır. El-Hac unvanının anlamı ise hacca giden kimse demektir. İslâm inancının yerine getirilmesi arzulanan temel ibadetlerindendir hac. Osmanlı Devleti'nde de ayrı bir anlam ve öneme sahiptir. Osmanlı dönemi şartları göz önüne alındığında, hacca gitmek hayli zor ve meşakkatli bir süreçtir. Ayrıca iyi bir ekonomik imkân gerektirir. Buradan anlaşılıyor ki el-Hac unvanına sahip kimselerin ekonomik anlamda güçlü olduklarını, zengin olduklarını ve bütün zorluklara rağmen ibadet görevini yerine getiren

³⁹⁶ GŞS, No:65, 169 [48b-2, Arapça], s.199, GŞS, No:65, 199 [58a-2, Arapça], s.234, GŞS, No:65, 35 [12a-1], s.68, GŞS, No:65, 311 [87b-2], s.356.

kimseler toplum nezdinde de saygın kişiler oldukları sonucuna varılabilir. İncelediğimiz kayıtlarda sayılarının azlığından bu ekonomik imkâna herkesin sahip olamadığı kanısına varılabilir.

Galata Şer'îye Sicil kayıtlarında *Çelebi* unvanı sık karşılaşılan unvanlardandır. Osmanlı dönemi çelebi demek bilgili, kültürlü, okumuş kimseler için kullanılmıştır. Örneğin ilmiye sınıfı, şairler, yani eli kalem tutan kimseler bu unvan ile anılmışlardır. Osmanlı dönemi daha çok kent nüfusunun fazla olduğu toplum arasında yaygın şekilde kullanılmıştır.³⁹⁷

Sıkça kullanılan bir diğer unvan ise *Beşe* kelimesidir. Osmanlı Devleti'nde farklı dönemlerde, farklı anlamlarda kullanılmıştır. Genellikle askerî ve idarî görevlerde bulunan kişiler için kullanılmıştır. Askeri anlamda yeniçeri ocağındaki yeniçeriler, cebeciler de bu unvana rastlanmıştır.³⁹⁸ Çalıştığımız kayıtlarda bu unvanı alan kimseler gerçek manada askeri sınıfa mı mensup oldukları bilinmemektedir.

Köle sahiplerinin isimlerinin önüne gelen başka bir unvan ise *es-Seyyid* kullanımıdır. Es-Seyyid demek, Hz. Muhammedinsoyundan gelen kişileri belirtmek için kullanılan bir ifadedir. Seyyidler ve şerifler bugün İslâm'ı benimseyen kişilerin olduğu yerlerde zamanında gidip o bölgelerin Müslüman olma konusunda etkin roller oynamışlardır. Anadolu da bu bölgelerdendir. Osmanlıda seyyid olan kimseler yeşil renk cübbe ve yeşil renk sarık kullanmaları istenmiştir.³⁹⁹ Böylece toplum da ayırt edilmiş olacaklardır. İncelediğimiz sicil kayıtlarında yalnızca iki tane es-Seyyid unvanlı kişi vardır.

Unvanlar kişilerin yaptıkları meslekler konusunda bize bilgi verir. Buna örnek olarak incelediğimiz sicil kaydında en fazla *Kapudan* unvanı ile karşılaşmış bulunmaktayız. Osmanlı Devletinde donanma subaylarına bir dönem reis şeklinde ifade edilmekteydi. Daha sonra reis kelimesi yerine kapudan kullanılmaya başlanmıştır.⁴⁰⁰ Osmanlı da köle sahibi olmanın yollarından biri korsanlık faaliyetleri sayesinde gerçekleşiyordu. Sicillerde geçen kişilerin mesleki unvanından yola çıkarak kölelerini belki de bu yöntem ile temin ettiklerini söyleyebiliriz. Statü sahibi

³⁹⁷ İpşirli, M. (1993). “Çelebi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 8, s.259.

³⁹⁸ Açıık, T. (2015). “Beşe Unvanı Hakkında”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, (62), s.38.

³⁹⁹ Küçüktaşçı, M. S. (2009). “Seyyid”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 37, s.40-43.

⁴⁰⁰ Gencer, A. İ. (1991). “Bahriye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 4, s.501-509.

kimselere verilen diğ er unvanlar arasında *Ağ a*, *Çavuş* ve *Bey* isimlerine de sicil kayıtlarımızda rastlanmıştır.

Bu unvan lakaplardan anlaşılı or ki, Osmanlı da köle ve cariyeye sahibi olan kimselerin çoğunda bir unvan ve lakap mevcuttur. Kimi köle sahibinin birden fazla kölesi olurken kiminin en azından bir tane kölesi olduğunu görüyoruz. Buradan bu insanların ekonomik durumlarının da gayet yerinde olduğu sonucuna varabiliriz.

5.6. Zimm ilerin Köle Satın Alması

 ncelediğimiz sicil kayıtlarında zimm i kimselerinde köle sahibi olduğunu görmekteyiz. Ancak Osmanlı Devleti'nde gayri Müslimlerin esir ticareti yapmaları ve köle sahibi olmaları bir dönem fetva ile yasaklanmış olduğuna değinilmiştir.  ncelediğimiz satış davalarında zimm ilerinde köle sahibi olduğunu hatta onları sattıklarını görüyoruz. Zimm iler ve müste'menler Osmanlı toplumunda ekonomik anlamda etkin bir rol oynayabiliyorlardı. Köle alımı ve satımı gibi işlemler, onların Osmanlı'daki ekonomik yapı içinde yer aldığını ve Müslümanlar ile bu tür ilişkiler kurabildiğini gösterir.

Belge, köle Yani v. Nikolo'nun, müste'men olan Andriye ve Mikel tarafından satın alındığını kayda geçiriyor. Bu durum, Osmanlı'da müste'menlerin köle sahibi olabildiğini ve bu haklarının şer'i mahkemelerde korunduğunu göstermektedir. Müste'menlerin Osmanlı topraklarında ticaret yapma ve servet edinme hakları olduğu gibi, kölelik kurumu üzerinden ekonomik ilişkilere dâhil olma hakkı da vardı. Davanın tarafları şu şekildedir; Mustafa Bey bin Mehmed Bey (Midilli Sancağı Beyi), müvekkili adına işlemleri yürütüyor. L  tfullah Reis bin Mehmed, Yani v. Nikolo isimli kölenin mülk sahibi. Andriye Kapudan, Gavril, Mikel ve Agusti isimli müste'men kişiler (Osmanlı topraklarında koruma altında yaşayan gayrimüslim yabancılar). Davaya konu olan köle ise, uzun boylu, ela gözlü, açık kaşlı, Frenk asıllı Yani v. Nikolo'dır. Yani v. Nikolo isimli köle, Andriye ve Mikel'e iki yüz esedi kuruş bedelle satılmıştır. Satış, tarafların karşılıklı rızasına dayalı olarak, şer'işartlara uygun şekilde gerçekleşmiştir. Kölenin mülkiyeti müşterilere devredilmiş ve satış bedeli tam olarak teslim alınmıştır. Yani v. Nikolo isimli köle, Andriye ve Mikel'in müşterek m  lk   olarak tanımlanmış ve artık onlar adına çalışmak veya onların

tasarrufuna tabi olmak durumundadır.⁴⁰¹ Belge, bir gayrimüslimin, kölesini başka bir gayrimüslime satması durumunda bile Müslüman kadının bu işlemleri denetleyip onayladığını vurgular.

Azat Olan	Milliyeti	Dış Görünüş	Azat Eden	Azat Etme Nedeni
Dora	Rus	Orta boylu, açık kaşlı, gök elâ gözlü	Rogate v. Yako	Sözleşme gereği âzat
Yuvan	Moskov	Uzun boylu, açık kaşlı, sarı elâ gözlü	Manolaki v. Dimitri	Kendi isteği ile âzat
Lof v. Zafire	Moskov	Uzun boylu, açık kaşlı, gök elâ gözlü	Doğa	Kendi isteği ile âzat
Simon v Parbo	Moskov	Orta boylu, açık kaşlı, gök elâ gözlü	Doğa	Kendi isteği ile âzat
Mazelesko bt. ()	Gürcü	Açık kaşlı, gök elâ gözlü	Baruh v. Zaharya	Kendi isteği ile âzat
İsteckabt. Yuvan	Rus	Orta boylu, açık kaşlı, gök elâ gözlü	Dimitri v. Nikola	Kendi isteği ile âzat
Anaşt v. Yuvan	Rus	Orta boylu, açık kaşlı, sarı elâ gözlü	Yorgi v. İspilyoti	Hayattayken âzat

Tablo 5.6. Zimmî Köle Sahipleri ve Köleleri

5.7. Galata’da Bulunan Kölelerin Milliyetleri

Osmanlı Develiti’nde köle kaynağı genellikle savaşlardan elde edilen esirler, ticaret ve korsan faaliyetleri olmuştur. İlk fetih hareketlerinden sonra Osmanlıya köle girişi Balkanlardan ve Kafkaslardan olmuştur. Fetih hareketinin Afrika ve Ortadoğuya doğru artış gösterdiği dönemde siyah kölelerin Osmanlı topraklarına girişi gerçekleşmiştir. Getirilen köleler, Anadolu içerisinde çeşitli yönlelere doğru dağılmaya

⁴⁰¹ GŞS, No:90, 172 [22b-1], s.162.

başlıyordu. İncelediğimiz yıllarda Avrupa kökenli kölelerin sayısı oldukça azdır. Bunun sebebi, Osmanlı'nın Avrupa ile yaptığı savaşlarda aldığı yenilgiler nedeniyle savaş esiri elde edememesidir.

Osmanlı Devleti'nin, Orta Afrika bölgeleri, Yukarı Nil ve Batı Sudan, siyah köle temini için en temel bölge kaynaklarıdır.⁴⁰² Köle tacirleri, karayolu kervanını sadece Afrika'dan getirilen köleler için kullanılıyordu. Diğer çoğunlukta getirilen beyaz köleler için kullanılmıyordu. Kafkaslardan gelen beyaz köleler, deniz yolu ulaşımı ile İstanbul'a getiriliyordu. Denizlerdeki yelkenli gemiler, beyaz köle ticareti için tercih ediliyordu.⁴⁰³ İnceldiğimiz sicil kayıtlarında siyah köleye çok az rastlanılmıştır. Ancak en fazla köle kaydının Rus kökenlilere ait olduğu görülmüştür. Bu dönemde Kırım Hanlığı'nın Osmanlı'ya köle temin etmesi, Rus ve Gürcü kökenli kölelerin sayısının fazla olmasında belirleyici bir rol oynamıştır.⁴⁰⁴ Osmanlı Devleti'nde Rus köleler, kölelik sisteminin işleyişini ve toplumsal dinamiklerini anlamada önemli bir örnek teşkil etmektedir. Osmanlı özellikle XVI ve XVIII. yüzyıllar arasında, Kırım Tatarlarının düzenlemiş olduğu akınlar sonucunda Rusya'nın çeşitli bölgelerinden esir alınan çok sayıda kişi Osmanlı topraklarına köle olarak getirilmiştir. Özellikle Kefe ve İstanbul gibi önemli esir pazarlarında satışa sunuluyorlardı.⁴⁰⁵ Kefe ve çevresindeki Azak Keerç, Taman ve Kopa limanları, Tatarların, Rusya ve Polonya topraklarına düzenledikleri akınlarda ele geçirdikleri esirlerin satışa sunulduğu başlıca merkezlerdi. Esirler genellikle Taman'dan Kefe'ye getirilir, burada Anadolu'dan gelen tüccarlar vasıtasıyla satın alınır vebüyük kısmı İstanbul'a, bir kısmı ise Sinop ve İnebolu'ya sevk edilirdi.⁴⁰⁶ Bu limanlardan ülkeye giriş yapıldıktan sonra Osmanlı Devleti'nin çeşitli şehirlerine dağıtımları gerçekleşiyordu. Karadeniz Limanlarının yakın olması sebebi ile Rus kökenli köle ve cariyeye getirilmiş olabilir. Böylece halkın her kesiminden insan köleye ve cariyeye ulaşması mümkün oluyordu.

Osmanlı donanmasında kadirga kürekçisi olarak çalışan Rus köleler, ağır iş koşullarına maruz kalıyorlardı. Kadirga köleleri, genellikle zincirlenmiş şekilde

⁴⁰² Toledano, *a.g.e.*, 1994, s.13.

⁴⁰³ Toledano, *a.g.e.*, 1994, s.28.

⁴⁰⁴ Yağcı, Z. G. (2008). "16. Yüzyılda Kırım'da Köle Ticareti", *Karadeniz Araştırmaları*, 8 (8), s.30.

⁴⁰⁵ Oktan, T. (2017). "Rus Seyyahların Gözüyle Osmanlı Devlet'inde Rus Köleler (XVI-XVIII Yüzyıllar)", *Cedrus*, 5, s.412.

⁴⁰⁶ İnalçık, *a.g.e.*, 2018, s.137.

yaşıyor ve son derece zorlu bir çalışma ortamında görev yapıyorlardı. Bu durum, Rus seyahatnamelerinde geniş yer bulmuş ve Rus kölelerin çektikleri zorluklar sıklıkla tasvir edilmiştir.⁴⁰⁷ Rusya, Osmanlı topraklarına götürülen kölelerinin kurtarılması için yoğun çaba harcamıştır. Esir parası adı altında bir vergi toplamıştır. Bu vergi ile kölelerin yeniden özgürleştirilmesi için malî kaynak oluşturmayı hedeflemiştir. Ayrıca Rusya, Osmanlı ile yaptığı çeşitli barış anlaşmalarına kölelerin serbest bırakılması maddesini dâhil ederek, kölelik sorununun çözümüne yönelik diplomatik yollar aramıştır.⁴⁰⁸ Kayıtlarda kölelerin tanıtımı yapılırken örneğin, “*orta boylu, açık kaşlı, elâ gözlü, Rusiyyetü’l-asl hâmile-i hâzihi’l-vesika Belkıs bt. Abdullah nâmcâriye-i memlûkesi...*”⁴⁰⁹ şeklinde verdiği bilgiler ile azat etmiştir. Bu bilgiler daima bize kölelerin durumu hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Sicil No	Rus		Moskov		Macar		Gürcü		Eflak		Çerkez		Avrupa		Afrika	
GŞS No:65	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E
	6	11	-	-	-	1	-	2	-	-	2	1	-	-	-	1
GŞS No:90	19	14	1	4	2	2	1	-	-	1	-	-	-	3	-	1
GŞS No:114	13	10	1	-			1	-	1	2	-	-	-	-	-	2
GŞS No:126	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
GŞS No:150	2	4	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	1	-	2
Toplam	79		7		5		6		4		3		4		6	

Tablo 5.7. Galata Şer’iyye Sicillerinde Geçen Kölelerin Milliyetleri

⁴⁰⁷ Oktan, a.g.m., 2017, s.418.

⁴⁰⁸ Oktan, a.g.m., 2017, s.412-413.

⁴⁰⁹ GŞS, No:90, 11 [2a-2, Arapça], s.55.

Sicil No	Abhazya		Rum		Leh		Boğdan		Hırvat		Mekrilli	
GŞS No: 65	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E
	1	1	-	-	-	-	1	-	-	1	-	1
GŞS No:90	-	-	1	1	-	1	-	-	-	-	-	-
GŞS No: 114	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
GŞS No:126	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
GŞS No:150	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	2		2		2		1		1		1	

Tablo 5.8. Devamı

5.8.Galata'daki Kölelerin Ekonomik Hayatları

İstanbul mevcut konumu gereği bütün devletin merkez noktasıdır. Bundan dolayı bütün ticari faaliyetler burada başlıyordu. Kölelerin ve cariyelerin satışlarının gerçekleştiği yere köle pazarı deniyordu. Özellikle İstanbul'da hem köle pazarları hem de esirhaneler yer almaktadır.⁴¹⁰

Osmanlı fetih hareketlerinin sık yaşandığı dönemlerde savaşlardan çok fazla esir elde ediliyordu. Osmanlı ekonomisinin tarıma dayalı bir ekonomi olduğunu düşünürsek, hasarlarda ve geniş topraklara sahip vakıflarda, tarım alanında ilerleme kaydedebilmek için savaş esirleri kullanılmıştır.⁴¹¹ Savaş esiri olup tarım arazisinde çalışacak olan bu esirlere “*Ortakçı Kullar*”denilmiştir. Ortakçı kullar devlet arazisindeki hassa

⁴¹⁰ Sak, a.g.t., 1992, s.165.

⁴¹¹ Özbay, R. D. (2009). “Osmanlı İmparatorluğunda Köle Emeginin İstihdamı ve Mükâtebe Yöntemi”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17), s.156.

çiftliklerde çalışmışlardır. Padişahın ya da üst sınıf yönetici sınıf kişilerin arazilerinde, çiftliklerinde ve vakıf arazilerinde çalışmışlardır.⁴¹² Ortakçı kulların çalıştıkları tarım arazileri üç ayrı gruba ayrılmıştır. Bunlar; Halk toprağı üstünde çalışan kullar, tımar erlerinin hassa çiftlikleri içinde çalışanlar ve son olarak padişah haslarında çalışanlar.⁴¹³ Ekonomik hayatta köleler, kürekçi, dokumacı, kesimci kullar, sığırıcı kullar olarak Osmanlı sosyo-ekonomisinde çeşitli görevlerde çalışmışlardır.

II. Selim'in iktidarında, İstanbul köle pazarlarında durum çok farklı seyrediyordu. O dönem pazarlarda, gözü kör olanlar, ayağında aksaklık olanlar, sırtında kamburu olan, köle ve cariyeler piyasada değer görüyordu. Bu kişiler genellikle dilencilikten gelir elde eden kimseler tarafından satın alınıyor ve fiziksel engelleri nedeni ile dilenci ekipleri için cazip bir gelir kaynağı haline geliyorlardı.⁴¹⁴

İncelenen mahkeme kayıtlarındaki tereke örneklerinden yola çıkarak, Osmanlı Devleti'nde kölelerin ev işleri haricinde tarım arazilerinde çalıştıkları, hayvancılık ile uğraşan kimselerin yanında hayvan bakıcılığı yaptıkları, ticaret ile uğraşan tüccar sahiplerinin yanlarında hizmet ettikleri söylenilebilir. Ancak unutulmamalıdır ki Osmanlı Devleti'nin ekonomisi köle müessesinin çalışmasına bağlı değildir. İktisadi hayatın ilerleme kaydetmesinde sadece bir noktada fayda sağlamıştır.⁴¹⁵

5.8.1.Galata'daki Kölelerin Ekonomik Değeri

Osmanlı Devleti'nde kölelik farklı şekillerde varlığını göstermiştir. Kimi zaman savaş esirlerinin alınıp satılmasıyla, kimi zaman ticaret yoluyla kölelerin temin edildiğinden bahsetmiştik. İstanbul ve diğer şehirlerde köleler, ev işlerinde, tarımda, sarayda, ticaret gibi geniş bir alanda kullanılmışlardır. Savaşların yoğun olduğu dönemde giren esir sayısından dolayı köle fiyatlarının düşük olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Köle ticaretinin yasallığı konusu ilerleyen dönemlerde değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Bu durumda köle fiyatlarında bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁴¹² İnalçık, a.g.e., 2018, s.117.

⁴¹³ Uzun, E. (1998). "XV. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Kölelik", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, s.100-101.

⁴¹⁴ Demirtaş, M. (2006). "Osmanlı Başkentinde Dilenciler ve Dilencilerin Toplum Hayatına Etkileri", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (20), s.92.

⁴¹⁵ Tahiroğlu, a.g.m., 1981, s.662.

Kölelerin fiyatları pek çok değişkenlik gösterirken, bu durum birçok faktöre bağlıdır. Bu faktörlerden biri de kölenin niteliğidir. Bir kölenin yaşı, cinsiyeti fiziksel görünümü, yetenekleri ve satın alınan kölenin potansiyeli de fiyatını artıran unsurlar arasındadır. Yaşça daha genç olanlar, sağlığında bir sıkıntısı olmayanlar, daha yüksek fiyata satılıyorlardı. Kaçma potansiyeli olan bir kölenin fiyatı diğer kölelere nazaran daha düşük tutuluyordu.⁴¹⁶

İncelediğimiz kayıtlarda köle fiyatları hakkında bilgileri hem azat davalarında hem de davalara konu olan tereke kayıtlarında öğreniyoruz. Bu kayıtlardan örnek olarak hayatını kaybeden Osman Beşe b. Kasım'ın muhalefât defterinde dört köle mevcuttur. Bunlardan iki tanesi erkek (gulâm) bir tanesi cariyedir, gulâm be nâm-ı Piyâle kıymeti 16.000, gulâm be nâm-ı Cafer kıymet 12.000, câriye be nâm-ı Yasemin kıymet 10.000, câriye be nâm-ı Üftâde kıymet 12.000⁴¹⁷ şeklinde kayda geçmiştir. Burada Piyâle isimli erkek kölenin fiyatı diğer üç köleye göre çok daha pahalıdır. Bu da Piyâle'nin fiziksel anlamda güçlü olabileceğine yani diğerlerine göre potansiyelinin belki de daha fazla olduğu anlamına gelebilir. Kadın kölenin erkek köleye göre fiyatının değiştiği örnekte ise, Mehmed Efendi b. Hasan'ın muhalefât defterinde gulâm be nâm-ı Yusuf kıymet 8.000 iken Câriye be nâm-ı Mülâyim kıymet 13.000 şeklinde geçmiştir.⁴¹⁸ Bu kayıttan yola çıkarak cariyenin, erkek köleye göre başka yetenekleri olduğu sonucuna varılabilir. Kadınların erkek kölelere göre daha pahalı olmasının altında yatan sebepler incelendiğinde, bunun kadınların doğurganlık kapasitelerine sahip olmaları, daha uyumlu olma bir yapıya sahip bulunmaları ve çeşitli ince motor becerilere yatkınlıkları gibi etkenlere dayandığı görülebilir. Bu faktörler, tarih boyunca farklı kültürlerde ve etnik gruplarda değişiklik göstermekle birlikte, genel olarak olumlu özelliklere sahip bir nesnenin değeri zamanla yükselir. Bu bağlamda, cariyelerin tarih boyunca genellikle daha yüksek fiyatlarla alınıp satıldığını söylemek mümkündür.

Köle sahibi olmanın iyi bir ekonomik değere sahip olmakla eş değer anlama geldiğinden bahsetmiştik. Hayatını kaybeden kişilerden kalan miraslarda birden çok köleye ve cariyeye sahip, köle sahipleri mevcuttur. Örneğin Seyyid Ali mahallesinde yaşayan, Şükrullah Kapudân'ın muhalefât kaydında 12 adet erkek köle mevcuttur ve

⁴¹⁶ Sahillioğlu, a.g.m., 1980, 111-112.

⁴¹⁷ GŞS, No:65, 13 [5a-1], s.46.

⁴¹⁸ GŞS, No:65, 41 [13a-2], s.71-73.

kıymet bedeli 58.000'dir.⁴¹⁹ Kapudân unvanı aldığına göre Osmanlı donanmasında görev alan Şükrullah, bu köleleri korsancılık faaliyeti ile elde etmiş olabilir. Bir başka zengin olduğunu düşündüğümüz köle efendisi ise Mehmed Kapudân b. Abdullah. Azak'ta bir muharebede hayatını kaybetmesinin ardından muhalledfât defterinde 23 adet kıymeti 160.000 olan erkek kölelere sahiptir.⁴²⁰ İncelediğimiz kayıtlarda en fazla köleye sahip olan kişi ise Musli Kapudân b. Hasan. Kendisi Galata'nın Cami-i Kebir mahallesinde yaşayıp hayatını kaybetmiştir. Muhalledfât defterinde tam 37 adet köleye sahip olduğu yazmaktadır. Değerleri 240.000 kıymet eden 37 erkek kölesi eşi ve çocuklarına miras kalmıştır.⁴²¹

Çocuk yaştaki köleler, köle fiyatları arasında en düşük değere sahip olanlardı. Hayatını kaybeden Ömer Beşe b. Osman'ın muhalledfâtında 15 adet köle kaydı mevcuttur. Bunlardan 13'ü cariyeye 2 tanesi erkek köledir. Fiyatları ise sicil belgelerindeki kölelerin yanında epey düşüktür. Örneğin Be nâm-ı gulâm olarak belirtilen köle 30 guruş, diğer erkek köle 50 guruş değerindedir. Kadın cariyelerin fiyatları da düşüktür; bir cariyeye 75 guruş, bir başka cariyeye ise 85 guruş olarak kaydedilmiştir.⁴²² Bu durum, söz konusu kölelerin çocuk yaşı olduklarını ya da fiyatlarını düşürecek başka özelliklere sahip olduklarını düşündürmektedir. Köle fiyatını düşüren bir diğer özellik ise kaçma eğilimidir. Bunun sebebi, köle bir yatırım aracı ise, kaçma riski olan bir köle demek satın alan kişinin zarara uğraması ve kârı olmayan bir yatırım yaptığı anlamındadır. İnceldiğimiz belgelerde bu özellikte bir köleye rastlanmamıştır.

Bir köle azat olabilmek için bedelini ödediğinde özgürlüğünü elde edebilirdi. Örneğin Ebülfazl mahallesinde ikamet eden Ümmühânibt. Ahmed, Rûsiyyü'l-asl Yusuf b. Abdullah'a ait bir köle için ödeme yapmayı istemiştir. 16.000 fiddî rayiç akçe ödemeyi kabul etmiştir.⁴²³ Bu bedel kölenin özgürlüğü için kullanılmıştır. Ümmühâni, bir erkek köle için oldukça yüksek bir meblağ ödemiştir.

Sonuç olarak incelediğimiz beş Galata Şer'iyye Sicil kayıtlarında (1641-1692) tereke ve muhalledfât kısmında köle fiyatlarında, en düşük cariyeye fiyatı 50 guruş, en yüksek

⁴¹⁹ GŞS, No:65, 46 [15a-1, Arapça], s.76.

⁴²⁰ GŞS, No:65, 56 [18a-2], s.88.

⁴²¹ GŞS, No:65, 126 [37b-2], s.162.

⁴²² GŞS, No:65, 285 [81b-1], s.331.

⁴²³ GŞS, No:65, 35 [12a-1], s.68.

cariye fiyatı 18.000 kıymet olarak tespit edilmiştir. Erkekler de ise en düşük köle fiyatı 30 guruş iken, en yüksek köle fiyatı 19.800 kıymet olarak tespit edilmiştir.

5.9. Muhallefât Kayıtlarına Göre Köleler ve Çalışma Alanları

Osmanlı Devleti'nde muhallefât kayıtları, hayatını kaybeden kişilerin mal varlıklarının ayrıntılı dökümünü içeren belgelerdi ve bu kayıtlar hem sosyal hem de ekonomik bilgi açısından büyük önem taşırdı. Bu kayıtların içerisinde kişinin taşınır ve taşınmaz mallarını, kişisel eşyalarını titizlikle belgeleyerek, dönemin ekonomik ve toplumsal yapısına ışık tutardı. Muhallefât defterlerine bakarak o şehrin özellikle sosyo-ekonomik yapısını, ticaret hayatını ve mülkiyet dağılımını anlamada, kaynak olarak kullanılabilir. Bu kayıtlardan yola çıkarak miras hukukuna dair bilgiler elde edilirdi.⁴²⁴ Miras kalan mal varlıklarından kölelere dair bilgiler elde etmek mümkündür. Kayıtlardan yola çıkarak, hayatını kaybeden kimsenin mesleğine dair tahminde bulunurken kölesinin de çalışma alanına dair tahminlerde bulunabiliriz. Örnek verecek olursak; Şükrullah Beşe b. el-Hâc Yakub isimli şahsın muhallefât defterini incelediğimizde Yahya isminde 4.800 kıymet değerinde bir gulâmı bulunmaktadır. Kölesinin yanında bolca kendisine ait silah ve hançer kayıtları mevcuttur. Kendisinin hem beşe unvanı kullanmasından hem de silahları olmasından dolayı mesleğini asker olarak değerlendirebiliriz. Yine kendisinin *Sefîneden sülüsân hisse 60.000 kıymet* bedelli bir gemi hissesine sahiptir.⁴²⁵ Kendisinin deniz ticareti ile meşgul olduğu ihtimalide söz konusudur. Bu iki meslekten biri olmasa da sosyal statü bakımından zengin bir kimse olduğunu söylemek doğru olacaktır. Belki de kölesi bu alanlarda ona yardımcı ve destek olmuştur.

Câmi'-i Kebîr mahallesinde yaşayan daha sonra hayatını kaybeden el-Hâc Hasan Çelebi Bey'in muhallefât defterinden örnek verecek olursak 2 tane kölesi mevcuttur. Erkek kölesinin ismi Yusuf'tur ve değeri 8000 akçedir, cariyesi Şahbaz ise 4800 akçe değere sahiptir. Kendinden arda kalan mirasında bolca kitap ve yazma eser mevcuttur. Bu durum Hasan Bey'in eğitilmiş ve ilmi bir kişi olabileceğini bizlere gösterebilir. Muhallefâtında aynı zamanda tarım ürünlerine ve hayvanlara rastlanmaktadır. Katır, saman, öküz, kantar, susam, keten tohumu, susam yağı, odun

⁴²⁴ Özcan, T. (2020). "Muhallefât", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 30, s.405-406.

⁴²⁵ GŞS, No:65, 28 [10a-2], s.62-64.

çeki, yarma gibi tarım ürünleri ve hayvanlar mevcuttur.⁴²⁶ El-Hac Hasan Çelebi Bey'in mirasından yola çıkarak, onun medrese eğitimi almış müderris ya da âlim olduğunu ya da tarım ve hayvan ticareti ile uğraşan varlıklı bir tüccar olduğunu düşünebiliriz. Kullanmış olduğu el-Hac unvanı ile de hacca gitmiş bir kimse olduğunu anlıyoruz. Çok spesifik bilgilere sahip olmadığımız için kölesini ve cariyesini hangi alanda kullandığından emin olmamakla birlikte muhtemeldir ki ev içi hizmetlerde cariyesini değerlendirmiştir. Cariyesine kıyasla pahalı olan erkek kölesi Yusuf'un daha fiziksel bir iş gerektiren bir işte kullanıldığını düşünebiliriz.

Tereke kaydından birden fazla kölesi olan sahipler bulunmaktadır. Bunlardan biri yine denizci olduğunu düşündüğümüz Hüseyin Kapudan b. Yusuf Reis'tir. Okçu Musa mahallesinde ikamet eden Hüseyin Kapudan terekesinde 13 tane gulam mevcuttur. İsimleri, Abdullah, Çerkes, Vasil, Petro, Yuvan, Şems, Andria, Papaz Yuvan, Yuvan, Martin, İstefan, Vasil ve Masko.⁴²⁷ Görülüyor çoğu zimmî kölelerdir. Muhtemelen korsanlık ya da savaş yoluyla bu kölelere sahip olup elde ettiğini düşünebiliriz. Kaptan olmasından dolayı bu köleleri tersanede gemi yapımında ya da kürekçi olarak çalıştırması muhtemeldir. Her bir kölenin fiyatı 9000 akçe üstündedir. En pahalı kölesi Masko 19800 kıymet değerindedir. Diğer miras kalan kıymetli eşyaları da hayli çoktur, buradan kendisinin variyet sahibi bir kişi olduğu sonucunu çıkarabiliriz.⁴²⁸

Muhallefât kaydında köle ve cariyeye kaydı olan 58 kişi bulunmaktadır. Terekesinde cariyeye bulunan 6 kadın vardır. Geri kalan 52 tereke, erkeklere aittir. Terekelerinden edinilen bilgilere kadın efendilerin her birinin sadece 1'er tane cariyesi vardır. Gulâm sahibi olan kadın efendi yoktur. Erkek terekelerindeki köle sayısı toplam 117 olup, bunların 72'si gulâm, 45'i câriyelerden oluşmaktadır. Musli Kapudân b. Hasan'ın isimli şahsın muhallefât defterinde 37 adet köle bulunmakta ve bunların toplamının değeri 240.000 kıymet etmesi ile bakılan kayıtlarda en fazla köle sayısı ve miktarı kendisine aittir.⁴²⁹

⁴²⁶ GŞS, No: 65, 98 [30a-1], s.132-136.

⁴²⁷ GŞS, No: 114, 118 [27b-1], s.204-209.

⁴²⁸ GŞS, No: 114, 118 [27b-1], s.204-209.

⁴²⁹ GŞS, No: 65, 126 [37b-2], s.162.

6. SONUÇ

Kölelik insanlık tarihinin en eski toplumsal düzenlemelerinden biri olarak, insanın ekonomik ve sosyal hayatlarında merkezi bir rol olarak karşımıza çıkmıştır. Köleliğin kökenleri, medeniyetin ilk adımlarının atıldığı Mezopotamya, Mısır, Çin, Akdeniz Uygarlıkları gibi bölgelerde ortaya çıkmış, savaşlar, borçlanmalar ve suç işleme gibi sebeplerden yola çıkılarak, insanların emek gücünü kontrol altına alma ihtiyacı doğmuştur. Ortaya çıkan bu sistemde köle, sadece bireysel mülk değil, aynı zamanda ekonominin temel unsurlarından görülmüştür. Antik Yunan ve Roma İmparatorluğu gibi Batı medeniyetleri, köle emeğini ekonomik büyümenin vazgeçilmez bir unsuru olarak kullanmışlardır. Bu sistem, modern dönemde köle ticaretinin yayılmasıyla devam etmiştir.

Osmanlı Devleti de kölelik sistemini hem İslâm öncesi Türk geleneklerinden hem de İslâm hukuku çerçevesinde devralmıştır. Osmanlı'da kölelik sadece ekonomik bir araç olmaktan öte, sosyal düzeninde bir parçasıydı. Özellikle saray içinde ve devlet yönetiminde önemli görevler üstlenen köle kökenli tarihi şahıslar, Osmanlı kölelik sisteminin farklı bir yönünü ortaya çıkarır. Osmanlı kölelik düzeni, kapıkulu askerleri ve saray cariyeleri gibi unsurlarla, yalnızca bir iş gücü modeli olmaktan öte, kölelerin sosyal yapıya dâhil edildiği bir mekanizma işlevi görmüştür. Ancak bu sistemde, kölelerin yaşamı, çalıştırıldıkları alanlar ve sosyal statüleri oldukça çeşitlilik göstermiştir. Osmanlı köleliği, İslâm hukuku tarafından düzenlenmiş, kölelerin hakları, azat edilmeleri ve ekonomik ilişkilerdeki rolleri belirli kurallara bağlanmıştır.

Galata, Osmanlı'nın en önemli ticari ve sosyal merkezlerinden biri olarak, kölelik sisteminin yansıtan bir bölge olmuştur. Fetihten sonra Müslüman, Hristiyan ve Yahudi topluluklarının bir arada yaşadığı bu bölge, çok kültürlü yapısıyla farklı dinlerin ve geleneklerin kölelik anlayışını bir araya getirmiştir. Galata'nın ekonomik hayatında köleler, ticaret zanaat ve hizmet sektörlerinde önemli bir yer tutmuştur. Özellikle köle sahipleri, hem mesleklerindeki iş kollarında hem de hizmetlerinden faydalanmışlardır.

Osmanlı kölelik sistemine dair en somut verilerden biri mahkeme kayıtları, yani sicillerdir. Bu kayıtlar, kölelerin hukuki statüleri, özgürleşme süreçleri alım-satım işlemleri ve davalara ilişkin birçok ayrıntıyı içermektedir. İncelediğimiz kayıtlarda,

kölelerle ilgili sıkça rast geldiğimiz dava türleri arasında, kölelerin azat davaları, efendileri ile yaşadıkları sorunlarla ilgili davalar, miras meseleleri, alım-satım davaları, hürriyetlerini ispat ve diğer dava türleri karşımıza çıkmıştır. Bu davalar ile kölelerin hem hukuki hem de sosyal birer özne olarak Osmanlı toplumunda nasıl bir konumda olduklarını anlamamıza yardımcı olmuştur. Sicil kayıtlarından aynı zamanda Osmanlı toplumun kölelere dair algısını, kölelik sisteminin işleyişini ve bu sistemin zamanla nasıl değiştiğini gösteren birer tarihsel kaynaktır.

Galata mahkemelerindeki köle davaları, genellikle İslâm hukukun kölelik üzerine koyduğu kurallar çerçevesinde çözülmekteydi. Kölelerin özgürlüklerini kazanmaları özellikle, Müslüman efendilerinin Allah rızası için azat etmeleri ve vasiyet yoluyla kölelerini azat etmeleri, dönemin dini ve ahlaki değerleriyle sıkı bir ilişki içinde olduğunu gösterir. İncelenen dava kayıtları, kölelerin ve cariyelerin mağdur duruma düşmemesi için bazı efendilerin, hayattayken veya vefatlarından sonra kölelerine miraslarından pay bıraktıkları anlaşılmaktadır. Bu durum, Osmanlı toplumunda kölelik sisteminin yalnızca bir emek düzeni olarak değil, aynı zamanda insani ve hukuki sorumluluklarla şekillendirildiğini göstermektedir. Bir efendinin hayatını kaybetmesi durumunda, eğer kölesini sağlığında azat etmişse, kölenin tasarruf hakkı efendinin mirasçılara geçmekteydi. Ancak bazı köleler, hürriyetlerini elde ettiklerini ispatlamak amacıyla mirasçılara karşı dava açmakta ve efendilerinin kendilerini hayatta iken, akli melekeleri yerindeyken azat ettiklerini şahitlerle destekleyerek kanıtlamaya çalışmaktaydılar. Galata kadılarının bu tür davalarda olumlu yönde karar verdiği durumlar sicil kayıtlarında tespit edilmiştir. Bu kayıtlar, kölenin vasiyet yoluyla ya da tedbir usulüyle azat edildiklerini ortaya koymakla birlikte, Osmanlı hukuk sisteminin kölelerin haklarını gözeten adaletli yapısını da gözler önüne sermektedir.

Sicil kayıtları, kölelerin milliyetleri, cinsiyetleri, isimleri ve fiziksel özellikleri hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır. İlk dönem eski kayıtlarda yalnızca tek düze kayıtlar iken, zamanla kaydedilen bilgilerin kapsamlarının genişlediğini ve defter tutma biçiminin değişim gösterdiği gözlemlenmektedir. İlk kayıtlarda yalnızca isimleri ile anılan köleler, incelediğimiz sicil kayıtlarında fiziksel özellikleri, geldikleri yerler, varsa belirgin yara izleri gibi ayrıntılarla kayda geçirilmeye başlandığı görülmüştür. Bu bilgiler, kölelerin hem bireysel kimliklerini hem de

toplumsal işlevlerini daha sistemli bir şekilde belge altına alındığını göstermekte ve Osmanlı'nın idari düzeninin bu alandaki gelişimini yansıtmaktadır.

Galata'da yaşayan köleler ve cariyeler arasında farklı etnik ve dini kökenlere sahip bireyler bulunmaktaydı. Sicil kayıtlarında, bazı kölelerin ve cariyelerin Müslüman olmadan önce farklı inançlardan geldikleri, bu süreçte toplumsal ve kültürel bir dönüşüm yaşadıkları görülmektedir. Bu durum, Galata'nın çok kültürlü yapısının sadece farklı toplulukları bir arada barındırmadığını, aynı zamanda bu çeşitliliği kültürel bir zenginliğe dönüştürdüğünü göstermektedir.

Galata bölgesinde özellikle Rus kölelerin tercih edildiği kayıtlarla tespit edilmiştir. Kölelerin büyük çoğunluğunun İslâm dinine geçtiği ve bu süreçte İslâmi isimleri benimsedikleri mahkeme kayıtlarına yansımıştır. Köleler, maruz kaldıkları haksızlıklar karşısında ya da özgürlüklerini ispat etmek amacıyla mahkemeye başvurma hakkına sahipti. Mahkeme kayıtları, bu tür başvuruların büyük bir bölümünün, kölelerin azat edilmiş olduklarını kanıtlamaya yönelik olduğunu göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nde köleler, ister köle statüsünde kalsın ister azat edilerek özgürlüğüne kavuşsun, toplumla kolayca uyum sağlayabilmekteydi. Bu durum, Osmanlı toplumunun esnek yapısından ve bireyleri toplumsal ayırım gözetmeksizin eşit birer insan olarak görme anlayışından kaynaklanmaktaydı. Dolayısıyla, azat edilen köleler arasında farklı bir toplumsal sınıf oluşmamış, köleler ve cariyeler toplumun bir parçası haline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu yaklaşımı, İslâm dininin kölelik konusundaki insani ilkeleriyle şekillenmiştir. İslâm, köle sahiplerine kölelerine iyi davranmalarını, onların temel haklarını gözetmelerini ve birer insan olarak saygıyla yaklaşmalarını öğütlemektedir. Osmanlı'daki köle sahiplerinin de bu öğretileri benimseyerek kölelerine insani bir yaklaşımla davrandıkları anlaşılmaktadır. İncelenen dava kayıtlarında, kölelerin efendilerinin kötü muamelesine dair bir şikâyetle rastlanmamıştır. Ayrıca, köleler herhangi bir haksızlıkla karşılaştıklarında kadı huzuruna çıkarak haklarını talep etme özgürlüğüne sahipti. Bu uygulama, Osmanlı'nın kölelere yönelik hoşgörüsünü açıkça ortaya koymaktadır.

Azat davaları bakımından, köle sahiplerinin cinsiyetleri ve toplumsal statülerine ilişkin önemli veriler elde edilmiştir. Galata da hem köle sahipleri hem de kölelerin

çoğunlukla erkeklerden oluştuğu görülmektedir. Köle sahipleri arasında, unvan ve lakaplarıyla belirgin bir statüye sahip bireylerin varlığı dikkat çekmektedir. Öte yandan, köle sahibi olan kadınların, genellikle babalarından veya eşlerinden gelen bir toplumsal saygınlığa dayandığı anlaşılmaktadır. Kadınların sahip olduğu kölelerin bir kısmı, aile içi miras yoluyla kendilerine geçerken, bir kısmı da evlilik sürecinde mehir olarak verilmiştir. Gayrimüslimlerin köle sahibi olma durumuna gelince, Galata'da az sayıda da olsa köle sahibi gayrimüslimlerin bulunduğu kayıtlar, bu çok kültürlü toplumun farklı dini gruplarında köleliğin nasıl yer aldığını göstermektedir.

Sonuç olarak Galata'daki sosyal ve ekonomik hayatın bir parçası olan köleler, Osmanlı toplumundaki sınıf ve statü anlayışını etkilemiştir. Sicil kayıtları ve mahkeme davaları, kölelerin toplum içindeki yerini ve sahip oldukları hakları anlamamız için önemli bilgiler sunmaktadır. Bu nedenle, Galata, Osmanlı'da kölelik sisteminin küçük ölçekte nasıl işlediğini anlamak için iyi bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKLAR

1.ARŞİV KAYNAKLARI

İstanbul Galata Mahkemesi 126 Numaralı Sicil (H.1091-1093/M.1681-1682)

İstanbul Galata Mahkemesi 150 Numaralı Sicil (H.1098-1103/M.1686-1692)

2.BASILMIŞ ARŞİV KAYNAKLARI

İstanbul Kadı Sicilleri, Galata Mahkemesi, 65 Numaralı Sicil(H.1058-1053/M.1641-1644), Proje Yön. Mehmet Akif Aydın, Ed. ÇoşkunYılmaz, İSAM Yay., İstanbul 2012.

İstanbul Kadı Sicilleri, Galata Mahkemesi, 90 Numaralı Sicil (H.1073-1074/M.1663), Proje Yön. Mehmet Akif Aydın, Ed. ÇoşkunYılmaz, İSAM Yay., İstanbul 2012.

İstanbul Kadı Sicilleri, Galata Mahkemesi, 114 Numaralı Sicil H.1083-1085/M.1672-1674, Proje Yön. Mehmet Akif Aydın, Ed. ÇoşkunYılmaz, İSAM Yay., İstanbul 2019.

3.KAYNAK ESERLER

Aşıkpaşazade, (2016). *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, haz. Hüseyin Nihal Atsız, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Diyanet İşleri Başkanlığı (2011). Kur'an-ı Kerim Meâli, haz. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Evliyâ Çelebi, (1985). *Seyahatnâme*, I-VIII, Üçdal Belde Neşriyat, İstanbul

HamdullâhMüstevfî-i Kazvîni, (2015). *Târih-i Güzide (Zikr-i Pâdişâhân-i Selçukiyân)*, ed. Erkan Göksu, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.

Kaşgarlı Mahmut, (2005). *Divan-ı Lügati't Türk*, haz. Seçkin Erdi, Serap Tuğba Yurteser, Kabalcı Yayınları, İstanbul.

Katip Çelebi, (2007). *Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan (Tuhfetü'l-Kibar fî Esfari'l-Bihar)*, haz. Orhan Şaik Gökyay, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Na'imâ Mustafa Efendi,(2014). *Târih-i Na'imâ (Ravzatü'l-HüseynF'iHulâsatiAhb'ari'l-Hâfikayn)*,II, haz. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme), (2014). çev. Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşguner, Atıf Yayınları, Ankara.

4.KİTAPLAR

Akgündüz, A. (2000). *İslâm Hukukunda Kölelik-Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul.

Akgündüz, A. (2007).*Tüm Yönleriyle Osmanlı'da Harem*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Arsal, S. M. (2020). *Türk Tarihi ve Hukuk*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Arseven, C. E. (1989). *Eski Galata ve Binaları*, Çelik Gülersoy Vakfı Yayınları, İstanbul.

Ateş, A. O. (1996). *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*, Beyan Yayınları, İstanbul.

Blanck, H. (1999). *Eski Yunan ve Roma'da Yaşam*, çev. İslam Tanrıkut, Arion Yayınevi, İstanbul.

Clavijo'nun Seyahat ve Sefaret İzlenimleri, çev. Doğrul, Ö.R, Ses Yayınları, İstanbul.

Çağatay S.Ş.,(1963). *Türk Lehçeleri Örnekleri VIII. Yüzyıldan XVII. Yüzyıla Kadar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Çaşkurlu, G. (2020). *Osmanlı Sarayında Sanatçı Cariyeler IV. Mehmed Dönemi 1677-1687*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

- Doukas, M.U. (2008). *Tarih Anadolu ve Rumeli 1326-1462*, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Yayınları, İstanbul.
- Düzdağ, M. E. (2009). *Ebusuud Efendi Fetvaları*, Bayrak Yayınları, İstanbul.
- Eberhard, W. (1996). *Çin'in Şimal Komşuları*, çev. Nimet Uluğtuğ, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- EbûAbdillah Muhammed İbnİsmâil el-Buhârî. (2013). *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, C.5, çev.Mehmed Sofuoğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Erdem, H. (2004). *Osmanlıda Köleliğin Sonu (1800-1909)*, çev. Bahadır Tırnakçı, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Faruqi, S. (2006). "Krizler ve Değişim 1590-1699", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, ed.İnalcık H., Quarter D. II, (Çev. Ayşe Bektay vd.), İstanbul.
- Faruqi, S. (2014). *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, (Çev. Elif Kılıç), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Faruqi, S. (2017). *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya*, Alfa Basım Yayın, İstanbul..
- Fayda, M. (2018). *Hulefa-YıRaşidin Devri- Dört Halife Dönemi*, Kubbealtı Yayınevi, İstanbul..
- Fendoğlu, H. T. (1996). *İslam ve Osmanlı Hukukunda Kölelik ve Cariyelik*, Beyan Yayınları, İstanbul.
- Fleet, K. (2009). *Erken Osmanlı Döneminde Türk Ceneviz Ticareti*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Freeman, C. (2003). *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*, Dost Kitabevi, Ankara.
- Gibbon, E. (2023). *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi Cilt I*, çev. Asım Baltacıgil, Burcu Okay, Liberus Kitap, İstanbul
- Gibbons, H.A. (2017) *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, çev. Ragıp Hulusi Özdem, Altınordu Yayınları, Ankara.
- Goffman, D.(2004). *Osmanlı Dünyası Ve Avrupa*, Kitap Yayınevi, İstanbul..
- Gordlevski, V. (1988). *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev. Azer Yaran, Onur Yayınları, Ankara.
- Gyllius, P. (1997). *İstanbul'un Tarihi Eserleri*, çev. Erendiz Özbayoğlu, Eren Yayınları, İstanbul.
- HamdullâhMüstevfi-i Kazvînî, (2015). *Târîh-i Güzîde (Zikr-i Pâdişâhân-i Selçukiyân)*, ed. Erkan Göksu, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Hatalmış, A. (2012). *İslam Toplumunda Kölelik ve Cariyelik*, Araştırma Yayınları, Ankara.
- Heyd, W. (2000). *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- İnalcık, (2020). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C.1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- İnalcık, H. (2011). *Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı, Devlet, Kanun, Diploması*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- İnalcık, H. (2019). "Ottoman Galata, 1453-1553", *İstanbul Tarihi Araştırmaları Fetihden Sonra İstanbul'un Yeniden İnşası Bilaâd-i Selâse: Galata, Eyüp, Üsküdar*, ed. Tayfun Ulaş, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- İnalcık, H. (2019). *İstanbul Tarihi Araştırmaları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları İstanbul.

- İnalcık, H. (2020). *Osmanlı İmparatorluğunda Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayınları, İstanbul.
- İnalcık, H. (2008). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Köle Emeği”, *Doğu Batı Makaleler II*, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- İnalcık, H. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- İnalcık, H. (2020). *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi-1*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- İnalcık, İ. (2008). “Osmanlı Frengistânı: Galata”, *Doğu Batı Makaleler II*, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Kafesoğlu, İ. (2015). *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Kesik, M. (2021). *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Köprülü, F. (2009). *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Köymen, M. A. (1993). *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Küçük, C. (1985). “Osmanlılarda Millet Sistemi ve Tanzimat”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türk Ansiklopedisi*, 6 (1), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kritovulos, (2011). *İstanbul’un Fethi, Kaknüs* Yayınları, İstanbul.
- Lewis, B. (2006). *Ortadoğu’da Irk ve Kölelik*, Truva Yayınları, İstanbul.
- Mantran, R. (1990). 17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, C.I, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara.
- Mantran, R. (1991). *XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda İstanbul’ da Gündelik Hayat*, Eren Yayınları, İstanbul.
- Nalçacı, N. N. (2015). *Sultanın Kulları Erken Modern İstanbul’unda Savaş Esirleri ve Zorunlu İstihdam*, Verita Yayınları, İstanbul.
- Nalçacı, N.N. (2015). “Osmanlı İstanbul’unda Köleler” C.4, ed. Coşkun Yılmaz, *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi (Kültür A.Ş.) Yayınları, İstanbul.
- Nicol, D. M. (2000). *Bizans ve Venedik: Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine*, çev. Gül Çağalı Güven, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Ostrogorsky, G. (2017). *Bizans Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Ögel, B. (2019). *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi Cilt I*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Pakalın, M. Z. (1982). *Osmanlı Tarih Deyimler ve Terimleri Sözlüğü*, I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Değimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, MEB Yayınları, İstanbul.
- Ricaud, P. (2012). *Osmanlı İmparatorluğu’nun Halihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- RuyGonzález de Clavijo, (1993). *Anadolu Orta Asya ve Timur: Timur Nezdine Gönderilen İspanyol Sefiri Clavijo’nun Seyahat ve Sefaret İzlenimleri*, çev. Ömer Rıza Doğrul, Ses Yayınları, İstanbul.
- Sahillioğlu, H. (1983). *Onbeşinci Yüzyıl Sonunda Bursa’da Dokumacı Köleler*, Atatürk Yıllık Konferansları VIII(1975-1976), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Schweigger, S. (2004). *Sultanlar Kentine Yolculuk: 1578-1581*, çev. Selma Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Sertoğlu, M. (1986). *Osmanlı Tarihi Lûgatı*, Enderun Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Şen, Ö. (2007). *Osmanlı’da Köle Olmak*, Kapı Yayınları, İstanbul.

- Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, (2014). çev. Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşguner, Atıf Yayınları, Ankara.
- Taşağıl, A. (2017). *Bilge Kağan'ın Vasiyeti*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Taşağıl, A. (2018). *Göktürkler Cilt I*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Tokyürek, H.(2021)., “Eski Türkçede Kölelik”, haz. KaraayakT.,Uzunkaya, U., *EsengüBitig*, Kesit Yayınları İstanbul.
- Toledano, E. R. (1994). *Osmanlı Köle ticareti 1840-1890*, çev., Y. Hakan Erdem, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Toledano, E. R. (2010). *Suskun ve Yokmuşçasına İslam Ortadoğusu'nda Kölelik Bağları*, çev., Y. Hakan Erdem, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Turan, Ş. (1990). *Türkiye-İtalya İlişkileri I*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Uluçay, M .Ç. (2017). *Harem*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Uluskan, M. (2024). “Osmanlı Devleti'nde Köle Ve Cariye Sahibi Gayrimüslimlerden Alınan Vergi: Resm-i Üsârâ”, Ertaş, M. Y., Yurdakul, İ., Bölükbaşı, Ö. F., *Aşk İle Çalışan Yorulmaz, Ali Akyıldız Armağanı II*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Teşkilatında Kapıkulu Ocakları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1994). *Osmanlı Tarihi, C.1*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Üçel, G.A.(2010). Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yağcı Z. G., Ataş, E.(2017). “Osmanlı Devleti'nde Kaçak Köleler: Abd-ı Abık”, *Osmanlı Devleti'nde Kölelik Ticaret Esaret Yaşam*, Ed. Zübeyde Güneş Yağcı-Fırat Yaşa, Tezkire Yayıncılık, İstanbul.
- Yağcı, Z. B., Yaşa, F. (2017). *Osmanlı Devleti'nde Kölelik Ticaret, Esaret, Yaşam*, Tezkire Yayınları, İstanbul.
- Yağcı, Z. G. (2017). “İstanbul Esir Pazarı”, *Osmanlı Devleti'nde Kölelik Ticaret Esaret Yaşam*, Ed.Yağcı, Z. G., Yaşa, F., Tezkire Yayıncılık, İstanbul.
- Yanko İskender Hoçi, “Galata'nın Osmanlılara Teslimi”, *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, cüz: 25, 1330.
- Yücel, Y. (1992). *1640 Tarihli Esar Defteri Osmanlı Ekonomi- Kültür- Uygarlık Tarihine Dair Bir Kaynak*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Zilfi, M. C. (2020). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kölelik ve Kadınlar (1700-1840)*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

5.MAKALELER VE ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

- Açık, T. (2015). “Beşe Unvanı Hakkında”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, (62), s.37-64.
- Akaydın, M. A., Hamidullah, M. (2002) “Köle”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 26, s.237-246.
- Akkaya, M. (2011). “XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar'da Köle Ticareti, Kölelerin Ticaretle Uğraşması”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (25), s.204-217.
- Aktan, H. (2001) “İstîlâd”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 23, s.361-362.
- Aktan, H. (2001).“Hz. Peygamber Döneminde Kölelik Olgusu ve İnsan Özgürlüğüne Kur'ani Yaklaşımı” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (16), s.59-79.

- Akyılmaz, G. (2004). “Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Ermesi ile İlgili Düzenlemeler ve Tanzimat Fermanı’nın İlanından Sonra Kölelik Müessesesi” *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9 (1-2), s.213-238.
- Altunsoy, N. (2019). “Selçuklu Anadolu’sunda Kölelik”, *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, (3), s.338-349.
- Apaydın, H.Y. (2022). “Kefalet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 25, s.168-177.
- Arı, A. (2012). “Vasiyet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 42, s.552-555.
- Aslan, C. (2023). “Eski Mezopotamya Kanunlarına Göre Kadın Köleler”, *HistoryStudies*, 15 (2), s.327-345.
- Atar, F. (2011). “Tedbir”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 40, s.258-259.
- Atar, F. (2020). “Mükâtebe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 31, s.530-532.
- Aydın, M. A. (2003). “Mehir”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 28, s.389-391.
- Bakırezer, G.(2008). “Antik Yunan Düşüncesinde Kölelik”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63 (01), s.17-54.
- Bardakoğlu, A. (1994). “Diyet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 9, s.473-479.
- Bardakoğlu, A. (1998), “Hibe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 17, s.421-426
- Bayarslan, H. (2017). “Osmanlı Devleti’nde Köleleştirme ve Azat Etme Yöntemleri”, *Ulakbilge*, 5 (10), s.439-452.
- Bilecik, G. (2002). “Fetihten Sonra İstanbul’da Ticaret Yapılarının Gelişimi”, *Türkler*, 9, s.764-770.
- Bozkurt, G. (1981). “Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 38 (1), s.65-103.
- Bölükbaşı, M. (2020). “Cahiliye Devrinde Araplarda Sosyal ve İktisadi Hayat”, *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7, (13), s.88-95.
- Bulunur, K.İ. (2009). “II. Mehmed Tarafından Galatalılara Verilen 1453 Ahidnamesi ve Buna Yapılan Eklemeler Hakkında Yeni Bilgiler”, *Tarih Dergisi*, (50), s. 59-85.
- Buluttekin, M. B. (2015). “ ‘İstanbul’ un 19. Yüzyıldaki Ekonomik Sorunlarının Tasnifi: Ahkam Defterlerine Göre Suiçi Ve Bilâd-ı Selâse (Galata, Üsküdar Ve Haslar)”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, (1), s.78-104.
- Çelebican, Ö. (1993). “Roma Egemenliği: Yurttaşlık ve Kölelik”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 43 (1), s.299-311.
- Çelik, E. U., Üreten, H. (2020) “Eski Batı’da (Hellas) Kölelik” *Anasay*, (12), s.1-17.
- Çelik, H. (2011). “Kur’anı- Kerim’de Cariyelerle Evlilik Meselesi”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (18), s.137-174.
- Çöl, N. (2009). “XVI. Yüzyıla Kadar Galata’da Kentsel Dokuyu Etkileyen Faktörler”, *TurkishStudies*, (4), s.681-695.
- Demirtaş, M. (2006). “Osmanlı Başkentinde Dilenciler ve Dilencilerin Toplum Hayatına Etkileri”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 20 (20), s.81-104.
- Diñer, M. (2017). “Çivi Yazılı Kanun Metinlerinde ‘Borç Köleliği’ Olgusu”, *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1), s.21-40.
- Doğan, O., Erdoğan, A.(2016). “XIX. Yüzyılda Türkistan (Orta Asya) Türk Topluluklarında Kölelik ve Köle Ticareti”, *Gaziantep University Journal of SocialSciences*, 15 (3), s.971-986.
- Dokuyan, S. (2016). “Soyadı Kanunu ve Kanunun Uygulanma Süreci”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 31 (1), s.129-166.

- Duman, M. Z. (2011). “İslam’ın Köle ve Cariye Sorununa Yaklaşımı”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29 (1), s.1-54.
- Engin, N. (2002). “Osmanlılarda Kölelik”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 26, s.246-248.
- Erdönmez, C. (2014). “Tanzimat Devri’nde Kıbrıs’ta Azat Edilmiş Kölelerin Hukukî ve Sosyo-Ekonomik Durumları (1839-1876)”, *Belleten*, 78 (282), s.699-756.
- Erul, B. (2013). “Zeyd b. Hârise”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 44, s.319-320.
- Eyice, S. (1996). “Galata Kulesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 13, s. 313-316.
- Gencer, A. İ. (1991). “Bahriye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 4, s.501-509.
- Göksu, E. (2007). “Türkiye Selçuklu Devletinde Gulâm Eğitimi ve Gulâmhâneler”, *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 7 (24), s.65-84.
- Göksu, E. (2011). “Alptegin: Köle Pazarından Gazne Tahtına”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 96 (1919), s.97-116.
- Gözlü, A., Yılmazcan, D. (2017). “Antik Yunan’da Kölelik: Atina ve Sparta Örneği”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (2), s.117-136.
- Hatalmış, A. (2013). “İslam’ın İlk Dönemlerinde İdari Hayatta Köle ve Mevali”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (2), s.151-171.
- İlgürel, M. (1988). “Acemi Oğlanı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1, s.324-325.
- İnalçık, H. (1995). “İstanbul: Bir İslam Şehri”, *İslâmTetkikleri Dergisi*, 9, s.243-268.
- İpşirli, M. (1993). “Çelebi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 8, s.259.
- İpşirli, M. (2001). “İstanbul Kadılığı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 23, s.305-307.
- İpşirli, M. (1992). “Bilâd-ı Selâse”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 6, s.151-152.
- Kılıç, Y., Mutlu, S. A. (2013). “Çivi Yazılı Hukukta Kölelere Verilen Cezalar”, *Journal of Turkish Studies*, 8 (7), s.283-292.
- Konan, B. (2015). “Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 64 (1), s.171-194.
- Kuş, C. (2012). “Tevrat, İncil ve Kur’ân-ı Kerîm’deki Kölelik Kavramı Üzerine Bazı Düşünceler”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 8 (1), s.1-33.
- Küçükaşçı, M. S. (2009). “Seyyid”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 37, s.40-43.
- Nuhoğlu, G. (2013). “Gaznelilerde Evlilikler ve Evlilik Âdetleri”, *İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası*, (23), s.91-113.
- Oktan, T. (2017). “Rus Seyyahların Gözüyle Osmanlı Devlet’inde Rus Köleler (XVI-XVIII Yüzyıllar)”, *Cedrus*, 5, s.411-425.
- Olpak, M. (2013). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Köle, Türkiye Cumhuriyeti’nde Evlatlık: Afro-Türkler”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68 (01), s.123-141.
- Ortaylı, İ (1996). “Galata”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 13 s.307-313.
- Ögel, B. (1995). “Uygur Devletinin Teşekkülü ve Yükseliş Devri”, *Belleten*, 19 (75), s.331-376.
- Özbay, R. D. (2009). “Osmanlı İmparatorluğunda Köle Emeğinin İstihdamı ve Mükâtebe Yöntemi”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17), s.148-163.
- Özcan, A. (1994). “Devşirme”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 9, s.254-257.
- Özcan, A. (2007). “Pençik”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 34, s.226-228.
- Özcan, T. (2020). “Muhallefât”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 30, s.405-406.
- Özen, Ş. (2013). “Velâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 43, s.11-15.

- Özer, S. (2007). “19. Yüzyılda Mısır’da Kölelik ve Köle Ticareti”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 5 (1), s.65-84.
- Özkan, S. H. (2019). “Osmanlı Devletinde Köleliğin ve Köle Ticaretinin Hukuki Alt Yapısı”, *International EuroasiaCongress on ScientificResearchesandRecentTrends-.V*, s.229-238.
- Öztürk, E. A. (2018) “Solon ve Tarafsızlık Karşıtı Yasası” *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (30), s.89-98.
- Parlatır, İ. (1987). “Osmanlı Sosyal Hayatından Köleliğin Kaldırılışı”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 31 (1-2) s.417-420.
- Sahillioğlu, H. (1979-1980). “Onbeşinci Yüzyılın Sonu ile On Altıncı Yüzyılın Başında Bursa’da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*1979-1980 (özel sayı), s.67-138.
- Şener, A. (1988). “Abık”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1, s.306-307.
- Tahiroğlu, B. (1981). “Osmanlı İmparatorluğunda Kölelik”, *Journal of IstanbulUniversityLawFaculty*, 45 (1-4), s.649-676.
- Tanrıbuyurdu, G. (2017). “Klasik Türk Edebiyatına Yansıyan Yönleriyle “Galata”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), s.21-42.
- Taşbaş, E. (2018). “Osmanlı Devleti’nin Ortadoğu’da Köle Ticaretini Engelleme Çalışmaları”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 13 (2), s.119-157.
- Uğur, Y.(2010). “Şer’iyye Sicilleri”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 39, s.8-11.
- Yağcı, Z. G. (2006). “16. Yüzyılda Kırım’da Köle Ticareti”, *Karadeniz Araştırmaları*, 8 (8), s.12-30.
- Yağcı, Z. G. (2015). “Köle Kaynağı Bakımından Kafkasya’nın Önemi”, *Yeni Türkiye Dergisi*, (71), s.429-444.
- Yıldız S. (2020). “Roma Hukukunda Evlenme Engelleri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 69, (2), s.879-914.
- Yılmaz, İ. (2023). “İslam ve Modern Hukuk Ekseninde Savaş Esirleri”, *Kırıkkale Hukuk Mecmuası*, 3 (2), s.473-496.
- Yiğit, İ. (2004). “Mevâlî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 29, s.424-426.

6.TEZLER

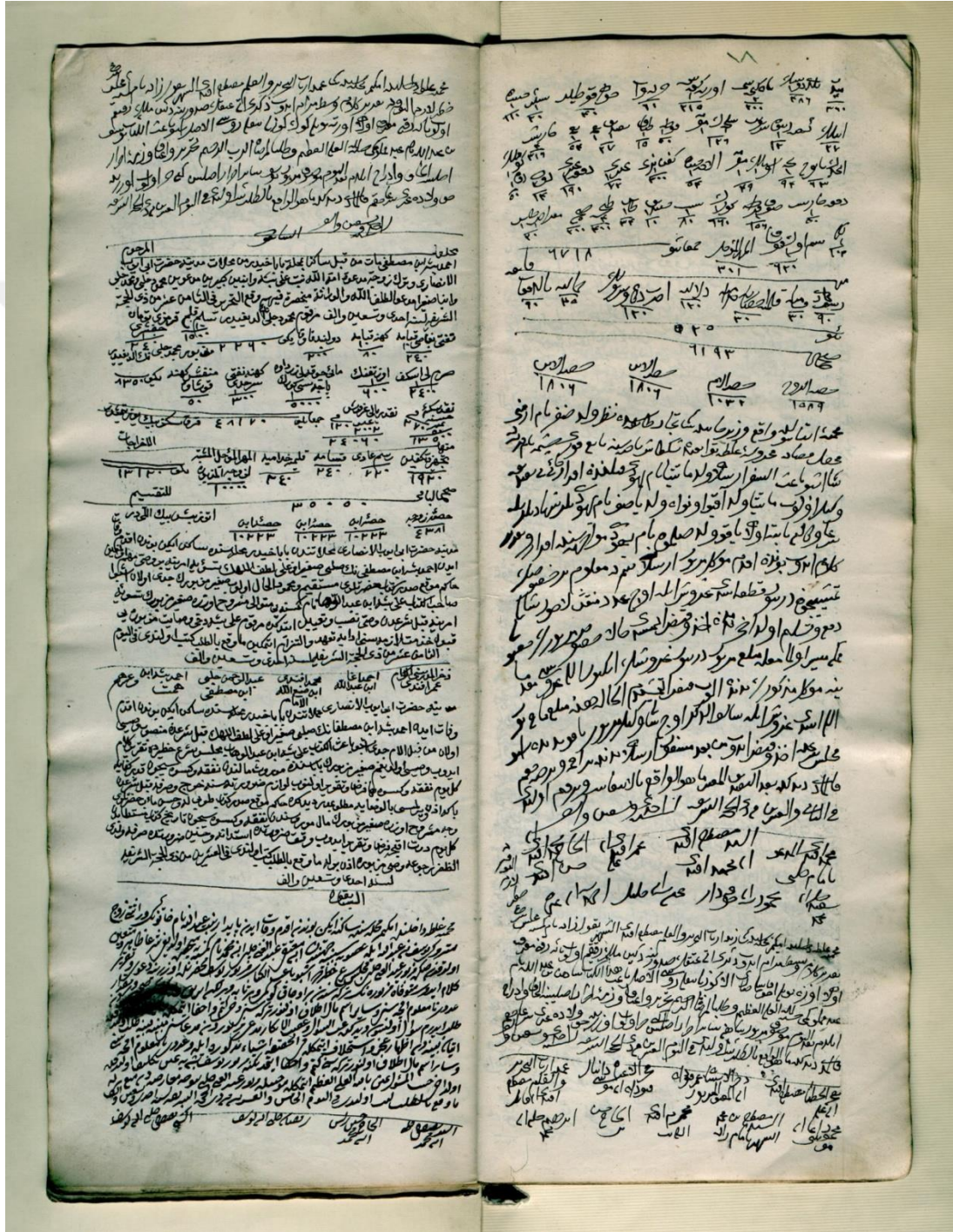
- Altındeğer, S. (2017). “XVII. yüzyılın ilk yarısında Trabzon’da Kölelik”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, Trabzon.
- Bagatur, S. (2011). “Osmanlı’da Kölelik”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, Kırıkkale.
- Bamyacı, M. E. (2017). “Bizans İmparatorluğunda Ticaret (VIII-X. Yüzyıllar)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi*, Elazığ.
- Bulunur, K. İ. (2013) “Osmanlı Galatası (1453-1600)”, *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi*, Sakarya.
- Çambay, K. (2018). “EmevîAbbâsî İdaresinde Kölelik”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, Elazığ.
- İnce, R. S. (2010). “Kur’an-ı Kerim’de Kölelik Konusu”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- Kalender, S. (2018). “Şer’iyye Sicillerine Göre Ankara’da Kölelik Müessesesi (1724-1751)”, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, Nevşehir.
- Karakulak, C. (2020). “Tarihi Süreç İçerisinde Anadolu Selçuklu Devleti’nde Kölelik Kurumu”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, Elazığ.

- Öksüz, Y. (2020). “Osmanlı Erken Döneminde Kölelik”, Bahçeşehir Üniversitesin Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.
- Özsoy, R. (2010). “XIX. Y.Y Da Osmanlıda Köle Ticareti Esirciler ve Zenci Köleler”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Kayseri.
- Sak, İ. (1987). “16. ve 17. Yüzyıllarda Konya'da Kölelik Müessesesi”, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Konya.
- Sak, İ. (1992). “Şer’iyye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler (17. Ve 18. Yüzyıllar)”, , Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi* Konya.
- Şensoy, A. (2007). “Fıkhi Hükümlerde Hür-Köle Ayrımının Temelleri”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü *Yüksek Lisans Tezi*, Kayseri.
- Uzun, E. (1998). “XV. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Kölelik”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.

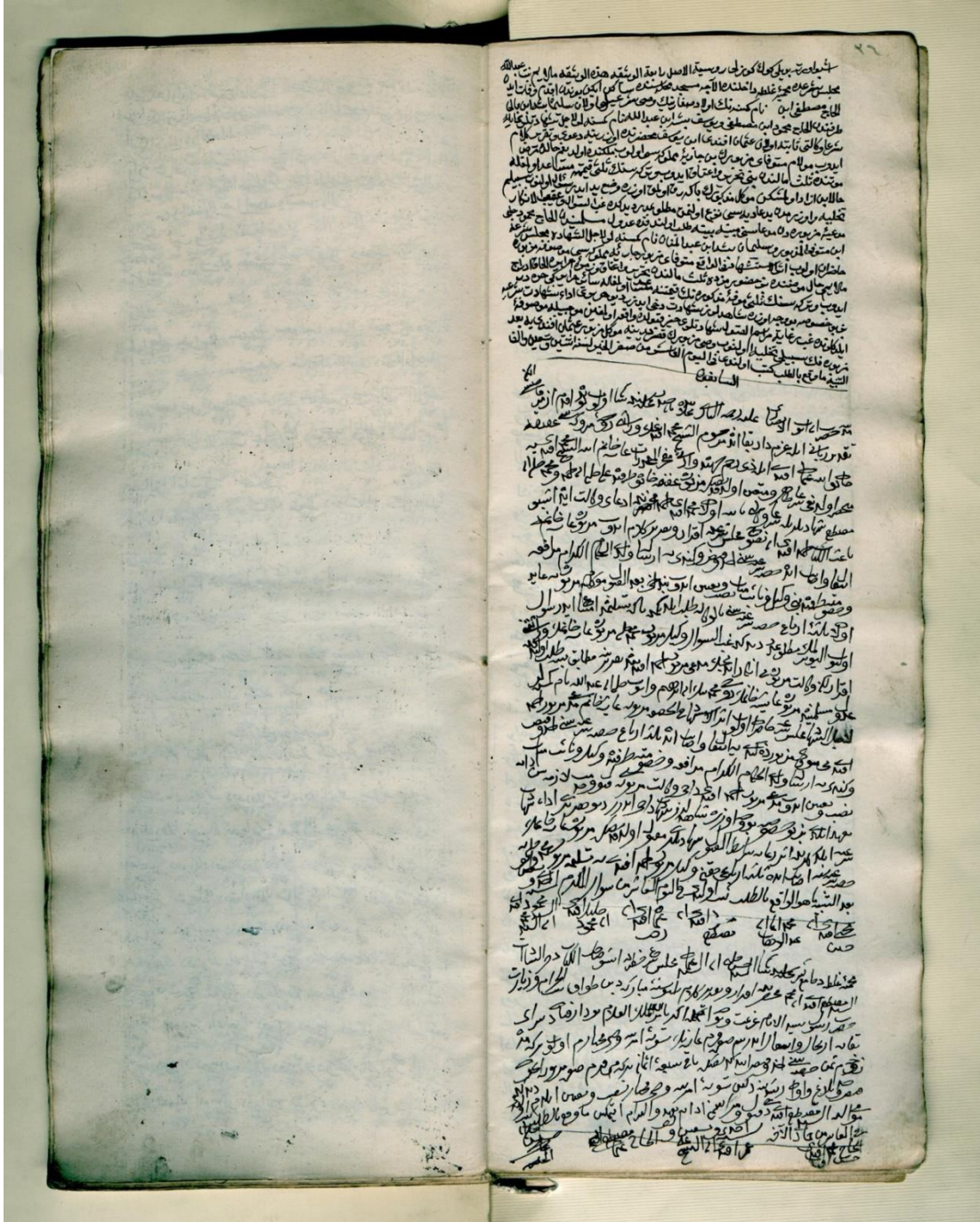

EKLER

EK-1. Azat Davası, Mahmiye-i Galata'da yaşayan Mustafa Efendi'nin uzun boylu, açık kaşlı, sarışın ela gözlü Rus asıllı kölesi Şahin b. Abdullah'ı azat etmesi.

EK-2.Galata'da Alaca Mescid mahallesinde ikamet eden el-Hac Mustafa'nın orta boylu, gök gözlü Rus asıllı kölesi olan Melayim'in özgür olduğunu ispat etme davası.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : Duman, Zühal

Uyruğu : T.C.

Eğitim

Eğitim Birimi

Mezuniyet tarihi

Derece

Lisans Gazi Üniversitesi Polatlı Fen
Edebiyat Fakültesi

2019

